

Aalborg Universitet

AALBORG UNIVERSITY
DENMARK

Er det lysten, der driver værket?

Et kvalitativt studie af ikke-arbejdsmarkedsparate, ikke-vestlige indvandrerkvinders motivation for arbejdsmarkedsdeltagelse

Christensen, Rikke Skovgaard; Grib, Lea Egemose

Publication date:
2008

Document Version
Også kaldet Forlagets PDF

[Link to publication from Aalborg University](#)

Citation for published version (APA):

Christensen, R. S., & Grib, L. E. (2008). Er det lysten, der driver værket? Et kvalitativt studie af ikke-arbejdsmarkedsparate, ikke-vestlige indvandrerkvinders motivation for arbejdsmarkedsdeltagelse. (1 udg.).

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal -

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us at vbn@aub.aau.dk providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Sociologisk Institut
Københavns Universitet
Speciale

Er det lysten, der driver værket?

**- et kvalitativt studie af ikke-arbejdsmarkedspare, ikke-vestlige
indvandrerkvinders motivation for arbejdsmarkedsdeltagelse**

Afleveret 27. juni 2008

Lea Egemose Grib & Rikke Skovgaard Christensen

Indholdsfortegnelse

1. Indledning	5
1.1. Indkredsning af temaet for specialet	7
1.2. Problemformulering	10
1.3. Relevansen af problemformuleringen	11
1.4. Indledende empiri- og teorivalg i specialet.....	13
1.5. Disposition for specialet.....	14
2. Metodiske overvejelser	16
2.1. Design af det empiriske studie	17
2.1.1. Casestudiet som empirisk tilgang	17
2.1.2. Adgangen til feltet og casen.....	18
2.1.3. Valg af metoder.....	21
2.2. Den konkrete udformning af empiriindsamlingen	23
2.3. Betydningen af at tage en forskerrolle	27
2.3.1. At blive tildelt og tage en rolle i feltet	27
2.3.2. At forske i et felt, hvor informanterne er ubekendte med forskning.....	28
2.3.3. At være afhængig af en mellemmand	29
2.4. Ethiske overvejelser	31
2.5. Opsummering	33
3. Analysestrategi	35
3.1. Fra empiri til analyserbar tekst.....	35
3.2. Videnskabsteoretiske overvejelser	36
3.3. Teoriens rolle i analysen	39
4. Mødet med kvinderne	42
5. Kvindernes motivation for arbejdsmarkedsdeltagelse	49
5.1. Motivationens opståen og karakter	49
5.1.1. ”Jeg ville ikke blive hjemme, hvis jeg var rask”.....	50
5.1.2. Bourdieus teori om habitus	53
5.1.3. Jeg’et: den kreative del af selvet.....	57
5.1.4. Villighed, evne og parathed	60
5.1.5. Opsummering.....	63
5.2. Motivationsfaktorer – fordele og ulemper ved at arbejde.....	64
5.2.1. Beslutningsregnskab i teori og praksis.....	64
5.2.2. ”Jeg kan ikke lide, at nogle andre bestemmer hele tiden”	67
5.2.3. ”Man skal tjene sine egne penge”	67
5.2.4. ”I det her samfund er man nødt til at arbejde, ellers er man ikke noget”	68
5.2.5. ”Man skal have fingeren på pulsen”	69
5.2.6. Hvordan kan vi forstå den afvejning, kvinderne foretager?.....	70
5.2.7. Slutmål og delmål	72
5.2.8. Opsummering.....	75
5.3. Opsamling: Et samlet motivationsbegreb	76

6. Kvindernes barrierer for arbejdsmarkedsdeltagelse	78
6.1. Kvindernes arbejdsmarkedsrelevante ressourcer	79
6.1.1. Kvindernes formelle og uformelle kvalifikationer.....	80
6.1.2. Kvindernes helbred	84
6.2. Kvindernes roller.....	86
6.3. Opsamling: Kvinderne mangler den adgangsgivende kapital.....	90
7. Betydningen af motivation for arbejdsmarkedsparathed.....	93
7.1. Barrierernes indflydelse på kvindernes identitet.....	93
7.2. Sammenhængen mellem motivation og barrierer	99
7.3. Motivationens centrale placering i sammenhængen	104
7.4. Opsamling: Vigtigheden af en helhedsorienteret indsats.....	106
8. Diskussion af indsatsen for kvinderne	110
8.1. Det offentlige indsats for kvindernes arbejdsmarkedsparathed.....	111
8.1.1. Målretning af indsatsen	112
8.1.2. Tid til indsatsen	114
8.1.3. Inddeling af den arbejdsmarkedsrettede indsats i trin.....	117
8.2. Arbejdsmarkedets rummelighed	120
8.2.1. ”Der er jo ikke nogen, der kan bruge os”	120
8.2.2. Socialt engagement på det private arbejdsmarked	125
8.2.3. Oprettelse af beskyttede stillinger på det offentlige arbejdsmarked	128
8.3. Opsummering: Tiltag der kan gøre en forskel	129
9. Konklusion.....	132
9.1. Opsummering af resultaterne	133
9.2. Hvordan fungerede metoden?	137
9.3. Hvordan fungerede teorien?.....	138
9.4. Samlet vurdering af specialets kvalitet	140
9.4.1. Pålidelighed.....	140
9.4.2. Gyldighed.....	142
9.4.3. Generaliserbarhed	143
10. Perspektivering: Er arbejdsmarkedsdeltagelse integration?	145
Litteraturliste	150
English Summary	156

Bilagsfortegnelse

Bilag 1: Danske kvinder og indvandrerkvinder uden for arbejdsstyrken

Bilag 2: Spørgeguide til klassediskussion

Bilag 3: Interviewguide til enkeltinterview med kvinderne

Bilag 4: Interviewguide til fokusgruppeinterview med ansatte

På vedlagt CD-rom:

Bilag 5: Læsevejledning til udskrifter af interview

Bilag 6: Klassediskussion Solgården (KS)

Bilag 7: Klassediskussion Agerhuset (KA)

Bilag 8: Fokusgruppe Solgården (FS)

Bilag 9: Fokusgruppe Agerhuset (FA)

Bilag 10: Interview Elin (E)

Bilag 11: Interview Mounia (M)

Bilag 12: Interview Wasimah (W)

Bilag 13: Interview Sadaa (S)

Bilag 14: Observationsnoter Solgården (OS1)

Bilag 15: Observationsnoter Solgården (OS2)

Bilag 16: Observationsnoter Solgården (OS3)

Bilag 17: Observationsnoter Solgården (OS4)

Bilag 18: Observationsnoter Solgården (OS5)

Bilag 19: Observationsnoter Solgården (OS6)

Bilag 20: Observationsnoter Agerhuset (OA1)

Bilag 21: Observationsnoter Agerhuset (OA2)

Bilag 22: Observationsnoter Agerhuset (OA3)

Bilag 23: Observationsnoter Agerhuset (OA4)

Bilag 24: Observationsnoter Agerhuset (OA5)

Bilag 25: Observationsnoter Agerhuset (OA6)

1. Indledning

I de seneste år har den politiske debat i høj grad været centreret om indvandring og især om indvandreres deltagelse på det danske arbejdsmarked. Dette speciale beskæftiger sig med ét tema i debatten, nemlig ikke-vestlige indvandrerkvinders¹ arbejdsmarkedsdeltagelse. Fokus er på de indvandrerkvinder, der er længst fra arbejdsmarkedet, og som følge heraf er betegnet som ikke-arbejdsmarkedsparate af de offentlige myndigheder. Disse kvinder har problemer ud over ledighed i form af væsentlige begrænsninger i deres arbejdsmarkedsrelevante kompetencer og ressourcer; f.eks. manglende dansk kundskaber og helbreds mæssige problemer. I debatten tales der imidlertid meget om, at de ikke-arbejdsmarkedsparate indvandrerkvinder mangler motivation for arbejdsmarkedsdeltagelse, og at dette er den væsentligste forhindring i forhold til at få dem i arbejde². Vi mener, at der er et behov for at bibringe debatten yderligere viden om motivationens betydning for kvindernes arbejdsmarkedsparathed. Dette speciales formål derfor er at belyse, *hvilken* betydning motivation har, for at kvinderne kan komme tættere på arbejdsmarkedet trods deres problemer ud over ledighed. Indledningsvist vil vi tegne et billede af to centrale samfundstendenser i Danmark, som øger relevansen af at beskæftige sig med ikke-vestlige indvandrerkvinders motivation for arbejdsmarkedsdeltagelse.: Ændringerne i den arbejdsmarkedspolitiske dagsorden over de sidste 30 år og den stigende indvandring fra ikke-vestlige lande over de seneste 40 år.

Den første tendens omhandler et markant skift i den danske arbejdsmarkedspolitik. Dette skift er tæt knyttet til udviklingen i ledigheden. I slutningen af 1970'erne, hvor ledigheden var høj, var den arbejdsmarkedspolitiske indsats fokuseret på, at ledige borgere ikke skulle miste deres forsørgelsesgrundlag, hvis de uforskyldt kom til at stå uden for arbejdsmarkedet. Der var således et socialpolitisk sigte med indsatsen (Madsen & Pedersen 2003:17-19). Et økonomisk opsving i 1980'erne skabte flaskehalsproblemer på arbejdsmarkedet. Dette nødvendiggjorde en effektiv vejlednings- og uddannelsesindsats for de ledige for at sikre en kvalificeret arbejdskraft, der matchede markedets behov. Formålet med indsatsen var nu i højere grad at sikre de lediges tilknytning til arbejdsmarkedet (ibid). I starten af 1990'erne var ledigheden rekordhøj: 12 pct. af arbejdsstyrken i 1993 (ibid:12).

¹ En indvandrer defineres af Danmarks Statistik som en person, der er født i udlandet og hvis forældre begge (eller den ene hvis der ikke findes oplysninger om den anden) er udenlandske statsborgere eller født i udlandet. Hvis der ikke findes oplysninger om nogen af forældrene, og personen er født i udlandet, opfattes personen også som indvandrer (Danmarks Statistik 2008b). Vestlige lande omfatter de 27 EU-lande, Island, Norge, Andorra, Liechtenstein, Monaco, San Marino, Schweiz, Vatikanstaten, Canada, USA, Australien og New Zealand. Ikke-vestlige lande omfatter alle andre lande (Danmarks Statistik 2008c).

² Se for eksempel Bræmer 2008:9; Mortensen 2007:13; Keller 2007.

Ledigheden var i høj grad strukturel, og der blev derfor sat ind for at øge arbejdskraftens omstillingsparathed. I 1998 indførtes Lov om aktiv socialpolitik (ibid:19). Denne betød, at alle kontanthjælpsmodtagere blev stillet over for et krav om aktivering efter en given ledighedsperiode. Ud over at bringe de ledige tilbage i arbejdsstyrken var fokus på at "(...) *aktivere de menneskelige ressourcer, der stod uden for eller på kanten af arbejdsmarkedet, for derigennem at øge livskvaliteten for disse mennesker(...)*" (ibid:19). Siden 2000 er arbejdsmarkedspolitikken i stigende grad blevet fokuseret på ledighedsbekæmpelse. I 2002 indgik regeringen et forlig om en reform af arbejdsmarkedspolitikken. Om aftalen, der fik navnet "Flere i arbejde", skriver Beskæftigelsesministeriet: "*Aftalen sikrer en forbedret og mere sammenhængende beskæftigelsespolitik, hvor indsatsen for den enkelte sættes i centrum. Beskæftigelsespolitikken handler nu om, at den enkelte rustes og motiveres til at søge og opnå beskæftigelse på det ordinære arbejdsmarked. Det skal kunne betale sig at arbejde. Og det sikres, at alle ledige står reelt til rådighed for arbejdsmarkedet.*" (2008a). Ledighedsbekæmpelsen er for regeringen ikke blevet mindre aktuel af, at manglen på arbejdskraft er stor (Mortensen 2007). I forhold til de seneste ti års udvikling er der altså sket et skift i formålet med at bruge aktivering. I 1990'erne var formålet at øge livskvaliteten for de ledige, mens det i 2000'erne har været at øge antallet af ledige, der står til rådighed for arbejdsmarkedet.

Den anden tendens omhandler indvandringen til Danmark. Gennem de seneste 40 år er indvandringen fra ikke-vestlige lande til Danmark steget. Den første bølge af indvandrere var mandlige fremmedarbejdere, der kom til Danmark fra sidst i 1960'erne for at udfylde manglen på arbejdskraft på det danske arbejdsmarked (Togeby 2003:35). Da der blev lukket for denne indvandring, opstod i stedet nye former: først begyndte en bølge af familiesammenføringer fra midt i 1970'erne, hvor fremmedarbejderne fik deres familier til landet (ibid:36). Herefter kom som følge af en række krige en bølge af asylansøgere til landet fra midt i 1980'erne (ibid:37). Fælles for disse to seneste former for indvandring er, at de i modsætning til den første bølge ikke havde beskæftigelse som hovedformål med indvandringen til Danmark.

En af de grupper, der i høj grad står uden for arbejdsmarkedet i dag, er de ikke-vestlige indvandrerkvinder. De fleste af indvandrerkvinderne er enten flygtninge eller familiesammenførte (med en fremmedarbejder eller flygtning) og er således ikke kommet hertil med erhvervsarbejde for øje. Kun 46 pct. af de ikke-vestlige indvandrerkvinder er i arbejde, mens tilsvarende gør sig gældende for 76 pct. af kvinder med dansk oprindelse (jf. tabel 1 i afsnit 1.1.). Dette har ført til, at ikke-vestlige ind-

vandrerkvindens deltagelse på arbejdsmarkedet er et emne, som har stor bevågenhed i disse år. Ifølge eksempelvis Dansk Arbejdsgiverforening udgør kvinderne en uudnyttet ressource, som det er afgørende for samfundet at få adgang til for at dække efterspørgslen på arbejdskraft (Mortensen 2007). Samtidig fremhæves det ofte fra politisk side, at kvinderne udgør en byrde for det danske velfærdssamfund, fordi de er passivt forsørgede af staten frem for som skatteydere at bidrage til statskassen (Emerek 2003:4). Endelig fokuseres der fra Integrationsministeriets side på, at kvindernes deltagelse på arbejdsmarkedet er afgørende for, at indvandrerfamilier som helhed bliver integrerede i det danske samfund (Mortensen 2007). Samlet set gør disse forhold, at der er et udpræget fokus fra politisk side på at øge beskæftigelsesfrekvensen for ikke-vestlige indvandrerkvinder.

1.1. Indkredsning af temaet for specialet

I dette afsnit vil vi indkredse temaet for specialet. Indledningsvist kan vi sige, at temaet er *ikke-vestlige indvandrerkvinders mulighed for arbejdsmarkedsdeltagelse*. Tabel 1 nedenfor viser, at indvandrere har en markant lavere beskæftigelsesfrekvens³ end danskere. Samtidig er beskæftigelsesfrekvensen højere blandt indvandrere fra vestlige lande end fra ikke-vestlige lande, og højere blandt mænd end blandt kvinder. Hvad angår køn og oprindelse, viser tallene altså sammenlagt, at de ikke-vestlige indvandrerkvinder er den gruppe, der har den laveste beskæftigelsesfrekvens.

Tabel 1: Antal beskæftigede personer samt beskæftigelsesfrekvenser for 16-64-årige fordelt på herkomst, 1. jan. 2007				
	Beskæftigelsesfrekvens			Antal 16-64-årige i beskæftigelse
	Mænd	Kvinder	I alt	
I alt	79,8 %	73,7 %	76,8 %	3.530.083
Personer af dansk oprindelse	81,5 %	75,9 %	78,7 %	3.190.615
Indvandrere fra vestlige lande	67,9 %	60,2 %	64,0 %	105.148
Indvandrere fra ikke-vestlige lande	60,7 %	46,2 %	53,4 %	200.886

Kilde: Danmarks Statistik 2008a

Samtidig med, at ikke-vestlige indvandrerkvinder har den laveste beskæftigelsesfrekvens, er der en større andel, der står uden for arbejdsstyrken⁴ – 51 pct. mod 23 pct. for kvinder af dansk oprindelse

³ Beskæftigelsesfrekvens: antallet af beskæftigede i procent af populationen (i den erhvervsaktive alder).

⁴ Arbejdsstyrken udgør summen af beskæftigede og ledige. At være uden for arbejdsstyrken vil således sige, at man hverken er i arbejde eller står til rådighed for arbejdsmarkedet – f.eks. førtidspensionister, personer på overgangsydelse og selvforsørgende.

(Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration 2007a⁵:43). Samtidig er der forskellige årsager til, at henholdsvis danske kvinder og indvandrerkvinder står uden for arbejdsstyrken. Her er det især interessant at bemærke den markante forskel på andelen, der er på kontanthjælp eller introduktionsydelse: 22 pct. for indvandrerkvinders vedkommende og 5 pct. for danske kvinders vedkommende (jf. bilag 1). Hvis man får kontanthjælp eller introduktionsydelse og står uden for arbejdsstyrken skyldes det, at man har problemer ud over ledighed f.eks. sygdom eller manglende sprogkundskaber (Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration 2007a:48). Der er således en markant større andel af indvandrerkvinder end af danske kvinder, der står uden for arbejdsmarkedet, fordi de har problemer ud over ledighed⁶.

Borgere med problemer ud over ledighed betegnes i det offentlige system som værende ikke-arbejdsmarkedsparete. Gennem en dialog med borgeren indplacerer sagsbehandleren den ledige i én af fem matchgrupper. Disse er et udtryk for, i hvor høj grad der er et match mellem på den ene side den lediges kompetencer og ressourcer og på den anden side arbejdsmarkedets krav⁷. Matchkategori 1-3 omfatter de arbejdsmarkedsparete ledige, dvs. borgere som i et eller andet omfang kan matches med det ordinære arbejdsmarked. Matchgruppe 1, 2 og 3 betegnes henholdsvis som et *umiddelbart match*, en *høj grad af match* og et *delvist match* (Arbejdsmarkedsstyrelsen 2006:44). Kategori 4-5 omfatter de ikke-arbejdsmarkedsparete ledige, som altså ikke matcher det ordinære arbejdsmarked. Disse to kategorier defineres således:

- **”Matchkategori 4 – lav grad af match:** *Borgeren har så væsentlige begrænsninger i kompetencer og ressourcer, at borgeren ikke umiddelbart vil kunne indgå i jobfunktioner på det ordinære arbejdsmarked. Borgerens arbejdsevne er aktuelt så betydeligt nedsat, at jobfunktioner, der er forenelige med borgerens kompetencer og ressourcer, kun vil kunne findes i et meget begrænset omfang på det ordinære arbejdsmarked.*
- **Matchkategori 5 – ingen match:** *Borgeren har så omfattende begrænsninger i kompetencer og ressourcer, at borgeren aktuelt ikke har nogen arbejdsevne, der kan anvendes i jobfunktioner på det ordinære arbejdsmarked.”* (Arbejdsmarkedsstyrelsen 2006:44).

⁵ Tallene i denne publikation, der er den nyeste version af den årlige publikation ’Tal og Fakta – udlændinges tilknytning til arbejdsmarkedet og uddannelsessystemet’, er fra 1. januar 2006.

⁶ Samtidig kan dem, der er selvforsørgende – hvilket er en relativt stor andel af indvandrerkvinderne – på et tidspunkt blive en del af kontanthjælpssystemet som følge af en afledt social begivenhed: Hvis man har været forsørget af sin mand, kan man blive berettiget til kontanthjælp, såfremt han bliver arbejdsløs eller pensioneret (bilag 1; Boll & Christensen 2002:52).

⁷ Matchvurderingen skal være foretaget senest efter 13 ugers sammenhængende offentlig forsørgelse. Det betyder, at det ikke nødvendigvis er alle ledige, der når at få foretaget en matchvurdering (Arbejdsmarkedsstyrelsen 2006:6).

Matchgruppe 1-3 indgår i arbejdsstyrken og står altså til rådighed for arbejdsmarkedet. Er man placeret i matchgruppe 4 eller 5, regnes man som uden for arbejdsstyrken, fordi man har omfattende barrierer for at opnå arbejdsmarkedsdeltagelse. Disse barrierer består i begrænsninger i kompetencer og ressourcer (jf. definition af matchgruppe 4 og 5 ovenfor), for indvandrerkvindernes vedkommende f.eks. manglende dansk kundskaber og helbredsmæssige problemer. De indvandrerkvinder, der modtager kontanthjælp eller introduktionsydelse og står uden for arbejdsstyrken, er således ikke-arbejdsmarkedsparate. Det er denne gruppe af indvandrerkvinder, vi vil fokusere på i dette speciale, og vi kan således konkretisere specialets tema til at være: *ikke-arbejdsmarkedsparate, ikke-vestlige indvandrerkvinders mulighed for arbejdsmarkedsdeltagelse*.

Når sagsbehandleren afgør, om en ledig borger er arbejdsmarkedsparat eller ej benyttes visitationsværktøjet Dialogguiden, der indeholder fem opmærksomhedspunkter (jf. figuren nedenfor). Disse skal hjælpe sagsbehandleren i vurderingen af, hvor tæt den ledige borger er på arbejdsmarkedet (Arbejdsmarkedsstyrelsen 2004:3). De fem punkter skal ikke ses som isolerede, men som faktorer, der påvirker hinanden:

Kilde: Arbejdsmarkedsstyrelsen 2008.

Faglige og praktiske kvalifikationer omhandler borgerens job erfaringer og uddannelse, mens *personlige kompetencer* omhandler borgerens evne til at indgå i jobmæssige og sociale relationer. *Økonomi og netværk* kan handle både om borgerens økonomiske situation, om kontakter der kan føre til job og om opbakning fra familie og venner. Endelig omhandler *helbred* borgerens egen opfattelse af sit fysiske og psykiske helbred i forhold til at varetage et job (Arbejdsmarkedsstyrelsen 2008). Om-

drejningspunktet er, som figuren antyder, *eget arbejdsmarkedsperspektiv*. Dette opmærksomhedspunkt omhandler borgerens syn på sig selv i forhold til arbejdsmarkedet, borgerens forventninger til egne præstationer på arbejdsmarkedet, samt hvorvidt borgerens job- eller uddannelsesønsker er realistiske (ibid). Heri ligger også borgerens motivation for arbejdsmarkedsdeltagelse, som således er centralt placeret i forhold til lediges arbejdsmarkedsparathed. Dialogguiden er således én indikation på, hvor stor en betydning motivation tillægges i den nuværende arbejdsmarkedspolitik (se også Beskæftigelsesministeriet 2008a). Også fra arbejdsgivernes og sagsbehandlerens side tillægges motivation stor betydning for arbejdsmarkedsparathed (Boll & Christensen:13;36; Thorsager et al. 2007:83-83). Der er således en bred enighed mellem flere parter på området om, at motivation er af afgørende betydning for arbejdsmarkedsparathed. Men samtidig fremhæves motivation som nævnt i den offentlige debat ofte som det største problem i forhold til ikke-arbejdsmarkedsparate indvandrerkvinders arbejdsmarkedsdeltagelse. Spørgsmålet er, om det er korrekt. Dette ønsker vi at undersøge nærmere, og vi vil således i dette speciale fokusere på at diskutere betydningen af motivation. Temaet kan dermed indkredses yderligere til at omhandle: *betydningen af motivation for ikke-arbejdsmarkedsparate, ikke-vestlige indvandrerkvinder mulighed for arbejdsmarkedsdeltagelse*.

1.2. Problemformulering

Ovenstående betragtninger leder os frem til følgende problemformulering for dette speciale:

1. *Hvordan kan vi beskrive og forstå ikke-arbejdsmarkedsparate, ikke-vestlige indvandrerkvinders motivation for at komme på arbejdsmarkedet?*
2. *Hvordan kan vi beskrive og forstå kvindernes barrierer for arbejdsmarkedsdeltagelse, dvs. de forhold, der gør, at de er ikke-arbejdsmarkedsparate?*
3. *Hvilken betydning har motivation for kvindernes arbejdsmarkedsparathed set i forhold til betydningen af de beskrevne barrierer?*
4. *Hvordan kan tiltag på arbejdsmarkedet og i det offentlige system medvirke til at øge kvindernes parathed til arbejdsmarkedet og arbejdsmarkedets parathed til kvinderne?*

I den indledende tematisering har vi defineret, hvad det vil sige at være arbejdsmarkedsparat⁸. Der er yderligere to begreber i problemformuleringen, der skal defineres her: barrierer og motivation. Vores forståelse af *motivation* bygger på Dahlgaard & Skyums definition: ”[M]otivation har noget at gøre med menneskets indre følelser. Disse indre følelser eller bevæggrunde afleder nogle ønsker, der igen kan føre til egentlige handlinger.” (1988:172). Vi tager med denne definition udgangspunkt i, at en person er motiveret, hvis hun giver udtryk for et ønske om at få et arbejde⁹. Dette ønske fører dog ikke nødvendigvis til handling i retning af at opfylde ønsket. *Barrierer* for arbejdsmarkedsdeltagelse benytter vi som en samlet betegnelse for de forhold ved kvinderne selv, der kan være med til at forhindre dem i at komme på arbejdsmarkedet (f.eks. sprogniveau og sygdom). Man kan se manglende motivation som en barriere, men da fokus i dette speciale er på betydningen af motivation, vil vi behandle motivation separat for på denne baggrund at kunne diskutere sammenhængen mellem motivation og barrierer og dermed betydningen af motivation.

1.3. Relevansen af problemformuleringen

Den indledende tematisering af dette speciale har tydeliggjort, at specialets problemformulering er en del af et centralt samfundsmæssigt tema, og at den dermed er relevant at besvare. En del ikke-vestlige indvandrerkvinder står, som de refererede statistikker viser, langt fra arbejdsmarkedet, og de betegnes derfor af de offentlige myndigheder som værende ikke-arbejdsmarkedsparate. Ét centralt element i denne vurdering omhandler kvindernes motivation for arbejdsmarkedsdeltagelse; en motivation som oftest fremhæves som fraværende for kvindernes vedkommende. Vi ønsker med dette speciale at opnå viden om kvindernes motivation samt betydningen af denne i forhold til de barrierer, kvinderne står over for.

Vores fokus på arbejdsmarkedsdeltagelse bygger ikke på et ønske om at indskrive os i en integrationsdebat som sådan¹⁰. At vi beskæftiger os med indvandrerkvinders deltagelse på arbejdsmarkedet skal derimod ses som et udtryk for en anerkendelse af den samfundsmæssige og personlige vigtighed af deltagelse på arbejdsmarkedet. På et samfundsmæssigt plan må vi anerkende den dominerende opfattelse af, at arbejde er en hjørnesteen i vores velfærdsstat. Men hvad betyder arbejde for det

⁸ For en definition af 'ikke-vestlig' og 'indvandrer' se fodnote 1.

⁹ I dette speciale er motivation således ikke reduceret til at omhandle økonomiske incitament. Økonomiske incitament kan dog være en faktor, der påvirker individets ønsker og dermed motivationen.

¹⁰ Diskussionen af sammenhængen mellem integration og arbejdsmarkedsdeltagelse vil vi først komme tilbage til i perspektiveringen.

enkelte individ? For at kunne besvare dette spørgsmål må vi tillade os at komme med en normativ betragtning – for arbejde er jo ikke *i sig selv* vigtigt. Vi mener, at arbejde er vigtigt for individet, hvad end der er tale om lønnet eller ulønnet arbejde. I dette speciale holder vi dog fokus på lønnet arbejde. Lønnet arbejde er *én* måde, hvorpå man kan bruge sig selv og sine evner meningsfuldt, samtidig med at man indgår i en social kontekst med arbejdskolleger. I forlængelse heraf mener vi, at arbejdsmarkedsdeltagelse har en funktion som led i den enkeltes aktive medborgerskab i samfundet. Dette er især vigtigt, fordi arbejdsmarkedsdeltagelse på denne måde kan være *medvirkende* til at bygge bro mellem en minoritet i samfundet (borgere med indvandrerbaggrund) og majoriteten (borgere af dansk oprindelse) (SFI 2002:39).

Der skal knyttes en enkelt kommentar yderligere til relevansen af problemformuleringens fjerde del. Den danske velfærdsstatsmodel bygger på at lade de stærkeste skuldre bære byrden: hvis man kan arbejde, bidrager man til fællesskabet, og hvis man ikke kan, sørger fællesskabet for, at man ikke sulter (Kærgård 2007). Som følge heraf er det en dominerende opfattelse, at man skal arbejde og dermed bidrage til velfærdsstaten, hvis man kan. I relation hertil indeholder myndighedernes betegnelse af en borger som ikke-arbejdsmarkedsparat to antagelser: 1) borgeren kan *på den ene side* ikke komme på arbejdsmarkedet i sin nuværende situation på grund af omfattende begrænsninger i ressourcer og kompetencer; 2) borgeren er *på den anden side* ikke syg nok til at få førtidspension. Som følge af den nuværende beskæftigelsespolitik, der som beskrevet ovenfor er centreret om, at flest muligt skal stå til rådighed for arbejdsmarkedet, betyder det, at man søger at hjælpe borgeren til at komme tættere på arbejdsmarkedet. For at kunne gøre dette er det centralt at have viden om, hvilken rolle henholdsvis øget motivation og nedbrydelsen af barrierer spiller for at øge arbejdsmarkedsparatheden, samt hvordan denne viden kan bruges i indsatsen for at hjælpe borgeren. Dette speciale søger at tilvejebringe en sådan viden. Ud over at beskrive og forstå motivation og barrierer samt at diskutere betydningen af motivation, vil vi således afslutningsvis bruge den frembragte viden herom til at vurdere, hvilke forudsætninger der skal være til stede, for at indsatsen for kvindernes arbejdsmarkedsparathed er indrettet optimalt. Hermed ønsker vi samtidig at fremhæve, at kvindernes manglende arbejdsmarkedsdeltagelse ikke kun er et spørgsmål om problemer i udbuddet – forstået som karakteristika ved kvinderne – men også er et spørgsmål om efterspørgslen fra arbejdsmarkedets side. Dette afspejles i matchgrupperingen, idet matchet beskriver afstanden *mellem* den ledige og arbejdsmarkedet.

1.4. Indledende empiri- og teorivalg i specialet

Dette speciale er centreret om et kvalitativt empirisk studie, hvor ikke-arbejdsmarkedsparete, ikke-vestlige indvandrerkvinder er primære informanter. Det er centralt for besvarelsen af dette speciales problemformulering at opnå dybdegående viden om kvindernes motivation og barrierer. Denne viden har vi opnået gennem et empirisk studie, der er baseret på viden fra kvinderne selv. Førstehåndsviden er afgørende for at kunne opnå en *dybdegående* beskrivelse og forståelse af kvindernes motivation og barrierer, hvilket igen er afgørende for at kunne diskutere betydningen af motivation. Samtidig kan denne førstehåndsviden danne baggrund for en løsningsorienteret diskussion af, hvordan kvindernes arbejdsmarkedsparethed kan øges. Det empiriske studie har fundet sted i konteksten af to afklaringsprojekter for ikke-arbejdsmarkedsparete indvandrerkvinder. Afgrænsningen af empiriindsamlingen til de to projekter har været en måde at komme i kontakt med kvinderne på: de tilhører en minoritet i samfundet, som ikke ellers er let tilgængelig som udenforstående. Samtidig har projekterne givet os adgang til en anden gruppe af informanter: de ansatte, der arbejder med kvinderne til hverdag. Disse har kunnet supplere empirien fra kvinderne med mere generelle betragtninger. De nærmere begrundelser for udvælgelsen af projekterne vil blive beskrevet i kapitel 2.

Kvinderne på de to projekter er alle betegnet som ikke-arbejdsmarkedsparete af deres sagsbehandlere. Skellet mellem arbejdsmarkedsparete og ikke-arbejdsmarkedsparete ledige er dog af teoretisk karakter: eftersom det er sagsbehandlerne, der vurderer den lediges parethed, vil der altid være et element af individuelt skøn indblandet. Hvordan kan vi da være sikre på, at kvinderne reelt ikke er parate til at komme på arbejdsmarkedet? En analyse, som SFI har foretaget på baggrund af interview med sagsbehandlere i ti kommuner, viser, at der i praksis skal flere forskellige og tunge problemer til, hvis en borger skal matches som ikke-arbejdsmarkedsparat (Madsen et al. 2006:18). Det kan være dokumenterede fysiske og psykiske lidelser, misbrug, sociale problemer og/eller langvarig ledighed. Sagsbehandlerne giver dog også udtryk for, at motivation spiller en rolle for matchvurderingen: hvis borgeren giver udtryk for at være motiveret og ønsker et arbejde, trækker det opad i matchvurderingen – trods de svære problemer (ibid:81). Samtidig peger undersøgelsen på, at der ud over den objektive vurdering af den lediges beskæftigelsespotentialer – som er hensigten med kategoriseringen af de ledige – er en række alternative rationaler hos sagsbehandlerne i deres matchvurderinger. Undersøgelsen viser samlet set, at der er en tendens til at matche de ledige højt, blandt andet af hensyn til borgeren: Flere sagsbehandlere giver udtryk for, at man nødvendigvis vil stemple folk ved at bruge matchkategorierne 4 og 5, fordi det kan virke demotiverende på dem (ibid:9). Mange

sagsbehandlere arbejder faktisk ud fra et argument om, at man er arbejdsmarkedsparat, indtil andet er bevist, fordi de ønsker at være sikre i deres sag, før de kategoriserer folk som ikke-arbejdsmarkedsparate (ibid:62). Samtidig viser en anden undersøgelse, at matchvurderingen i høj grad foretages i loyalitet med de retningslinjer, som politikerne har udstukket, om at følge den korteste vej til arbejdsmarkedet (Stigaard et al. 2006:9-10). Dermed gennemsyres sagsbehandlingen af det politiske ønske om, at flest muligt skal stå til rådighed for arbejdsmarkedet. Samlet set må vi således forvente, at når kvinderne er kategoriseret som ikke-arbejdsmarkedsparate, er det et udtryk for, at de har meget omfattende problemer ud over ledighed, og at de *reelt* tilhører den gruppe af borgere i samfundet, der er allerlængst fra arbejdsmarkedet.

I specialet lægger vi stor vægt på det materiale, vi har fået gennem studiet af kvinderne. For at forstå mekanismerne bag kvindernes udsagn og handlinger vil vi inddrage forskellige teoretiske perspektiver, der kan hjælpe os til at opnå en større forståelse for kvindernes motivation til at komme i arbejde. Vi bruger således vores teori *abduktivt* i forhold til empirien, hvilke vi vil beskrive nærmere i analysestrategien i kapitel 3. Den teoretiske inspiration finder vi hos Pierre Bourdieu og George Herbert Mead. Deres teoretiske tilgange kan anvendes til at belyse, hvordan motivation opstår. For at komme nærmere en definition af motivationsbegrebet, vil vi desuden inddrage William R. Miller & Stephen Rollnicks psykologiske motivationsteori og deres deraf følgende forståelse af motivation som begreb. Særligt i besvarelsen af problemformuleringens fjerde spørgsmål vil vi desuden inddrage relevante rapporter og undersøgelser. I analysestrategien vil der blive argumenteret yderligere for de teoretiske valg i specialet.

1.5. Disposition for specialet

I *kapitel 2* vil vi beskrive og argumentere for de metodiske valg, specialets empiriske studie er baseret på, samt den konkrete udformning af det empiriske studie. I *kapitel 3* vil vi beskrive den analysestrategi, der ligger til grund for vores analyse af det empiriske materiale samt inddragelsen af teori i forbindelse hermed. *Kapitel 4* er introduktionen til analysen. Dette kapitel har til formål at tegne et billede af den gruppe af kvinder, vi har mødt på de to projekter. Disse kvinder udgør de primære informanter, og det er derfor centralt at få et kendskab til, hvilke forskelle og ligheder der kendetegner gruppen. Kapitlet lægger op til den egentlige analyse, der er opdelt i fire kapitler og korresponderer med de fire spørgsmål i problemformuleringen. *Kapitel 5* udgør således den første del af ana-

lysen og besvarer problemformuleringsspørgsmålet: Hvordan kan vi beskrive og forstå kvindernes motivation for at komme på arbejdsmarkedet? Det er i dette kapitel, vi præsenterer størstedelen af den teori, specialet trækker på. *Kapitel 6* udgør anden del af analysen og besvarer spørgsmålet: Hvordan kan vi beskrive og forstå kvindernes barrierer for arbejdsmarkedsdeltagelse, dvs. de forhold, der gør, at de er ikke-arbejdsmarkedsparete? *Kapitel 7* udgør tredje del af analysen og besvarer spørgsmålet: Hvilken betydning har motivation for kvindernes arbejdsmarkedsparethed set i forhold til betydningen af de beskrevne barrierer? I dette kapitel samler vi de empiriske og teoretiske betragtninger fra kapitel 5 og 6 for på denne baggrund at vurdere betydningen af motivation. *Kapitel 8* udgør den fjerde og sidste del af analysen og besvarer dermed det sidste spørgsmål i problemformuleringen: Hvordan kan tiltag på arbejdsmarkedet og i det offentlige system medvirke til at øge kvindernes parathed til arbejdsmarkedet og arbejdsmarkedets parathed til kvinderne? Her vil vi vurdere konsekvenserne af analysens betragtninger og give vores bud på, hvad forudsætningerne for en vellykket indsats for ikke-arbejdsmarkedsparete, ikke-vestlige indvandrerkvinder består i. I *kapitel 9* konkluderer vi på specialets samlede resultater, og på brugen af teori og empiri. Endelig afsluttes specialet i *kapitel 10* med en perspektivering omhandlende betydningen af arbejdsmarkedsdeltagelse i forhold til integration.

2. Metodiske overvejelser

At gennemføre et studie af ikke-arbejdsmarkedspare indvandrerkvinder forudsætter at få adgang til et felt, som ikke umiddelbart er let tilgængeligt. Kvinderne udgør en minoritet, som i mange henseender befinder sig i en meget marginal position i samfundet, og som har en helt anden livsverden end majoritetsbefolkningen (Rasmussen 2003). En af vores informanter fra gruppen af ansatte beskriver kvinderne og deres felt således:

”Jeg tror simpelthen, at det er en helt speciel måde at være i verden på, at bo her igennem 20-30 år og stadig ikke kunne sproget rigtigt. (...) Det er jo et helt specielt liv. Det er ligesom om, at de er en art for sig. (...) De tilhører ikke nogen lande. Det er bare en helt bestemt måde at være i verden på, som ikke har noget med kultur at gøre, men som bare handler om: How to live in a bubble? Og det har de gjort i alle de år.” (FS:890-896).

Det er denne boble, der beskrives i citatet, som vi med vores studie har fået adgang til. En sådan boble er et meget vanskeligt felt at bevæge sig ind i. For det første skal man lokalisere en indgang til feltet. Det kan være svært, da det ikke er et åbent felt for udefrakommende. For det andet er der tale om en gruppe mennesker, som taler meget lidt dansk. Det besværliggør den direkte kommunikation. Endelig er der tale om mennesker, som ikke er vant til at blive spurgt om deres holdning – til trods for at de faktisk er genstand for meget debat i samfundet. Det kan gøre dem usikre over for at deltage i empiriindsamling. Vi kunne derfor have valgt at basere vores speciale på information fra fagpersoner, som i deres dagligdag beskæftiger sig med kvinderne, men som samtidig er i stand til at videreformidle deres viden til os på dansk og føler sig trygge ved vidensindsamlingen. Vi mener imidlertid, at det ville være problematisk at gennemføre et studie af en gruppe mennesker uden at få dem selv i tale. På trods af det vanskelige terræn mener vi derfor, at det er afgørende for undersøgelsens pålidelighed og gyldighed at tage udgangspunkt i kvindernes eget syn på sig selv og på det at komme ud på det danske arbejdsmarked. Den viden, der kan belyse problemformuleringen bedst muligt, skabes altså ved at spørge kvinderne selv.

Feltets karakter betyder, at de metodiske valg, som skal træffes i forbindelse med ethvert empirisk studie, har været forbundet med mange svære overvejelser. Formålet med dette kapitel er derfor at beskrive disse valg, således at læseren får indsigt i realiteterne i vores empiriske studie. Først vil de indledende valg omkring designet af studiet blive præsenteret. I anden del af kapitlet beskrives den mere konkrete udformning af det empiriske studie, mens den tredje del af kapitlet fokuserer på de

særlige problematikker, vi kom til at stå over for undervejs i forløbet, i forhold til betydningen af at tage en forskerrolle. Endelig afsluttes kapitlet med relevante etiske overvejelser.

2.1. Design af det empiriske studie

I de følgende tre underafsnit vil vi redegøre for, hvordan vi har valgt at designe vores undersøgelse. Vi vil argumentere for, at der er tale om et casestudie og beskrive, hvordan vi fik adgang til de to projekter, der udgør vores case. Ligeledes vil vi fremlægge vores valg af metoder til brug under empiriindsamlingen.

2.1.1. Casestudiet som empirisk tilgang

Vores indgang til feltet gik gennem to afklaringsprojekter for ikke-arbejdsmarkedsparete, ikke-vestlige indvandrerkvinder. Casen er således valgt ud fra en vurdering af muligheden for at få adgang til informanter. Projekterne benævner vi Agerhuset og Solgården. Vi har valgt at anonymisere projekterne som et led i anonymiseringen af de kvinder, vi er kommet i kontakt med på projekterne. Derfor vil vi heller ikke beskrive projekterne indgående, da det vil kunne kompromittere anonymiseringen. Det essentielle er i denne sammenhæng, at det er afklaringsprojekter, hvor ikke-arbejdsmarkedsparete indvandrerkvinder deltager i tre eller seks måneders forløb. Sideløbende med de arbejdsmarkedsrettede aktiviteter på begge projekter, bliver kvinderne undervist i dansk. Endvidere foregår en del aktiviteter omkring projekternes syværksteder. På Solgården foretages undervisningen af to dansklærere og tre dobbeltsprogede lærere, mens der på Agerhuset er én dansklærer og en håndarbejds lærer. Vores adgang til kvinderne gennem disse to projekter betyder, at vi studerer kvindernes motivation for arbejdsmarkedsdeltagelse i en meget konkret kontekst. Derfor vil vi argumentere for, at vi foretager et casestudie. Ifølge Yin er et casestudie en empirisk undersøgelse, der:

- *“investigates a contemporary phenomenon within its real-life context; when*
- *the boundaries between phenomenon and context are not clearly evident; and in which*
- *multiple sources of evidence are used.”* (Yin 1987: 23).

På baggrund af Yins definition kan vi uddybe, hvorfor vores empiriske studie er et casestudie: Vi er interesserede i at diskutere motivationens betydning for orienteringen mod arbejdsmarkedet (vores *contemporary phenomenon*) i en specifik kontekst, nemlig projekter for ikke-arbejdsmarkedsparete indvandrerkvinder (punkt 1 hos Yin). Motivation skal ifølge Miller & Rollnick ses som en interpersonel proces, forstået således at motivation opstår i relationen mellem mennesker (2004:43). Derfor er det oplagt, at et studie af motivation må udformes således, at det er muligt at fokusere på mellem menneskelige relationer. Valget er faldet på disse to projekter, fordi deres formål er at afklare kvinderne i forhold til arbejdsmarkedet og at hjælpe dem nærmere arbejdsmarkedet. Det er på disse projekter, at der skal ske en bevægelse i retning af arbejdsmarkedet, og derfor er det en oplagt kontekst at analysere motivationens betydning i. Således gælder det også her, at grænsen mellem fænomenet motivation og konteksten, hvori det opstår, ikke er tydelig (punkt 2 hos Yin). Endelig giver casestudiet mulighed for en meget tilbunds gående og nuanceret forståelse af et område. Dette er blandt andet knyttet til muligheden for at være åbne over for empiriske fund undervejs i studiet og tilpasse de valgte metoder hertil for at opnå mest mulig viden (Flyvbjerg 1991:143; Thagaard 2002:49). For at få den fulde forståelse af motivationen og dens kontekst på projekterne er det derfor naturligt at benytte flere forskellige former for empiri (punkt 3 hos Yin). Vi har som nævnt valgt at belyse den empiriske case ved hjælp af to kilder, projekterne Solgården og Agerhuset. Det primære formål med at inddrage to kilder er at øge detaljerigheden i det empiriske materiale. Samtidig giver de to kilder os mulighed for at sige noget om, i hvilken grad konkrete empiriske fund er kontekstafhængige, og derved øges generaliserbarheden af vores studie inden for en kontekst af afklaringsprojekter (Thagaard 2002:187).

2.1.2. Adgangen til feltet og casen

Solgården og Agerhuset er begge projekter for ikke-arbejdsmarkedsparete indvandrerkvinder. Samlet set har vi brugt fem dage på Solgården og tre dage på Agerhuset. Igennem hele forløbet har vi i alt haft kontakt med 9 ansatte og 15 kvinder på Solgården samt 4 ansatte (heraf én frivillig) og 10 kvinder på Agerhuset. Kontakten med kvinderne spænder lige fra kun at have hilst på dem til at foretage enkeltinterview med dem. Nedenfor ses en liste over informanterne fra de to projekter¹¹.

¹¹ En nærmere præsentation af kvinderne vil finde sted i kapitel 4.

Solgården kvinderne
Bensu
Cemile
Leila
Maryam
Mounia
Nabilah
Nuha
Rana
Rasha
Sabah
Safiya
Shari
Tarub
Wasimah
Yasmin

Agerhuset kvinderne
Alima
Anwar
Elvan
Fereshteh
Gizem
Gülsüm
Hadiya
Janan
Sadaa
Walida

Solgården – de ansatte	
Aida	Sproglærer
Anne	Socialrådgiver
Dorthe	Dansklærer
Iben	Leder
Karen	Socialrådgiver
Maria	Dansklærer
Pernille	Gymnastiklærer
Serap	Sproglærer
Simi	Sproglærer

Agerhuset – de ansatte	
Birgitte	Håndarbejds lærer
Camilla	Dansklærer
Elin	Leder
Karsten	Frivillig

Kontakten til Solgården har vi opnået gennem en gatekeeper¹², som havde kontakt med projektet. Denne gatekeeper gav os kontaktoplysningerne på en ansat. Agerhuset har vi selv taget kontakt til efter at have læst om det på Internettet, men derudover havde vi intet forhåndskendskab til stedet. De ansatte viste sig på begge projekter at være meget interesserede i at deltage, og aftalerne kom i stand på baggrund af et enkelt møde på hvert projekt.

Den konkrete udformning af den empiriske undersøgelse er i høj grad udviklet i samarbejde med de ansatte, da disse har et indblik i en række relevante forhold, som er af afgørende betydning for, hvordan udformningen optimeres. Særligt vores kontaktperson på Solgården var involveret, da det var det første projekt, vi fik kontakt med. Hun var meget hjælpsom og interesseret i vores projekt, men var også bekymret for, hvordan kvinderne ville reagere på vores tilstedeværelse. Hun gav udtryk for, at de ville være utrygge ved forskning. Sammen udarbejdede vi et empirisk design, som på den ene side tilfredsstillte vores metodiske krav og på den anden side tog højde for hensynet til kvinderne. Indledningsvist blev kvinderne på Solgården spurgt af de ansatte, om de ville medvirke i enkelt- eller gruppeinterview. Det sagde de nej til. Derimod ville de gerne medvirke i en klassediskussion, såfremt denne *ikke* blev optaget på bånd. Aftalen med vores kontaktperson blev derfor, at vi skulle lave et diskussionsoplæg i kvindernes samfundsfagsundervisning. Vi fik desuden lov til at foretage et observationsstudie på Solgården samt at interviewe de ansatte.

¹² En gatekeeper er en person, der har myndighed til at åbne døren til feltet (Thagaard 2002:65).

Efterfølgende tog vi kontakt til Agerhuset. Den lærer, vi fik kontakt med, udtrykte stor interesse for specialets tema, og vi fik med det samme tilsagn om at kunne interviewe de ansatte. Da snakken blev drejet ind på, hvorvidt det ville være muligt at snakke med kvinderne selv, blev hun ligesom kontaktpersonen på Solgården dog mere forbeholden. Hun fortalte, at kvinderne har mange psykiske problemer, og at de nok ville være skeptiske og utrygge ved en interviewsituation. Da vi fortalte om det planlagte forløb ude på Solgården, blev hun dog positivt stemt. Hun syntes, klassesessionerne var en god ide, da det gjaldt om at "lave noget" med kvinderne, hvis de skulle få tillid til os. Hun spurgte også, om vi kunne sy, for det kunne også være en måde at skabe kontakt til kvinderne på, hvis vi kunne hjælpe dem i projektets syværksted. Efter et møde med to ansatte på Agerhuset indgik vi en aftale om at lave et forløb stort set magen til forløbet på Solgården. Da Agerhuset ikke har dobbeltsprogede lærere til at oversætte, aftalte vi desuden, at de skulle indkalde tolke til klassesessionen.

Formålet med begge projekter er at *afklare* kvindernes arbejdsmarkedsparticipation, herunder også deres motivation. Vi har således befundet os i en kontekst, hvor det er legitimt *ikke* at være motiveret til at arbejde, fordi det netop er en del af de ansattes job at være med til at skabe denne motivation, hvor det er muligt. Alligevel var det ikke sikkert, at kvinderne ville være trygge ved at give udtryk for en eventuel mangel på motivation over for udefrakommende. Blandt andet af denne grund har anonymisering af kvinderne og projekterne været en forudsætning for at kunne skabe den nødvendige tillid, som ville kunne gøre det muligt for kvinderne at udtrykke en eventuel mangel på motivation i vores nærvær.

Vi har overvejet nøje, hvordan vi skulle anonymisere vores informanter og den kontekst, vi har studeret dem i, nemlig projekterne. Denne overvejelse har været utroligt svær. For os er hensynet til vores informanter det vigtigste. Fordi vi som ovenfor beskrevet er kommet ind i feltet via de ansatte på projekterne, har det været vigtigt for os at sikre, at kvinderne ikke kan genkendes af andre. Dette er også en måde at modgå det faktum, at de kan opfatte os og vores forskning som truende. Vi har derfor ekspliciteret over for kvinderne, at deres identitet ville blive sløret i specialet. Således er alle personnavne ændret, ligesom personfølsomme oplysninger er udeladt af analysen. Ligeledes er projekternes navne blevet ændret, og alle oplysninger om projekterne, der er irrelevante for problemstillingen, er udeladt. Det er ikke relevant at kende detaljerne om de konkrete projekter; det centrale er at forstå den kontekst, kvinderne er blevet studeret i.

2.1.3. Valg af metoder

Betydningen af at blive hørt

Den tredje dag på Solgården falder vi i snak med en for os ny kursist, Wasimah, der snakker godt dansk. Vi opfordrer hende til at komme om onsdagen, hvor vores klasses Diskussion skal finde sted. Det siger hun, at hun vil – og det gør hun. Hun er meget engageret i diskussionen. Da vi efterfølgende takker kvinderne, for at de har deltaget, takker hun os for, at vi har villet høre deres mening, og siger, at hun håber, at vores speciale vil blive læst, så flere kan forstå, hvordan de har det. Wasimah bakkes op af Yasmin, der har været meget engageret i klasses Diskussionen på trods af, at vi tidligere har oplevet hende som en meget tavs person. Efterfølgende indvilger Wasimah i at deltage i et enkeltinterview, som hun møder op til, på trods af at hun har det meget dårligt. Så vigtigt er det for hende at tage del i vores studie.

En positiv bivirkning af at foretage et empirisk studie med kvinderne som primær kilde er, at en ofte omtalt befolkningsgruppe får mulighed for at udtrykke sig om en problemstilling, de ofte sammenkædes med. Som ovenstående lille beskrivelse viser, oplever kvinderne et reelt behov for dette.

Udgangspunktet for studiet har været et ønske om at opnå en dybdegående viden om en marginaliseret gruppes opfattelse af en konkret og relativt sensitiv problemstilling. Af flere årsager har det været oplagt at vælge den kvalitative metode. For det første egner kvalitative metoder sig godt til at opnå dybdegående viden, især om sensitive emner. For det andet er de velegnede til studier af marginaliserede grupper, hvor tillid opnået gennem nærkontakt er central for informanternes villighed til at deltage i forskning. Endelig egner kvalitative metoder sig godt til: ”(...)studier av temaer som det er lite forskning på fra før, og hvor det derfor stilles særlig store krav til åpenhet og fleksibilitet.” (Thagaard 2002:12). Alle disse aspekter af den kvalitative metode er centrale for vores problemstilling (Thagaard 2002:12; Fog 1994:14).

Vores kvalitative studie består af flere elementer: observationsstudie, klasses Diskussion, enkeltinterview med kursister og endelig fokusgruppe- og enkeltinterview med ansatte. Eftersom vores kendskab til og tidligere kontakt med målgruppen var begrænset, indledte vi empiriindsamlingen med et observationsstudie. Igennem deltagerobservation har vi opnået en grundlæggende forståelse for kvinderne og deres situation og dermed et bedre udgangspunkt for den videre empiriindsamling. Samtidig kunne kvinderne lære os at kende, så deres usikkerhed over for at deltage i klasses Diskussion og enkeltinterview blev mindsket.

For at opnå mere direkte viden om vores problemstilling valgte vi at planlægge en klassediskussion om kvindernes syn på arbejdsmarkedsdeltagelse. Klassediskussionen var et eksperimenterende koncept, og der var derfor et stort element af usikkerhed i forhold til, hvor meget viden det ville bibringe os. Dels vidste vi ikke, hvor mange kvinder der ville møde op den givne dag, og dels vidste vi ikke, om de ville engagere sig i diskussionen. Diskussionen tog udgangspunkt i et oplæg fra vores side og fandt sted i projekternes respektive samfundsfagsundervisning. Klassediskussionen var kulminationen på vores observationsstudie og havde træk både fra observationsstudier som empiriform, men også fra fokusgruppeinterviewmetoden. Denne måde at opnå viden på blev valgt af flere årsager. *For det første* havde vi for de fleste af informanternes vedkommende ikke et fælles sprog at foretage interview på. Det var oplagt at løse dette problem ved at lade empiriindsamlingen indgå som en del af undervisningen. På Solgården var der dobbeltsprogede lærere til stede, som kunne oversætte, mens der på Agerhuset blev indkaldt tolke. *For det andet* kunne vi optimere trygheden for kvinderne ved at lade "interview"-situationen være så lig en velkendt undervisningssituation som muligt. Kvinderne var naturligvis informerede om, at vi skulle bruge diskussionen i et speciale, men den velkendte situation skabte en tryghed, der er central for udbyttet, når man har at gøre med informanter, der ikke er vant til at være genstand for forskning. *For det tredje* er der ofte sygdomsfravær blandt kvinderne, ligesom flere er for syge til at deltage i aktiviteter i længere tid ad gangen. Ved at lade empiriindsamlingen være en del af undervisningen undgik vi at være afhængige af enkeltpersoners fremmøde.

Ulempen ved klassediskussionen var dog, at det var begrænset, hvor meget vi kunne gå i dybden med de enkelte kvinders svar. Da det samtidig viste sig, at tre af kvinderne kunne tilstrækkelig meget dansk til at gennemføre enkeltinterview, valgte vi at supplere med sådanne¹³. Dette var oplagt, da "[i]ntervju-undersøkelser er særlig egnet til å gi informasjon om personers opplevelser, synspunkter og selvforståelse." (Thagaard 2002:12). De tre kvinder havde vi opnået god kontakt til undervejs i observationsstudiet, blandt andet fordi vi kunne snakke med dem på egen hånd. Derfor var der opbygget en grad af tillid, der gjorde enkeltinterview mulige.

Den fjerde og sidste form for metode, vi benyttede, var fokusgruppeinterview med de ansatte på projekterne¹⁴. Fokusgruppeinterview giver mulighed for diskussion og dermed yderligere uddybning af emnet for interviewet: "A far larger number of ideas, issues, topics, and even solutions to a

¹³ Den ene af kvinderne havde deltaget i klassediskussionen; de to andre havde af forskellige årsager ikke.

¹⁴ Vi foretog også et enkeltinterview med Agerhusets leder, da hun blev syg på dagen for fokusgruppeinterviewet.

problem can be generated through group discussion (...)" (Berg 2001:112). Ifølge Repstad fungerer sådanne interview bedst i grupper, der allerede er sammenkørt, og som har et fælles grundlag på forhånd; begge dele var tilfældet for de ansatte på projekterne (Repstad i Thagaard 2002:85). Formålet med fokusgrupperne var at opnå viden om arbejdet med motivation på projekterne og at få en forståelse af, hvilken betydning de ansatte tillægger motivation og arbejdet hermed, samt i hvilken grad de ansatte oplever kvinderne som værende motiverede.

Gennem kombinationen af de fire empiriformer har vi opnået et empirisk materiale, der afdækker flere forskellige sider af specialets tema, idet de forskellige former for empiri i høj grad komplementerer hinanden: *"[T]he flaws of one method are often the strengths of another; and by combining methods, observers can achieve the best of each while overcoming their unique deficiencies."* (Denzin 1989:244). Samtidig har vi benyttet to datakilder ved at fokusere på både kvinderne og de ansatte, ligesom vi har varieret konteksten for empirien gennem studiet af to forskellige projekter (ibid:237-238). Disse forskellige former for triangulering spiller godt sammen med det overordnede design af vores studie som et casestudie.

2.2. Den konkrete udformning af empiriindsamlingen

Vores empiriindsamling har som tidligere beskrevet bestået af flere forskellige dele, hvor vi begge deltog, men under tiden med forskellige roller. Denne triangulering af observatører/interviewere har vi valgt, fordi *"[t]riangulating observers removes the potential bias that comes from a single person and ensures a greater reliability in observations (...)"* (Denzin 1989:239). Samtidig har det skabt mulighed for diskussion af de forskellige interessante situationer, der opstod undervejs. Endvidere betød kvindernes usikkerhed over for båndoptagelse af empirien, at vi måtte ty til andre midler for at sikre det bedst mulige udbytte af empirien.

Under observationsstudiet delte vi os ofte, når kvinderne blev inddelt i hold. På den måde opnåede vi mere empiri ved at deltage i flere situationer, samtidig med at vi virkede mindre påfaldende, fordi vi udgjorde en mindre andel af de tilstedeværende personer. Eftersom formålet med vores observationer var at få et overordnet indblik i og forståelse for kvinderne og deres hverdag på projekterne, var de indledende observationer mindre fokuserede og i højere grad deskriptive (Adler & Adler 1994:381). Som studiet skred frem, fokuserede vi dog mere og mere på motivation og barrierer,

kulminerende med klasses Diskussionerne, der omhandlede arbejdsmarkedsdeltagelse. Med undtagelse af disse klasses Diskussioner tog vi ingen noter undervejs, da vi mente, at dette ville tiltrække for meget opmærksomhed. I stedet sørgede vi for at skrive dagens indtryk ned, så snart vi nåede hjem.

Klasses Diskussionerne foregik som en form for samfundsfagsundervisning eller temadag, som kvinderne på begge projekter er vant til at have, og hvor der diskuteres forskellige emner. Vi havde forskellige roller: den ene af os fungerede som ordstyrer under klasses Diskussionen, mens den anden sad i baggrunden og tog noter. Deltagerne i klasses Diskussionen blev afgjort udelukkende på baggrund af, hvem der var til stede den givne dag. Alle blev opfordret til at møde op. I alt deltog seks kvinder på Solgården og syv kvinder på Agerhuset. Vi fortalte kort om vores undersøgelse, hvorefter vi på baggrund af på forhånd formulerede spørgsmål¹⁵ satte gang i en todelt Diskussion. Først snakkede vi om kvinderne selv, deres eventuelle erhvervs erfaring, deres forhold til det at få et arbejde, samt hvad der kunne henholdsvis hindre og gøre det nemmere for dem at få arbejde. Derefter fokuserede vi på kvindernes døtre og svigerdøtre. Eftersom mange af kvinderne ser sig selv som værende for syge til at arbejde og dermed betragter det som urealistisk at få arbejde, frygtede vi, at det ville virke meningsløst for kvinderne at diskutere, hvad fordelene ved at få et arbejde ville være for dem selv. Derfor valgte vi at centrere denne del af Diskussionen om deres døtre, hvilket vi blev bakket op i af de ansatte på projekterne. Vores formodning var, at kvinderne ville fremhæve de samme fordel ved at arbejde for deres døtre som for dem selv. Klasses Diskussionerne blev meget givtige, og kvinderne virkede meget engagerede. Det krævede naturligvis et godt overblik, at der blev oversat til flere sprog hele tiden, men det, at vi havde deltaget i undervisningen før, gjorde det nemmere¹⁶.

Enkeltinterviewene foregik som semistrukturerede interview på baggrund af en relativt kort interviewguide¹⁷, da varigheden skulle være begrænset, for at kvinderne kunne gennemføre. Interviewene varede derfor maksimalt en halv time. Vi stillede primært konkrete spørgsmål, der relaterede sig til kvindernes egne erfaringer. Dermed sikrede vi, at kvinderne kunne besvare dem med det begrænsede dansk, de har. Derudover gentog vi ofte, hvordan vi havde forstået kvindernes udsagn ved at stille fortolkende spørgsmål såsom: ”Det, du siger, er at...?”(Kvale 1997:187). Derved kunne vi med det samme få be- eller afkræftet, om vi havde forstået kvinderne rigtigt. Ved interviewene fun-

¹⁵ Jf. bilag 2.

¹⁶ Tolkningens betydning for empiriindsamlingen vil vi vende tilbage til i afsnit 2.3.3.

¹⁷ Jf. bilag 3.

gerede den ene af os som interviewer og den anden som observatør – i det ene tilfælde desuden som notattager, eftersom den ene af kvinderne ikke ønskede, at interviewet blev båndoptaget.

Den fjerde og sidste del af empiriindsamlingen, fokusgruppeinterviewene, tog ligeledes udgangspunkt i en semistruktureret interviewguide¹⁸. Spørgsmålene var dog i højere grad end ved enkeltinterviewene abstrakte, da der ikke var sproglige forhold at tage hensyn til. Hvor kvinderne f.eks. blev spurgt om, hvorvidt de kunne tænke sig et arbejde og hvorfor, blev de ansatte i stedet bedt om at forholde sig til begrebet motivation. Årsagen hertil er, at det var en anden viden, vi ønskede fra fokusgrupperne: en mere overordnet viden omkring den generelle motivation blandt kvinderne på projekterne samt de ansattes tanker om betydningen heraf. Med begreber fra journalistisk metode kan vi sige, at i vores empiriindsamling har kvinderne fungeret som *erfaringspersoner*, fordi de oplever vores problemstilling på deres egen krop, og det er netop deres erfaringer, vi er interesserede i (Bjerg 2004:3). De ansatte har derimod fungeret som *konsekvens-eksperter*, der igennem deres daglige arbejde med erfaringspersonerne oplever udefra, hvordan vores problemstilling påvirker kvinderne, og som samtidig har en interesse i at forbedre forholdene for kvinderne. De har således mulighed for at formidle en baggrundsviden, samtidig med at de "(...) *kan spore os ind på mere generelle problemstillinger, så vi kan finde de repræsentative erfaringskilder.*" (ibid.). Dette har vi kunnet udnytte til at få en fornemmelse af, hvilke af kvindernes udsagn der var repræsentative for gruppen som helhed, sådan som de ansatte kender til den.

Ved interviewene fungerede den ene af os som ordstyrer og primær interviewer, mens den anden supplerede undervejs. Begge fokusgruppeinterview varede omkring halvanden time. På Solgården deltog fem af de syv ansatte, der var inviteret til at deltage¹⁹. Den ene dansklærer var blevet syg, og én af socialrådgiverne var netop gået på barsel. Derfor var det de tre dobbeltsprogede lærere Aida, Simi og Serap, dansklæreren Maria og socialrådgiveren Karen, der tog del. På Agerhuset skulle lederen Elin, dansklæreren Camilla og håndarbejds læreren Birgitte deltage, men Elin blev desværre

¹⁸ Jf. bilag 4.

¹⁹ Ikke alle ansatte på Solgården blev inviteret til at deltage i fokusgruppeinterviewet; projektets leder og gymnastiklæreren har begge en perifer position i forhold til arbejdet med kvinderne i hverdagen, og de har derfor ikke på samme måde som de øvrige ansatte karakter af at være konsekvens eksperter.

syg²⁰. Vi valgte dog at gennemføre fokusgruppeinterviewet med de to lærere, og siden ved en senere lejlighed at interviewe Elin med udgangspunkt i den samme interviewguide.

Overordnet set er empiriindsamlingen forløbet godt. Vi har følt os velkomne på de to projekter og oplevet en høj grad af åbenhed, hvilket har gjort det muligt at opnå et godt kendskab til kvinderne og deres hverdag. De ansatte har vist stor interesse for vores projekt og virkede ikke til at føle, at vi var i vejen. Designet af studiet har virket godt, idet det har været muligt at tilpasse empiriindsamlingen undervejs – dels viste der sig at være mulighed for enkeltinterview med tre af kvinderne, hvilket vi straks greb muligheden for, og dels ændrede vi på observationsstudiet undervejs på Solgården, sådan at det passede med, hvilken form for undervisning det gav mening for os at tage del i. Samtidig foretog vi som nævnt et enkeltinterview med lederen på Agerhuset.

²⁰ Vi undlod at invitere Karsten, der er frivillig på Agerhuset, til fokusgruppeinterviewet, fordi han kun er til stede få timer pr. dag og i høj grad har en social rolle. Derfor er han ikke en konsekvens ekspert på samme måde som de andre ansatte.

2.3. Betydningen af at tage en forskerrolle

At præsentere sig selv for informanterne

Den første dag, vi er på Solgården, sker det to gange, at en kvinde spørger én af underviserne, om vi er nye kursister. Underviseren opfordrer dem til selv at spørge os, hvilket de i begge tilfælde gør. Vi svarer, at vi er studerende fra Københavns Universitet, der er ved at skrive vores speciale, og at vi i den forbindelse har fået lov til at følge deres undervisning i et par dage. Begge kvinder accepterer svaret uden yderligere kommentarer og byder os velkomne. Så vidt vi ved, spørger de øvrige kvinder ikke, hvem vi er, men accepterer blot vores tilstedeværelse.

Anden dag på Solgården er der kursister til stede, som vi ikke har mødt før. Én af disse spørger på arabisk sproglæreren, hvem vi er. Sproglæreren svarer også på arabisk. Alligevel er det tydeligt, at hun beskriver emnet for vores speciale meget fyldestgørende; langt mere udførligt og præcist, end vi hidtil selv har valgt at gøre. Læreren kan dog ikke huske ordet 'motivation' på arabisk, og siger det på dansk. Hun kigger i sin ordbog, og idet hun siger ordet på arabisk, kan vi iagttage en tydelig forandring hos kvinderne. Mounia er det tydeligste eksempel. Hun er en af de kvinder, vi har snakket meget med og skabt god kontakt til. Men da hun hører den arabiske sproglærers forklaring på, hvem vi er, sker der et skift. På kropssproget ses dette ved, at hun antager en lukket position med armene krydset på brystet, ligesom hun undgår øjenkontakt med os og i stedet henvender sig til sproglæreren. Hun slår også over i arabisk, på trods af at hun ellers primært har snakket dansk. Sproglæreren oversætter hendes talestrøm: *"Det er ikke fordi vi ikke vil arbejde"* siger hun *"men jeg er syg. Jeg har ondt i skulderen og i ryggen, jeg har gigt, jeg har astma, og jeg er gammel. Jeg kan ikke arbejde. Hvorfor gør de ikke noget for de unge i stedet? De unge går på gaden, de kan ikke få job, fordi de har et forkert navn. Men de gamle, de skal ud i arbejde."* Situationen skaber en ubehagelig stemning, der tydeligvis er en hindring for kontakten mellem os og kvinderne.

Ovenstående uddrag fra vores feltnoter tydeliggør en central problematik fra vores observationsstudie omhandlende vores rolle i feltet. I relation hertil er der en række interessante og relevante metodiske overvejelser, som vi vil komme nærmere ind på i dette afsnit²¹.

2.3.1. At blive tildelt og tage en rolle i feltet

Før vi påbegyndte vores observationsstudie, diskuterede vi, hvilken rolle vi skulle søge at tage i feltet; dels om vi skulle være observerende eller deltagende, og dels hvilken konkret rolle vi skulle tage (Thagaard 2002:68-71). Ifølge Thagaard er observation fra sidelinjen mest velegnet, når man har forhåndskendskab til feltet, fordi man derved kender feltet nok til at vide, hvad man skal fokusere på (ibid:68). Da vi ikke havde et sådant forhåndskendskab, ville vi i udgangspunktet gerne have en deltagende rolle. Dog var det en forudsætning, at der var en rolle, vi kunne tage i feltet: *"Rollen*

²¹ Problematikkerne relaterer sig primært til kvinderne, dels fordi empiriindsamlingen har været centreret om dem, og dels fordi det som nævnt er en udfordrende gruppe at bedrive forskning i relation til.

som deltagende observatør er særlig godt egnet i miljøer hvor det er en etableret rolle som forskeren kan gå inn i.” (Thagaard 2002:68). Grundet vores begrænsede kendskab til det konkrete felt og den konkrete undervisningssituation, vi skulle deltage i, kunne vi ikke på forhånd fastlægge vores rolle endeligt, men vi havde en formodning om, at det mest oplagte ville være at tage en form for hjælpe-/gæstelærerrolle, såfremt dette var muligt.

Det viste sig, at i de få tilfælde, hvor kvinderne selv tildelte os en rolle i feltet og gav udtryk for dette, da var det rollen som nye kursister (jf. afsnittets indledende tekstboks). Det var dog ikke en rolle, vi ville kunne udfylde på troværdig vis, blandt andet fordi vi snakker flydende dansk. At vi – i modsætning til andre kursister – ikke bar tørklæde, var tydeligvis ikke en hindring for at blive antaget for at være kursist²². Understøttet af lærerne tog vi i stedet selv aktivt rollen som hjælpelærer. Denne rolle fungerede godt. Dels var det en rolle, der var genkendelig for os selv, og dels var det en eksisterende rolle i feltet, hvilket var centralt: *”I mange situationer godtar ikke informantene en distansert forskerrolle, og de prøver å plassere forskeren i en rolle de kjenner fra før.*” (Thagaard 2002:69). Eftersom kvinderne er vant til, at der er flere lærere til stede, var det ikke et problem med to mere. Vi indgik således ved at tage del i diskussionerne og ved at hjælpe til, eksempelvis da kvinderne på Solgården skulle lære at benytte hjemmesiden Rejseplanen.dk.

2.3.2. At forske i et felt, hvor informanterne er ubekendte med forskning

Som den indledende tekstboks viser, var vores tilstedeværelse på projekterne ikke problemfri. Situationen med Mounia tydeliggør, hvilken betydning det har, hvordan man som forsker fremstiller sig selv, og hvordan man bliver fremstillet af andre. Det er ikke mindst vigtigt, når man bevæger sig i felter, hvor personerne ikke er vant til forskning: *”I miljøer som ikke er kjent med forskning fra før, kan forskeren bli oppfattet som fremmed og mistenkelig, og forskning kan bli oppfattet som truede.*” (Thagaard 2002:65-66). Ubekendtheden med forskning og den deraf følgende usikkerhed kom blandt andet til udtryk ved, at kvinderne var forbeholdne over for at optage interview og klassediskussion på bånd²³. Det var derfor vigtigt at fremstille os selv på en måde, hvor vi i mindst mulig

²² På det ene projekt var der desuden en kvinde, der ikke bar tørklæde.

²³ Klasserne spørges af deres lærere forud for vores første dag på projekterne, om det er i orden, hvis vi optager klassediskussionen. Kursisterne giver udtryk for, at de gerne vil deltage i empirien, men at de ikke ønsker, at det bliver optaget. Til enkeltinterviewene medbringer vi en diktafon, da vi håber, at vores forhåndskendskab til kursisterne vil gøre dem mere trygge over for at blive båndoptaget. Vi forklarer, hvad båndene skal bruges til og lover fuld anonymisering –

grad virkede fremmede og forstyrrende. Dette lykkedes, da vi selv præsenterede os. Med Hammersley & Atkinson kan vi sige, at det handler om at benytte indtryksteknikker: at tænke over, hvordan man ønsker at præsentere sig selv (Hammersley & Atkinson i Thagaard 2002:65-66).

En anden relevant overvejelse omhandler det forhold, at vi udover at have en forskerrolle repræsenterer majoritetsbefolkningen i samfundet, mens kvinderne udover at være forskningsobjekter repræsenterer en minoritet. Dette kan have spillet ind i den ovenfor beskrevne situation med Mounia. Da hun hører, at vores emne omhandler deltagelse på arbejdsmarkedet – et emne som er meget omdiskuteret i medierne – tilskriver hun os automatisk den holdning, som hun opfatter som værende udbredt i majoritetsbefolkningen: at kvinderne bare skal se at komme i arbejde (Jagd 2007:162-163). Hendes reaktion er således at forsvare sig mod den holdning, som hun tror, vi har. Denne holdningstilskrivning gør, at hun reagerer så voldsomt – og derfor løses situationen også, da hun finder ud af, at vores holdning ikke er i modstrid med hendes egen (Jagd 2007:161). Vi kan sige, at der skabes en fælles platform at tale ud fra baseret på et holdningsfællesskab. Også køn udgør en fælles platform og har haft betydning for vores adgang til feltet. I forskellige konkrete situationer oplevede vi, at vores køn skabte et fælles grundlag for at snakke om mænd og kønsroller. På et mere generelt plan må vi formode, at vores køn gjorde det lettere at skabe den nødvendige tillid mellem kvinderne og os inden for de tidsmæssige rammer af det empiriske studie²⁴.

2.3.3. At være afhængig af en mellemmand

En interessant metodisk udfordring ved vores studie er, at vi og kvinderne kun i begrænset omfang har et fælles sprog. Gennemgående viste dette sig dog ikke at være et stort problem. For det første var det i sig selv interessant at observere kvindernes kropssprog og adfærd i konkrete situationer; især adfærden i relation til sygdom, idet der var stor forskel på, hvor meget sygdom blev fremhævet gennem netop kropssprog. For det andet har vi haft tolke på i de vigtigste situationer (klassediskussionerne), samtidig med at mange af kvinderne havde en vilje til at gøre sig forståelige på dansk i de situationer, hvor vi ikke havde tolke. Ikke desto mindre er det klart, at mange informationer fra

to af kursisterne giver lov til, at vi optager interviewet, men den tredje gør ikke. I stedet må observatøren tage håndskrevne noter.

²⁴ Det er slet ikke sikkert, at vi havde fået lov at udføre studiet, hvis vi ikke var kvinder, da det sandsynligvis ville have influeret i et uacceptabelt omfang på kvinderne og dermed på deres undervisning de dage, vi var til stede. Dette understøttes af, at den mandlige frivillige på Agerhuset, Karsten, fortalte, at det tog et stykke tid, før han blev accepteret af kvinderne som værende ufarlig.

kvinderne ikke er blevet oversat og derfor er ”gået tabt”. Tolkning er ikke i sig selv en problemfri løsning på spørgsmålet om manglende fælles sprog. Når man har et mellemlid i empiriindsamlingen i form af tolke, må man være opmærksom på, at kvindernes oversatte udsagn allerede er blevet fortolket i dette mellemlid, inden de når frem til os. Desuden kan der være en risiko for, at tolkene har en selvstændig dagsorden, der farver deres tolkning af kvindernes udsagn²⁵. Begge forhold, er vi opmærksomme på, kan have indflydelse på specialets pålidelighed og gyldighed. Tolkning har dog været en præmis for at kunne gennemføre empiriindsamlingen. Med brug af forskellige metoder mener vi at have skabt en mulighed for at kontrollere konsistensen mellem kvindernes oversatte udsagn og deres udsagn på dansk.

Afhængigheden af tolkning blev primært et problem i den situation, der er beskrevet indledningsvist. Vores udgangspunkt for at præsentere os selv var et ønske om ikke at virke for fremmedartede ved at tage en forskerrolle. Ligeledes var vi på forhånd bevidste om, at det faktum, at vi beskæftigede os med et konfliktfyldt spørgsmål om deltagelse på arbejdsmarkedet, kunne påvirke situationen. Vores egen præsentation af os selv virkede da også til at blive accepteret, ligesom vi og vores tilstedeværelse gjorde det. Problemet opstod først, da en af de dobbeltsprogede lærere præsenterede os, fordi hun tilsyneladende forklarede, at vi var kommet for at undersøge kvindernes motivation til at komme på arbejdsmarkedet. Dette affødte en reaktion i forhold til os, som var meget forskellig fra den, vi havde fået som følge af vores egen præsentation, der ikke indeholdt ordet motivation. De forskellige reaktioner gjorde, at vi har måttet overveje, om vi burde have spillet med mere åbne kort. Det mener vi dog ikke. På grund af de sproglige barrierer ville vi ikke selv have kunnet forklare kvinderne vores hensigter og dermed kunnet berolige dem, hvis de fik en forkert opfattelse af os. Derfor valgte vi at nedtone motivationsaspektet i vores præsentation af os selv (som jo ikke hver gang blev oversat). Vi har dog ikke lagt skjul på, at vi var til stede som specialestuderende, og at vi skulle bruge, hvad vi så og hørte i et speciale om kvinderne og arbejdsmarkedet.

Udover de dobbeltsprogede læreres tolkning var vi desuden afhængige af de ansatte i den forstand, at de skabte en indledende tillid mellem os og kvinderne – når de ansatte havde sagt god for vores tilstedeværelse på projekterne, virkede det som en godkendelse af os over for kvinderne. Det var derfor af flere årsager centralt at opbygge et godt forhold til de ansatte samt at få dem engageret i

²⁵ Dette er primært af betydning i forhold til de dobbeltsprogede lærere, der er ansat på det ene projekt, og som fungerede som tolke. På det andet projekt blev der indkaldt professionelle tolke, hvilket minimerer sandsynligheden for, at de skulle have en anden dagsorden end blot at oversætte kvindernes udsagn.

vores studie. Begge dele lykkedes; vi følte os meget velkomne og blev inddraget i undervisningen uden forbehold. De ansatte udtrykte stor interesse for vores speciale og spurgte flere gange til for eksempel ideen bag det og vores tanker om det, vi oplevede på projekterne.

2.4. Ethiske overvejelser

På grænsen til en terapeutisk samtale

Da vi er ca. en halv time inde i klassediskussionen på Agerhuset, fortæller Anwar om en oplevelse, hvor hun har følt sig krænket. Oplevelsen har gjort så stort et indtryk på hende, at hun begynder at græde, da hun fortæller om den. Som ordstyrer er det en svær situation at tackle, og det skaber en umiddelbar usikkerhed over for, om jeg på en eller anden måde har gjort noget forkert. Tankerne farer rundt i hovedet på mig for at finde ud af, hvordan situationen tackles bedst. Disse tanker og følelser forstærkes, da Hadiya kort efter begynder at græde, da også hun fortæller om en oplevelse, hun har været ude for. Jeg vurderer, at det er bedst forsigtigt at lede diskussionen videre for ikke at dvæle ved de ubehagelige oplevelser. I pausen går jeg ned og snakker med de to kvinder for at trøste dem lidt.

Efter klassediskussionen er slut, klapper kvinderne. Flere kommer desuden hen til os og siger tak for, at vi har været der. Især to kursister udtrykker deres tanker – netop de to, der græd i løbet af klassediskussionen. Hadiya siger: *"Hvis alle var som dig, ville det hele være meget bedre"*. Anwar leder længe efter ordene og prøver forskellige formuleringer, men ender med at sige: *"Jeg elsker dig"*. Udover glæden over, at kvinderne ser ud til at have sat pris på vores tilstedeværelse, fjerner det usikkerheden over for, om vi har tacklet Hadiya og Anwars gråd på den rigtige måde.

Når man bedriver forskning, er det nødvendigt at forholde sig til forskellige etiske problemstillinger. En af dem omhandler den problematik, at et interview til tider kan komme til at minde om en terapeutisk samtale. Dette viser ovenstående sammendrag fra vores observationsnoter med al tydelighed: Anwar og Hadiya har noget på hjerte, som de har behov for at komme af med, og som de derfor deler med os – uanset at det ikke har umiddelbar relevans for den diskussion, der finder sted. Vi tacklede situationen ved at lytte til dem og vise vores forståelse for den svære situation, de havde oplevet, men forsøgte samtidig at lede samtalen videre, for at undgå at interviewet blev for lig en terapeutisk samtale (Kvale 1997:38). Det ville være etisk uforsvarligt at spørge dybere ind til kvindernes følelser, da vi ikke er uddannede til at håndtere en situation, hvor informanten åbner op for følelsesmæssige problemer.

En anden problematik omhandler forskerens ret til viden versus informanternes ret til at være fri for forskning (Jagd 2007:163-4). Vi har afvejet dette hensyn ved at sikre os, at der udover *vores* forsk-

ningsmæssige interesse i emnet er et element af "(...)*forbedring af den menneskelige situation, der udforskes.*" (Kvale 1997:117). Dette har som udgangspunkt været vores ambition, og metodevalgene i dette speciale er da også lagt an på at give kvinderne ordet i forhold til en problemstilling, der ofte er på den politiske agenda, og som omhandler dem. Vi mener således, at det både er i forskerens og i den implicerede befolkningsgruppes interesse, at forskningen udføres, hvis der er et mål om et udbytte for gruppen. Vi er bevidste om, at det selvfølgelig er *vores* vurdering, at vores studie af kvinderne kan betegnes som et gode for kvinderne – og ikke deres. Afvejningen er derfor svær og afspejler igen, at det er et vanskeligt terræn, vi har valgt at træde ind i. Når vi alligevel mener, at vi kan forsvare at gøre kvinderne til genstand for en undersøgelse, er det fordi, vi har erfaret, at kvinderne i kraft af deres marginale position i samfundet har et behov for at blive lyttet til. Det så vi bl.a. på Agerhuset, hvor mange af kvinderne benyttede klasses Diskussionen til at komme af med nogle frustrationer, hvilket de ikke ellers har mulighed for, når der ikke er tolke til stede. Vi har desuden undervejs fået bekræftet flere gange, at kvinderne var glade for, at vi lyttede til dem – både på Agerhuset og Solgården blev vi af nogle af kvinderne takket for vores interesse i dem (jf. henholdsvis den indledende boks i dette afsnit og i afsnit 2.1.3). Anonymisering af både kvinderne og projekterne samt udeladelse af fortrolige oplysninger²⁶ sikrer desuden, at forskningen ikke har negative konsekvenser for kvinderne som individer (Jagd 2007:165). Vi har ikke kunnet love kvinderne, at vores speciale vil gøre en positiv forskel for deres situation, for det vil kræve, at det bliver brugt af de implicerede på området (såsom politikere og projektledere). Desuden kan forskningsresultater altid både bruges og misbruges. Vores opgave er at analysere og fortolke empirien så sandfærdigt og præcist så muligt og dermed bidrage til en forøgelse af den eksisterende viden på området. Hermed mener vi at kunne skabe et bedre udgangspunkt for en forbedring af kvindernes situation, og dette er en vægtig grund til at gennemføre studiet af kvinderne uanset de nævnte problematikker.

Af hensyn til informanterne er det desuden centralt, at de giver informeret samtykke til at deltage i vores studie (Kvale 1997:118; Thagaard 2002:23). Denne problemstilling har været særligt relevant under vores empiriindsamling. For det første var det de ansatte, der gav det overordnede samtykke til, at vi kunne indsamle vores empiri på de to projekter, og det var således op til de ansatte, om kvinderne på forhånd skulle spørges. For det andet betød det manglende fælles sprog mellem os og kvinderne som nævnt, at det var svært for os at forklare formålet med projektet til fulde. Et eventuelt samtykke ville således kun i begrænset omfang kunne være informeret. Dog var ingen tvungne

²⁶ Dette vil vi vende tilbage sidst i dette afsnit.

til at snakke med os eller dele mere eller mindre personlige oplysninger med os – hverken under observationsstudiet eller ved klassediskussionen. Alle var informerede om, hvem vi var, og når vi begyndte at snakke med en af kvinderne, sørgede vi for at lade det være op til den enkelte, hvor meget hun ville dele med os. Ved klassediskussionen gav vi en indledende beskrivelse, som blev oversat, for at sikre at alle, der deltog i denne del af empiriindsamlingen, var indforståede med diskussionens formål og havde muligheden for at fravælge at deltage (aktivt). De tre kvinder, der tog del i enkeltinterview, gav deres samtykke, efter at vi sammen med de ansatte havde forklaret formålet med det og brugen af det. Alle personlige oplysninger, som er fremkommet under empiriindsamlingen, vil blive anonymiseret eller helt udeladt, hvor de ikke er nødvendige for specialets problemstilling²⁷, eller hvis de er af en fortrolig karakter. Denne anonymisering er afgørende for den etiske holdbarhed af det empiriske studie.

2.5. Opsummering

Alt i alt kan de overvejelser, som vi har præsenteret i afsnit 2.4, kobles tilbage til mange af de overvejelser, som blev præsenteret i de foregående afsnit. Vi havde på forhånd nogle ideer om, hvilke elementer vores empiriindsamling skulle indeholde, men blev på grund af feltets karakter nødt til at tilpasse os til omstændighederne. Således blev observation og klassediskussionerne valgt som metode, fordi kvinderne var utrygge ved både enkelt- og gruppeinterview. Dette har gjort de etiske overvejelser om kvindernes udbytte af vores forskning samt om informeret samtykke mere aktuelle. På samme måde forholder det sig med overvejelser om de sproglige vanskeligheder og om det at være afhængig af en mellemmand som tolk i et felt, som i forvejen er ubekendt med forskning. Også her leder det frem til de essentielle overvejelser om informeret samtykke og retten til at forske, som er blevet diskuteret i afsnit 2.4. Vores felt er som nævnt et vanskeligt terræn at bevæge sig ind på, og derfor tvinges man som forsker nogle gange til at gøre tingene anderledes, end man ellers ville have gjort. De valg, som vi har truffet, vil derfor altid kunne diskuteres, fordi der hele tiden har været hensyn, der skulle afvejes. Ved at give kvinderne en høj grad af anonymisering mener vi dog, at vi har skabt en situation, hvor vi med vores rolle som forskere er mest muligt tillidsvækkende for kvinderne, samtidig med at vi beskytter dem som enkeltpersoner. Som gruppe giver vi dem til gengæld muligheden for – med os som talerør – at give udtryk for deres syn på arbejdsmarkedsdelta-

²⁷ Det samme gælder projekterne.

gelse. Dette er særligt værdifuldt, fordi det bliver et indspark i en offentlig debat, hvor kvinderne sjældent bliver hørt, selvom de er genstand for debatten.

Vi har således forsøgt at skabe nogle rammer for empiriindsamlingen, der vil kunne bidrage til et pålideligt og gyldigt studie af kvindernes motivation for arbejdsmarkedsdeltagelse (Thagaard 2002:170). I forhold til pålidelighed er især skabelsen af tillid central. Denne har vi forsøgt at opnå ved at tilpasse vores metoder til feltets karakter. Den metodiske triangulering har desuden medvirket til at sikre os muligheden for at kontrollere konsistensen i udsagn fra kvinder og ansatte og minimere de risici, der er ved at benytte tolke som mellemed. At vi har fået kvinderne selv i tale, er centralt for gyldigheden af vores studie. Hermed optimerer vi sandsynligheden for at fremstille kvindernes motivation mest sandfærdigt og tro mod deres oplevelse af egen situation. Med Jette Fogs ord kan vi sige, at vi har skabt det bedste udgangspunkt for, at vi undersøger det, vi tror, vi undersøger (1994:163). At vi har valgt at belyse vores case ud fra to kilder øger desuden mulighederne for at skabe et datamateriale med stor varians, fordi det sætter os i kontakt med flere kvinder. Vi har således med vores metodevalg øget muligheden for at kunne generalisere vores resultater inden for konteksten af afklaringsprojekter for ikke-arbejdsmarkedsparate indvandrerkvinder (Thagaard 2002:170).

3. Analysestrategi

Formålet med dette kapitel er at fremlægge strategien for behandlingen af den indsamlede empiri samt for inddragelsen af teori. Vi vil derfor kort redegøre for processen fra empiriindsamling i felten til frembringelsen af analyserbar tekst (data) og derefter for tematiseringen af tekstmaterialet. Dernæst følger en præsentation af de videnskabsteoretiske overvejelser, der ligger til grund for analysen af data i disse kapitler. Gennem denne præsentation vil vi afklare vores tilgang til de empiriske data samt diskutere et tema, der går på tværs af hele analysen, nemlig struktur/aktør-dualismen. Endelig vil vi redegøre for forholdet mellem teori og empiri i analysen.

3.1. Fra empiri til analyserbar tekst

Første led i behandlingen af vores empiri har været en 'oversættelse' fra tale og handlinger ude i felten til analyserbar tekst i form af feltnoter, referater og transskriberede interview²⁸. Således består data, som ligger til grund for analysen, af fire dele:

- Feltnoter fra vores observationsstudier. Disse benævnes ved henvisninger henholdsvis OS for Observationsstudie på Solgården og OA for Observationsstudie på Agerhuset.
- Referater af de to klassediskussioner på projekterne. Disse benævnes ved henvisninger henholdsvis KS for Klassediskussion på Solgården og KA for Klassediskussion på Agerhuset.
- Transskriberinger af to enkeltinterview med kursister samt referat af et tredje. Disse benævnes ved henvisninger henholdsvis M for interviewet med Mounia, W for interviewet med Wasimah og S for interviewet med Sadaa.
- Transskriberinger af to gruppe- og et enkeltinterview med de ansatte på projekterne. Disse benævnes ved henvisninger henholdsvis FS for Fokusgruppe på Solgården og FA for Fokusgruppe på Agerhuset samt E for interviewet med Elin.

Data kan deles op i to grupper, nemlig data med kvinderne som kilde og data med de ansatte som kilde. Inden for begge disse grupper er der transskriberede interview, mens referaterne af klassediskussionerne primært har kvinderne som kilde. Feltnoterne er en blanding af observation af udsagn

²⁸ For en beskrivelse af vores transskriberingsstrategi se bilag 5. Datamaterialet findes i bilag 6-25. I henvisninger til datamaterialet refererer tallene til linjenumre.

og handlinger fra kvinderne og de ansatte. I størstedelen af analysen gives kvindernes udsagn forrang; det gælder de dele, hvor vi søger at beskrive forhold omkring kvinderne (f.eks. hvilke faktorer der virker motiverende). De ansattes udsagn vil dog supplere kvindernes, dér hvor deres syn på et givent emne kan bidrage til en større forståelse af kvindernes situation. Desuden vil empirien fra de ansatte blive inddraget mere i den del af analysen, hvor fokus er på indretning af indsatsen for kvinderne (kapitel 8). Denne brug af empirien afspejler, at kvinderne som tidligere beskrevet er *erfaringspersoner*, mens de ansatte er *konsekvens-eksperter*. De ansattes udsagn bruges således i høj grad til at afgøre, hvorvidt en empirisk observation eller et empirisk udsagn er generelt for kvinderne som gruppe, og dermed til at understøtte vores analyse og tolkning.

Tilgangen til vores datamateriale afspejler de fire spørgsmål, som indgår i specialets problemformulering. Analysen er derfor inddelt i fire dele, der modsvarer de fire spørgsmål i problemformuleringen (kapitel 5-8):

- Kvindernes motivation for arbejdsmarkedsdeltagelse
- Kvindernes barrierer for arbejdsmarkedsdeltagelse
- Betydningen af motivation for kvindernes arbejdsmarkedsparathed
- Diskussion af indsatsen for kvinderne

Disse fire kapitler indeholder specialets analyse – herunder også vores fortolkning og diskussion af analysens resultater²⁹. Forud herfor sætter vi scenen for analysen med et introducerende kapitel, der indeholder en overordnet beskrivelse af kvinderne (kapitel 4). Dermed får læseren et indblik i, hvad det er for kvinder, specialet omhandler.

3.2. Videnskabsteoretiske overvejelser

Som nævnt består vores analyse af fire overordnede kapitler, hvoraf de første tre kapitler vil være meget empirinære. I disse tre kapitler er vi både inspirerede af en fænomenologisk og en hermeneutisk tilgang. Den fænomenologiske inspiration ses ved, at analysen tager udgangspunkt i kvinderne som personer og deres livsverden, dvs. i kvindernes subjektive oplevelser af bestemte fænomener. Vi søger dermed at opnå en forståelse af den dybere mening i kvindernes erfaringer (Thagaard 2002:36). Den fænomenologiske tilgang indebærer en loyalitet over for de undersøgte fænomener,

²⁹ Det nærmere indhold af temaerne i analysens fire dele introduceres indledningsvist i de respektive kapitler.

hvilket stemmer godt overens med vores ambition om at synliggøre deres perspektiv på arbejdsmarkedsdeltagelse. Man kan sige, at vi bedriver en såkaldt *kærlig forskning* (ibid:37). Vi tager derfor udgangspunkt i begreber, som refererer til individer (aktører) og deres egenskaber og adfærd (Gilje & Grimen 2002:202-203). Det vil sige, at vi foruden den beskrivelse af objektive fakta omkring kvinderne, som bliver givet i introduktionen til analysen, er interesserede i deres *holdninger, opfattelser og handlinger*. Disse aktørbegreber er gennemgående for hele analysen i den forstand, at vi vil søge en forståelse og forklaring af kvindernes egenskaber og adfærd – herunder særligt deres motivation for arbejdsmarkedsdeltagelse.

Ud over at beskrive kvindernes livsverden vil vi dog også analysere og fortolke på denne. Således vil vi give plads til vores eget perspektiv som forskere. Hermed mener vi, at vi vil udbygge den fænomenologiske tilgang med en hermeneutisk tilgang, hvor vi forsøger at sætte begreber på den bagvedliggende meningssammenhæng i kvindernes udsagn og handlinger (Thagaard 2002:37). Vi opererer således med en forståelse af mening som noget, der allerede findes ude i feltet hos kvinderne, men som vi analyserer og fortolker³⁰ videre på som forskere (Kvale 1997:17-19). Vi ser således ikke mening som noget, vi skaber, men som noget allerede eksisterende, som vi som forskere kan afdække. Gennem fortolkninger af anden grad³¹ fortolker vi på kvindernes egne fortolkninger af deres situation (Thagaard 2002:37). Gennem fortolkninger af tredje grad fortolker vi endvidere udsagn og handlinger på baggrund af etableret teori (ibid:39). Vi er således interesserede i de bagvedliggende strukturer (f.eks. sprog, roller og kultur), som kan give mening til kvindernes handlinger og holdninger, altså deres motivation. Det interessante er især internaliseringen af strukturerne i samspil med de objektive fakta omkring kvinderne, dvs. deres barrierer for arbejdsmarkedsdeltagelse. Kvinderne er altså (ligesom alle andre aktører) påvirket af bestemte strukturer, som de ubevidst trækker på og reproducerer, når de handler. Disse strukturer kan både være begrænsende og mulighedsskabende for den enkelte aktør, men under alle omstændigheder sætter de nogle rammer for individernes handling. For at undgå at betragte kvindernes handlinger som udelukkende bestemte af strukturer vil vi bygge på en forståelse af aktøren som *kyndig* – for at låne et ord fra Giddens

³⁰ Analyse og fortolkning er processer, der i praksis kan være svære at adskille. Når man analyserer, kan man ikke undgå samtidig at fortolke på de elementer man ordner i meningsgivende kategorier. Årsagen hertil skal findes i det, som Gadamer kalder forskerens *forforståelse* for det, der analyseres på: Forskeren møder aldrig verden forudsætningsløst, men har altid en forudgående forståelse af verden, der bestemmer, hvad han retter sin opmærksomhed mod, og hvad han leder efter i sit materiale (Gilje & Grimen 2002:171-172).

³¹ I hermeneutikken opererer man med fortolkninger af første, anden og tredje grad. Fortolkninger af første grad indebærer, at forskeren gennem sin tilstedeværelse blandt informanterne fortolker informanternes handlinger. Dette sker gennem observation og kommunikation med informanterne (Thagaard 2002:38-39).

(Kaspersen 2000:421). Strukturerne skal forstås som regler og ressourcer, der ligger til grund for vores handlingspraksis: Når vi handler, trækker vi på strukturerne, og derved skabes og genskabes de. Vi forstår altså kvinderne som værende påvirket af nogle regler og ressourcer, der ligger til grund for deres handlinger. Kvinderne handler dog samtidig med et eget formål og er ikke bare slaver af deres kultur.

For alle disse tre kapitler gælder det, at der både gives plads til en temacentreret og en personcentreret analyse (Thagaard 2002:132). Som den tematiske inddeling i kapitler antyder, fokuserer vi på forskellige emner i data og belyser dem med information fra begge grupper af informanter, både kvinderne og de ansatte. Samtidig vil vi undervejs fokusere på enkeltpersoner for derved at give en dybere forståelse af de enkelte kvinder og deres situation. En kombination af tema- og personcentreret analyse mindsker således risikoen for *på den ene side*, at fokus på temaer opsplitter analysen, så forståelsen for helheden tilsidesættes, og *på den anden side* at fokus på personer leder til at overse detaljerne i datamaterialet (ibid:165). I kapitel 7 vil vi i mindre grad lægge vægt på en personcentret analyse. I stedet vil vi inddrage empirien fra de ansatte, da de kan bidrage med central viden om sammenhængen mellem motivation og barrierer, hvilket er afgørende for kapitlets fokus på betydningen af motivation.

I kapitel 8 bevæger vi os op på et højere taksonomisk niveau, hvor vi vurderer det offentlige indsats for kvindernes arbejdsmarkedsparticipation samt arbejdsmarkedets rummelighed over for kvinderne. I dette kapitel forlader vi til dels den empiriske tilgang og bevæger os ind på en mere kritisk tilgang, der indebærer en vurdering af, hvordan man inden for de udstukne rammer kan forbedre indsatsen for kvinderne ved at tage hensyn til de resultater, som er fremkommet i de tre foregående dele af vores analyse (Thagaard 2002:40). Som et led i denne vurdering vil vi inddrage en række rapporter, der kan understøtte vores betragtninger. Vinklen i denne fjerde del af analysen gør, at vi i højere grad tager strukturbegreberne arbejdsmarked og det offentlige system i anvendelse (Gilje & Grimen 2002:203) og indlemmer dem i vores forståelse og fortolkning af kvindernes situation. Ved hjælp af disse strukturbegreber ønsker vi at vurdere, hvilke konsekvenser strukturerne har for kvindernes adfærd. Vores kritiske tilgang indebærer ikke, at vi vil stille spørgsmålstejn ved den overordnede politiske struktur, som ligger bag rammerne for indsatsen for kvinderne. I analysen holder vi os således inden for rammerne, men retter en *konstruktiv kritik* af indsatsen. Hermed menes, at vi vil komme med anbefalinger, der kan anvendes i praksis, og som anviser muligheder for at forbedre

situationen for kvinderne inden for de politiske rammer, som eksisterer nu (Jagd 2007:114). Efter som rammerne er sat og ikke kan forventes at blive ændret foreløbig, mener vi, at det vil være konstruktivt at acceptere eksistensen af rammerne. Den afsluttende diskussion af centrale forudsætninger for indsatsens effekt vil således være baseret på konstruktiv kritik³².

Når vi på denne måde lader os inspirere af både fænomenologi, hermeneutik og kritisk teori, kan analysestrategien måske forekomme mindre stringent. Med begrebet om trippelhermeneutik vil vi dog argumentere for, at sammenhængen mellem de tre begreber er meningsfuld:

”Enkelhermeneutikk handler om individets tolkning av seg selv og sin intersubjektive situasjon eller virkelighet. Dobbelt hermeneutikk handler om forskerens fortolkning av denne virkeligheten. Den kritiske teoriens trippelhermeneutik innbefatter dobbelt hermeneutikken og i tillegg en kritisk tolkning av de samfunnsforholdene som påvirker både informanten og forskeren.” (Thagaard 2002:40).

Trippelhermeneutikken er således en anden måde at anskue vores videnskabsteoretiske tilgang til analysen på. Med dette begreb kan vi tydeliggøre, at vores inspiration fra både fænomenologi, hermeneutik og kritisk teori hænger sammen. Den fænomenologiske inspiration indfanges af det, som her kaldes enkelthermeneutik, mens den kritiske teori indfanges af begrebet trippelhermeneutik. I denne sammenhæng skal ”samfundsforhold, som påvirker både informanten og forskeren” forstås strukturelt som den nuværende indretning af afklaringsprojekter for ikke-arbejdsmarkedsparete indvandrerkvinder. Denne indretning påvirker både de ansattes arbejde på projekterne og kvindernes virkelighedsopfattelse, og har derfor også påvirket vores empiriindsamling og analysegrundlag.

3.3. Teoriens rolle i analysen

Som antydnet i det foregående afsnit får teorien sin plads i dette speciale som led i en løbende meningsfortolkning i analysen. Vi har valgt at give teorien denne rolle ud fra et ønske om at være empiristyrede og give udfoldelsen af empirien størst mulig plads. Empirinære undersøgelser som vores siges ofte at være induktive, idet teorien er noget, som udvikles på baggrund af tendenser i datamaterialet. I dette speciale *udvikler* vi ikke ny teori, men bruger allerede eksisterende teoretiske begre-

³² Der ligger også en værdi i at være kritisk over for de rådende samfundsforhold. En sådan kritisk vinkel tager vi i brug i specialets perspektivering (kapitel 10). Her vil vi rette en *radikal kritik* af indsatsen for kvindernes arbejdsmarkedsparethed (Jagd 2007:111-113). Dette indebærer, at vi stiller spørgsmålstegn ved de givne politiske strukturer, som sætter integration lig med arbejdsmarkedsdeltagelse. Vi vil altså her bevæge os ud over rammerne og problematisere de givne politiske normer på integrationsfeltet.

ber til at forklare de tendenser, vi finder gennem analysen af vores data. Begrebet *abduktion* kan derfor i højere grad indfange den rolle, som teorien spiller i dette speciale. Med abduktion menes, at vi forsøger at slutte bagud ved hjælp af teoretiske begreber for dermed at kunne forklare mekanismerne bag kvindernes handlinger (Thagaard 2002:174). Der er altså hverken tale om testning eller skabelse af teori (dvs. hverken deduktion eller induktion), men om *anvendelse* af teori. Når vi bruger teorien på denne måde, kan man indvende, at der er en iboende fare for, at vi glemmer at forholde os kritisk til vores teoretiske fortolkninger af data. Vi kan komme til ukritisk at verificere vores tolkninger af empirien med det argument at have fundet en teori, der passer på tolkningen. Denne problematik er formodentlig gældende for al abduktiv forskning. Vi har forsøgt at modgå problematikken ved dels at diskutere vores tolkninger med de ansatte på projekterne, der som nævnt fungerer som konsekvens eksperter, og dels ved at udnytte det, at vi er to forskere, til at afprøve tolkninger på hinanden. Hermed øges sandsynligheden for, at vores tolkning af del og helhed hænger sammen. Vi abonnerer således på et holistisk kriterium for korrekt forståelse: Hvis man ikke når frem til en fortolkning, hvor delene harmonerer med helheden, er det et tegn på, at man ikke har forstået sit datamateriale korrekt (Gilje & Grimen 2002:184-185). Fortolkningerne af kvindernes konkrete handlinger eller udsagn skal altså hænge sammen med fortolkningen af kvindernes motivation i forhold til arbejdsmarkedet³³.

Gennem analysen gør vi brug af en såkaldt *teoretisk triangulering* (Denzin 1994:239-241), idet vi samler flere forklaringsdygtige teorier i en større meningssammenhæng, der samlet set kan give en forståelse af kvindernes situation. Som et vigtigt led i denne teoretiske triangulering vil vi i analysen løbende behandle både *strukturerne*, der ligger til grund for kvindernes handlinger, og *handlingerne*, der udføres af kvinderne som aktører. Dette vil vi gøre både beskrivende ud fra vores data og fortolkende ved brug af forskellige teoretiske perspektiver. I fortolkningen gør vi især brug af to teoretikere: Pierre Bourdieu og George Herbert Mead. Hensigten hermed er at opnå to forskellige blikke på samme problematik. Bourdieu har vi valgt som eksponent for den mere strukturalistiske retning. Hermed ikke sagt, at Bourdieu ikke har øje for aktørperspektivet. Det er imidlertid vores opfattelse, at hans teori er særligt frugtbar i analysen af strukturerens betydning, men i mindre grad er det i analysen af aktørernes individuelle spillerum inden for strukturerne. Bourdieu har dermed en strukturalistisk slagside. Denne forsøger vi at opveje ved at bruge Mead som eksponent for den

³³ I modsætning hertil står et aktørorienteret kriterium for korrekt forståelse: Hvis ens fortolkning af individers handlinger ikke stemmer overens med deres intentioner med handlingerne, er det et tegn på, at man ikke har forstået sit materiale korrekt (Gilje & Grimen 2002:186).

mere aktørorienterede retning. Det betyder ikke, at Mead ikke har blik for strukturerne i samfundet. I modsætning til Bourdieu er det dog Meads styrke, at han giver mere plads til det handlende individ og dets muligheder for at navigere i det handlingsrum, som strukturerne påvirker. Pointen med denne teoretiske triangulering er således at udnytte forskellige teoriers forcer til at tydeliggøre forskellige elementer i vores datamateriale. Ethvert teoretisk fokus er samtidig et fravalg af et andet fokus, og derfor er det hensigtsmæssigt at forsøge at opveje ”teoretiske slagsider” ved at bruge teoretikere med forskellige optikker. Med Bourdieu og Mead er formålet overordnet set at forklare, hvordan motivation opstår i handlingsrummet mellem struktur og aktør. Dog beskæftiger hverken Bourdieu eller Mead sig konkret med motivation. Hvor sociologiens forklaringskraft ebber ud, vil vi derfor vende os mod psykologisk motivationsteori. Til dette vil vi anvende psykologerne William R. Miller & Stephen Rollnicks teori til at opnå yderligere forståelse af motivation som begreb, således at vi hermed kan karakterisere og forstå kvindernes motivation for at komme i arbejde.

Samlet set vil analysen af empirien være præget af, at vi inddrager forskellige teoretiske perspektiver, der kan hjælpe os til at forstå baggrunden for kvindernes udsagn og de variationer, vi finder herimellem. Desuden vil vi inddrage relevante rapporter og undersøgelser, der kan understøtte vores tolkninger af empirien samt vores mere diskussionsprægede betragtninger i den sidste del af analysen. Begge dele vil være med udgangspunkt i den indsamlede empiri. At empirien således står centralt i dette speciale, vil være tydeligt helt fra introduktionen til analysen i næste kapitel, hvor vi tegner et indgående billede af den gruppe af kvinder, vi har mødt under empiriindsamlingen.

4. Mødet med kvinderne

I dette afsnit vil vi præsentere læseren for de kvinder, som har været en del af vores empiriindsamling³⁴. Formålet med præsentationen er at give et indblik i den verden, som kvinderne befinder sig i. Det er især her den tidligere nævnte ”*kærlige forskning*” kommer til udtryk. I alt har vi gennem empiriindsamlingen fået kendskab til 25 kvinder. Kontakten med kvinderne har varieret meget og spænder lige fra et par enkelte ’hej’ til dybdegående enkeltinterview – afhængigt af graden af fælles sprog samt den enkelte kvindes lyst til at tale med os. Således er det heller ikke alle 25 kvinder, vi ved lige meget om. Vi vil her forsøge at give både en beskrivelse af, hvad det er for fællestræk, som karakteriserer kvinderne og af de områder, hvor kvinderne har vist sig at være meget forskellige. Endvidere har vi valgt at supplere dette afsnit med tekstbokse indeholdende beskrivelser af de tre kvinder, som vi har interviewet enkeltvis: Wasimah, Sadaa og Mounia. Boksene illustrerer noget af den omtalte diversitet, samtidig med at de giver læseren et mere konkret indblik i tre kvinders liv.

Alle kvinderne er uden arbejde og er meget langt fra det ordinære arbejdsmarked, fordi de har omfattende problemer ud over ledighed. Følgende citat stammer fra en af de ansatte på Agerhuset og opsummerer situationen for mange af de kvinder, vi har været i kontakt med:

”Og så kan vi se, at mange af vores kvinder, som vi har i øjeblikket, bliver dårligere og dårligere. Der er rigtig mange af dem, der har en mand, som er kommet som arbejdskraft til Danmark. Det vil sige, de har været hjemme og passet familien og sørget for alt og har ikke fået noget som helst hjælp. Men så på grund af det hårde fysiske arbejde, som han har haft, så skulle han søge pension, og så var hun berettiget til kontanthjælp. Og således kom de ind i systemet. Og der har de aldrig – for de har måske boet her i 20-25 år – aldrig fået tilbudt danskundervisning eller noget som helst. Og de er ødelagte, for de har haft hårdt fysisk arbejde derhjemme. De har været i hjemmet, opdraget børn, måske 6 eller 8 styks, og de har skullet sørge for det hele.” (E:37-45).

Fælles for kvinderne er, at de stort set alle har været i Danmark i mindst 10 år. Som citatet viser, har mange af dem endda været her i omkring 20 år, og der er gået lang tid, før de overhovedet kom ind i kontanthjælpssystemet. Indtil da har de klaret sig selv eller været forsørget af ægtemanden. Mange af kvinderne er familiesammenførte, enten med en mand, der er kommet hertil som arbejdskraft, eller med en flygtning; flere af kvinderne er også selv flygtninge. Kvinderne kommer alle fra Mellemøsten eller Afrika. Med undtagelse af en enkelt er alle muslimer og bærer hovedtørklæder, som

³⁴ Eftersom dette afsnit afspejler den samlede viden, vi har fået om kvinderne som gruppe, og dermed trækker på alle elementer af empirien, er der ingen referencer undervejs undtagen ved direkte citater i brødteksten.

dækker både hår og hals. De fleste af dem er klædt i løstsiddende, men dækkende kjoler eller nederdele og bluser. Kun enkelte går i bukser.

De fleste af kvinderne har mange børn – mindst 4 – som de har haft det primære ansvar for at opdrage. Mange af dem har mænd, der er blevet syge som følge af enten fysisk hårdt arbejde eller krigstraumer. Disse mænd passer kvinderne, samtidig med at de sørger for alt husarbejdet. Mange af kvinderne har således store og krævende familier, men samtidig bor de i små lejligheder med meget lidt plads. Til dels som følge heraf har de fleste af kvinderne været forholdsvis isolerede fra resten af verden, før de kom ind i kontanthjælpssystemet.

Et gennemgående træk for kvinderne er, at de alle i en eller anden grad er ramt af sygdom. De har ofte dårlig ryg, gigt og/eller smerter i hoved, skuldre og knæ. De fleste af dem er nedslidte efter mange års fysisk hårdt arbejde i hjemmet (både her og i hjemlandet), og nogle er også ødelagte af de mange børnefødsler, de har været igennem. For de kvinder, som enten er flygtninge eller gift med en flygtning, gælder også, at de er traumatiserede i en eller anden grad. Dette giver udslag i mentale problemer, som i lighed med de fysiske skavanker nedsætter deres arbejdsevne.

Wasimah

Wasimah er en ung kvinde i 30'erne, der har været i Danmark i ca. 10 år. Første gang vi møder Wasimah er den dag, hvor kvinderne skal hjem og besøge dansklæreren Maria. Denne plan bliver imidlertid aflyst, og vi spiser frokost sammen på Solgården i stedet. Wasimah har taget særligt pænt tøj på i dagens anledning. Hun har også bagt en meget lækker cheesecake til Maria som værtindegave. Wasimah virker meget glad udadtil.

Over frokosten får vi lejlighed til at snakke lidt med Wasimah, som taler godt dansk. Vi spørger hende, om hun kan lide at være på Solgården. Det kan hun. *"Det er et rigtig godt sted"*, siger hun, *"det er godt at lære noget og møde andre mennesker. Så glemmer man også, at man har ondt."* Men hun tilføjer også: *"Det er ikke et sted for mig. Jeg vil hellere ud at arbejde."* Wasimah har tidligere arbejdet i Danmark med rengøring og børnepasning. Det var hun glad for, men hun kan ikke arbejde længere, fordi hendes smerter er blevet værre. Wasimah ville ellers gerne have et arbejde, men hun har svært ved at se ud over sin sygdom.

Wasimah har haft komplikationer som følge af sine graviditeter og har i løbet af de efterfølgende år fået stærkere og stærkere smerter. Samtidig får Wasimah jævnligt smerteanfald. Hun har været til mange speciallæger for at få afklaret, hvad hun fejler, men de kan ikke finde ud af det. Det frustrerer Wasimah utroligt meget: *"Tror de, at vi bare finder på smerterne?"*, spørger hun. *"Det er, som om lægerne ikke forstår."*

Den dag, vi har en aftale med Wasimah på Solgården om at interviewe hende, får vi at vide af de ansatte, at vi ikke skal regne med, at hun kommer, da hun har haft flere voldsomme anfald i weekenden inden. Men Wasimah dukker alligevel op. Hun er taget herind udelukkende på grund af vores aftale, for hun vil meget gerne fortælle sin historie. Under interviewet får vi et andet billede af den ellers smilende Wasimah. Hun fortæller, at hun kun tænker på sin krop og ikke kan koncentrere sig om andre ting. Hun er bange for, hvad sygdommen gør ved hende. Bekymringerne kører rundt i hovedet på hende, og hun har svært ved at sove om natten.

Wasimah er ked af, at hun ikke kan være ligesom andre unge mennesker, der tager på arbejde om morgenen og kommer hjem om eftermiddagen. Hendes mand er udearbejdende, men klarer også det meste af husarbejdet. Han vil gerne have, at hun kommer i arbejde og prøver ofte at finde job til hende. Men Wasimah frygter, hvordan hendes sygdom vil påvirke en arbejdssituation. Hun er især bange for at få anfald og kan ikke forestille sig, hvordan hun skulle kunne arbejde ude, når hun ikke kan klare husarbejdet derhjemme.

Wasimah har svært ved at se ud i fremtiden, men når hun en dag bliver rask, vil hun gerne gå i sprogskole og lære bedre dansk og derefter finde et arbejde. Men hun kan ikke tænke på det lige nu. *"Der er noget, der stopper mig"*, siger hun og refererer til sin sygdom.

Noget af det første, som slår én, når man møder op på projekterne, er den store spredning i kvinders alder. Her er både yngre og ældre kvinder, dvs. kvinder mellem 30 og 60 år. Når man i denne kontekst snakker om ældre kvinder, er det dog ifølge Elin kvinder helt ned til starten af 40'erne. Ud over den aldersmæssige spredning er der en stor sproglig diversitet. Foruden dansk som det samlenede fælles sprog tales der en række andre sprog på projekterne – arabisk er dog fremherskende på begge projekter, når der ikke tales dansk.

Kvindernes danskkundskaber varierer meget. Nogle kan kun få ord på dansk, mens andre sagtens kan gøre sig forståelige. Danskniveauet hænger sammen med kvindernes uddannelsesbaggrund. Flere af dem er analfabeter på deres eget sprog, hvilket ikke gør det nemmere for dem at lære et så fremmed sprog som dansk. En del af dem har dog gået i skole i deres hjemland, og enkelte har også uddannelser med hjemmefra, f.eks. som sygeplejerske eller lærer. De kan dog ikke bruge deres uddannelser her i Danmark, fordi uddannelserne ikke er blevet anerkendt som ligeværdige med tilsvarende danske uddannelser. Kvindernes erhvervs erfaringer varierer også meget. Nogle har aldrig haft lønnet arbejde, hverken i Danmark eller i deres hjemland, mens andre har en del erfaring. De typiske job, som kvinderne har haft i Danmark, er ufaglærte job som f.eks. rengøringsassistent, køkkenmedhjælper eller stuepige. For mange af de kvinder, som har arbejds erfaring i Danmark, gælder det imidlertid, at denne ligger en del år tilbage. I mellemtiden er de blevet for syge til at kunne fastholde disse fysisk hårde job.

Sadaa

Sadaa er en ung kvinde i 30'erne. Hun er kommet hertil som flygtning og har været i Danmark i over 10 år. Hun er fraskilt og enlig mor. Sadaa er uddannet og har arbejdet som sygeplejerske i sit hjemland, men efterlod sit eksamensbevis, da hun flygtede. I Danmark har hun ikke kunnet bruge sin uddannelse – ikke engang til at blive ansat som sosu-assistent. Hun har heller ikke kunnet komme ind på sosu-uddannelsen, fordi hun ikke har 9. klasse-niveau i dansk. Hvis Sadaa skulle tage en ny uddannelse, ville der være lang vej endnu.

Sadaa har været i praktik flere gange, bl.a. som sosu-hjælper på et plejehjem og som hjemmehjælper. Her fik hun problemer med sin ryg på grund af det fysisk hårde arbejde med f.eks. at løfte mennesker. I forbindelse med sin aktivering har hun været i praktik i en kantine, men Sadaa er træt af at være i praktik – hun vil hellere have et fast arbejde. Hun føler sig udnyttet, for hun får ingen penge for det arbejde, hun udfører i praktikken. *"Det er spild af tid og mennesker"*, som hun siger. Det skuffer hende, at arbejdsgiverne ikke vil ansætte hende efter endt praktik, selvom de roser hende for hendes arbejde. Ugen efter, vi møder hende, skal hun starte på en ny praktik i et supermarked. Her håber hun på at blive ansat, for der skulle være ledige stillinger, fortæller hun. Hun har opgivet sin drøm om at komme til at arbejde som sygeplejerske.

På syværkstedet ses det tydeligt, at Sadaa er interesseret i tøj, og at hun er god til at sy. Hun er meget aktiv på syværkstedet. Bl.a. syr hun på en kjole til sig selv og har en anden med hjemmefra til reparation. Hun taler tit i mobiltelefon på syværkstedet, men heldigvis kan telefonen sidde fast under det stramme hovedtørklæde, så hun har hænderne fri til samtidig at arbejde. Sadaa er en af de få, som bliver på værkstedet helt til kl. 14.

Sadaa er meget snakkesaglig og indvilliger i at blive interviewet kun kort tid efter at have mødt os. Under interviewet bliver det tydeligt for os, at der er én primær grund til, at hun gerne vil have et arbejde, nemlig ønsket om at kunne give sine børn en bedre tilværelse. *"Jeg vil gerne have, at mine børn får det som de andre børn"*, siger hun og nævner, at hun f.eks. ikke har mulighed for at tage dem med på ferie eller købe det tøj og de ting, som de gerne vil have. Det er vigtigt for børnene at være som de andre, og derfor er det også vigtigt for Sadaa.

Det er hårdt at være alene med børnene, fortæller Sadaa, for de vil alle sammen gerne have hendes opmærksomhed og fortælle om deres oplevelser i skole og børnehave, men samtidig skal hun jo også lave mad og gøre rent derhjemme. Hun ønsker også at kunne hjælpe sine børn med lektierne, og derfor vil hun gerne lære mere dansk på en sprogskole. I det hele taget er Sadaa meget optaget af at være en god mor.

Selvom det er et fællestræk for kvinderne, at de i større eller mindre grad døjer med sygdom og smerter, er det meget forskelligt, i hvilken grad sygdommen kommer til udtryk hos dem. Hos nogle kvinder er de fysiske skavanker meget tydelige og ses f.eks. ved, at de er dårligt gående eller har svært ved at rejse sig fra stolen. Her kan man ofte se smerten i deres ansigt. Andre kvinder viser knap så tydelige tegn på smerter, men det store behov for varmpuder, hvil på sofaen og for indimellem at stå op frem for at sidde ned indikerer, at også de nogle gange føler sig fysisk utilpasse. De mentale problemer ses som udefrakommende ikke så tydeligt, men ifølge de ansatte skyldes den

manglende indlærings- og koncentrationsevne hos flere af kvinderne ofte også andre ting end 'blot' fysisk sygdom: flere af kvinderne er traumatiserede eller depressive.

Mounia

Mounia er en midaldrende kvinde omkring 50 år, som har været i Danmark, siden hun som ca. 30-årig blev familiesammenført. Hun er gift og har børn. Som ung i sit hjemland gik hun i skole og var efterfølgende i praktik som sygehjælper hos Røde Kors, der tilbød hende et arbejde for organisationen i en by langt fra hendes hjem. Det forbød hendes far hende imidlertid med den begrundelse, at hun var en pige og derfor skulle blive hjemme og blive gift.

Mounia har arbejds erfaring i Danmark. Hendes mand havde i 1990'erne et firma, hvor hun arbejdede som rengøringsassistent. Herefter gik hun på sprogskole i to år, inden hun blev syg. Hun har gået hjemme i nogle år, inden hun nu er kommet i aktivering. Sygdommen fylder meget hos Mounia, og hun viser ofte udadtil, at hun har smerter. Hun beskriver sig selv som gammel og fortæller, at hun har hævdede sener i skuldrene, ondt i ryggen, gigt, svedeture og astma. Hun mener, at hendes læge ikke tror på hende, når hun siger, at hun er syg. "*Men hvorfor skulle jeg gå til lægen, hvis jeg ikke har ondt?*", spørger hun uforstående.

Trods smerterne er Mounia en meget glad og snakkesaglig kvinde. Hun er god til dansk og ivrig for at komme til orde i undervisningen – så ivrig, at hun nogle gange glemmer at give de andre kvinder tid til at prøve at udtrykke sig på dansk. Hun er glad for at være i Danmark. "*Danmark er også mit land*", siger hun, "*jeg har to lande*". Hun taler i store vendinger om, hvordan hun håber, at Danmark i fremtiden vil være et sted, hvor alle kan leve sammen uanset religion. I det hele taget engagerer hun sig meget i de diskussioner, der foregår i klassen.

Mounia ville gerne gå i en "*rigtig skole*", dvs. sprogskole, hvis hun var rask. Hun synes ikke, at hun lærer så meget på Solgården, fordi hun hele tiden er syg. Hvis hun var rask, ville hun også gerne have et arbejde, for man skal arbejde, hvis man kan. "*Pengene smager ikke godt, hvis man får dem af andre*", siger hun. "*Man skal tjene dem selv, så smager de godt.*" Denne filosofi viderefører hun til sine børn, som hun opfordrer til at tage en uddannelse og få et arbejde. Men de skal selv bestemme, hvilken uddannelse og hvilket arbejde.

Normalt har Mounia mange meninger og holdninger, som hun med glæde deler ud af. Men når det kommer til hendes egen fremtid, virker hun mere apatisk. På spørgsmålet om, hvad hun kunne tænke sig, at der blev gjort for hende, svarer hun opgivende: "*Ikke noget. Man kan ikke få en ny krop.*" Hun har heller ingen holdning til, hvad der skal ske, når hendes forløb på Solgården slutter.

På trods af de mange fysiske skavanker udstråler de fleste af kvinderne en varme og imødekommenhed, og trods deres træthed og smerter er der som oftest smil på deres læber. Således virker kvinderne glade for at være på projekterne og for at indgå i den sociale sammenhæng dér: de snakker meget med hinanden og med de ansatte – også på tværs af sproggrupper. Det er tydeligt, at de i

en vis udstrækning ved, hvad der foregår i hinandens liv, og snakker om det i løbet af dagen. Den positive stemning får vi glæde af, ved at vi hurtigt bliver indlemmet i det sociale samvær³⁵. Der bliver samtidig skabt en tillid, der er afgørende for en udbytterig empiriindsamling, og vi har således kunnet opnå et righoldigt og nuanceret datamateriale. Dette afspejles i vores analyse, som udgør de næste fire kapitler.

³⁵ Jf. kapitel 2.

5. Kvindernes motivation for arbejdsmarkedsdeltagelse

Formålet med dette kapitel er at belyse problemformuleringens første spørgsmål: *Hvordan kan vi beskrive og forstå ikke-arbejdsmarkedsparate, ikke-vestlige indvandrerkvinders motivation for at komme på arbejdsmarkedet?* I dette kapitel vil vi således diskutere kvindernes svar på spørgsmålet om, hvorvidt de ønsker et arbejde, og på spørgsmålet om, hvilke andre ønsker de har for sig selv. Ligeledes vil vi diskutere, hvordan de vurderer deres muligheder for at komme i arbejde, og hvilke fordele og ulemper de ser ved at arbejde. De tendenser, vi finder i vores empiriske datamateriale, vil vi forsøge at opnå en forståelse for gennem brugen af forskellige teoretiske vinkler. I første del af kapitlet vil vi belyse, hvordan kvindernes motivation opstår i spillerummet mellem struktur og aktør, og hvordan vi kan beskrive og forstå karakteren af deres motivation. I anden del af kapitlet vil vi belyse kvindernes konkrete motivationsfaktorer i forhold til arbejdsmarkedsdeltagelse for at kunne forstå, hvordan motivation opstår på baggrund af en individuel fortolkning af, hvad det at have et arbejde betyder for én. Afslutningsvis vil vi præsentere den definition af motivation, som vi kan udlede på baggrund af denne del af analysen.

5.1. Motivationens opståen og karakter

Fokus for dette afsnit er kvindernes motivation til at komme på arbejdsmarkedet. Som et led i den indledende begrebsafklaring indkredsede vi i afsnit 1.2. motivation således: *"[M]otivation har noget at gøre med menneskets indre følelser. Disse indre følelser eller bevæggrunde afleder nogle ønsker, der igen kan føre til egentlige handlinger."* (Dahlgaard & Skyum 1988:172). Det er centralt at præcisere, at motivation kan være rettet mod mange forskellige ting, og at det derfor i konkrete sammenhænge må specificeres, hvad motivation skal sættes i relation til. I dette tilfælde handler det som bekendt om motivation for deltagelse på arbejdsmarkedet. Men hvordan kan vi i et sociologisk perspektiv forstå, hvordan motivation opstår? Det er én af de ting, vi vil se nærmere på i dette afsnit. Vi vil tage udgangspunkt i Bourdieus teori og supplere denne med Meads for derigennem, som beskrevet i analysestrategien, at give yderligere plads til aktørperspektivet. Som udgangspunkt for dette afsnit præsenteres først en gennemgang af, i hvilket omfang kvinderne selv giver udtryk for at være motiverede til at få et arbejde. Dernæst præsenteres dele af Bourdieus teori, hvorefter denne bruges til at forstå, hvordan de sociale strukturer danner rammen om kvindernes motivation. For at få en dybere forståelse af individets handlepotentiale vil Bourdieus teori blive suppleret med Geor-

ge Herbert Meads teori om selvet. Endelig vil vi inddrage psykologerne William R. Miller & Stephen Rollnicks motivationsteori. Dermed suppleres Bourdieu og Mead afslutningsvis med en konkret forståelse af de elementer, motivation består af.

5.1.1. "Jeg ville ikke blive hjemme, hvis jeg var rask"

Jeg kan, og jeg vil

Sadaa er én af de kvinder, der i højest grad giver udtryk for gerne at ville have et arbejde. Sadaa har været i praktik en del gange efterhånden; blandt andet er hun i praktik i et køkken ugen inden, vi besøger Agerhuset. Ingen af Sadaas praktikpladser har dog endnu ført til et arbejde, hvilket hun er ved at være træt af:

Sadaa: Men de siger hele tiden, når du er færdig [med praktik]: du går et andet sted hen. Kun praktik. Det er ikke så godt.

Interviewer: Så de vil ikke ansætte?

Sadaa: Nej. Og det er ikke så godt. Og de siger hele tiden, at folk fra udlandet de vil ikke arbejde. Det vil de!

Interviewer: Ja. De vil gerne arbejde.

Sadaa: Aldrig – jeg har ikke fået bistand i mit land. (...) Men jeg vil meget gerne have fast arbejde, fordi jeg skal arbejde. Som alle mennesker gør!

Senere siger Sadaa videre: "Ja, jeg vil meget gerne have arbejde, så jeg kan passe mig selv, og så mine børn kan få det, som andre børn har. Jeg skal arbejde. Jeg vil ikke hele tiden i praktik. Det er spild af tid." Og senere igen: "Min drøm det er at få et godt arbejde!"

(S:55-73;129-131;293)

Reaktionerne på spørgsmålet "vil du gerne have et arbejde?" varierer meget. Lige så forskellige som kvinderne og deres situationer er, lige så mange versioner af svar er der. Man kan dog genfinde fire hovedpositioner, som kvinderne placerer sig inden for. Disse kan beskrives med følgende udsagn:

- Position 1: Jeg vil gerne have et arbejde, og jeg kan godt klare at arbejde.
- Position 2: Jeg vil gerne have et arbejde, men jeg kan ikke klare at arbejde lige nu. Men i fremtiden...
- Position 3: Jeg ville gerne arbejde, men jeg kan ikke, og det kommer jeg heller ikke til at kunne.
- Position 4: Jeg kan og vil ikke have et arbejde.

Den første position udtrykker både et ønske om at få arbejde og en tro på, at de kan klare at arbejde – kvinderne både kan og vil arbejde. Den sidste position udtrykker, at de ikke kan og heller ikke vil.

De to midterste positioner udtrykker et ønske om at arbejde, men også en vurdering af ikke at være parate (og for den ene positions vedkommende heller ikke at kunne blive det på sigt). Disse kvinder vil gerne arbejde, men mener ikke, at de kan. Langt størstedelen af kvinderne falder inden for de to midterste positioner. Kvindernes motivation er således baseret på, om de *vil* i arbejde, og om de tror, at de *kan* arbejde. Disse to afgørende parametre kan illustreres ved at indplacere de fire positioner i en tovejstabel som i tabel 2.

Tabel 2: Positioner i det empiriske materiale		
<u>Kan/vil</u>	Vil	Vil ikke
Kan	Position 1	
Kan ikke	Position 2 og 3	Position 4

Som tabellen viser, er der et tomt felt. Ingen af kvinderne giver udtryk for at tilhøre en position, hvor man godt kan arbejde, men ikke vil. At denne position ikke er repræsenteret er dog ikke overraskende: hvis man kan arbejde, men bare ikke vil, vil man sandsynligvis ikke blive betegnet som ikke-arbejdsmarkedsparat af sin sagsbehandler. De fire positioner kan relateres til vores indledende definition af motivation (Dahlgaard & Skyums): *Vil* udtrykker et ønske på baggrund af nogle indre følelser og bevæggrunde, mens *kan* indicerer, om dette ønske vil føre til handling. I det nedenstående vil empirien blive præsenteret ud fra de fire positioner, der er at genfinde i materialet.

Sadaa er, som beskrevet, en af de kvinder, der i højest grad giver udtryk for et ønske om at komme i arbejde. Hun og Tarub er de eneste, der kan siges at give udtryk for den første position. Den mest slående forskel i forhold til flere af de andre kvinder er, at selvom Sadaa omtaler, at hun har problemer med ryggen, ser hun ikke sin sygdom som en barriere for at få arbejde. Rygproblemerne betyder dog, at der er visse job, hun ikke kan klare:

Interviewer: *Ville du gerne have fast arbejde i den kantine, hvor du var [i praktik]?*

Sadaa: *Den kantine, nej, det er lidt svært for mig, fordi jeg har problemer med ryggen.*

Interviewer: *Det er hårdt at stå op så meget?*

Sadaa: *Ja, fordi det er hårdt at stå op og alt muligt. De løfter, og jeg kan ikke løfte. Men jeg vil meget gerne have fast arbejde (...). (S:65-72)*

Kvinderne i position 2 og 3, der som nævnt til sammen udgør langt størstedelen af de kvinder, vi har mødt, giver udtryk for, at de gerne ville have et arbejde, men at de ikke mener, at de kan klare at

arbejde – enten på grund af sygdom eller manglende danskundskaber eller begge dele. Forskellen er, at kvinderne i den ene position giver udtryk for en tro på, at de i fremtiden kan få et arbejde – når et eller flere forhold har ændret sig (f.eks. at de er blevet raske). Et eksempel herpå er Wasimah:

Interviewer: *Hvad kunne du godt tænke dig at arbejde med?*

Wasimah: *Jeg ved det ikke. Fordi nu er jeg syg, så jeg kan ikke klare at tænke. Jeg kan ikke koncentrere mig om noget. Jeg tænker bare på kroppen. Men i fremtiden...*

Interviewer: *I fremtiden vil du gerne?*

Wasimah: *Ja, jeg vil meget gerne. (W:118-122)*

Kvinderne i position 3 giver i modsætning til kvinderne i position 2 udtryk for, at de heller ikke i fremtiden ser en mulighed for, at de kan få et arbejde. De udtrykker således, at de egentligt gerne ville have et arbejde, men at de har det for dårligt, og at dette ikke vil ændre sig. Et eksempel herpå er Mounia. Hun siger, at hun gerne ville have et arbejde, hvis hun ikke var syg, og lægger meget vægt på, hvor vigtigt det er at have et arbejde: *"Jeg ville ikke blive hjemme, hvis jeg var rask."*, for arbejde er *"ikke bare vigtigt, meget vigtigt!"* (M:26;49). Hun mener dog uden tvivl, at hun er for syg til at kunne arbejde, og siger blandt andet: *"Uha, jeg er syg. Jeg vil gerne arbejde, men jeg er syg, så det kan jeg ikke."* og *"Man kan ikke få en ny krop."* (M:23;50-51).

Endelig er der den fjerde og sidste positioner, hvor kvinderne hverken kan eller vil have at arbejde. En af dem er Yasmin: *"Jeg har aldrig arbejdet i Danmark; jeg har aldrig tænkt på at arbejde"* (KS:23). Et andet eksempel er Sabah. Under observationsstudiet finder følgende ordveksling sted, da vi snakker om at arbejde: *"Sabah siger: 'arbejde – nej!' og griner og gør en bevægelse med hænderne, som om hun støder noget væk fra sig. 'Vil du ikke have et arbejde?' spørger Aida hende. Hun ryster på hovedet."* (OS3:15-17). Arbejdsmarkedet er så fjernt for kvinderne i position 4, at de slet ikke kan forestille sig omstændigheder, hvorunder de ville kunne have et arbejde. Ligesom kvinderne i position 3 mener de, at de er for syge eller ikke har kvalifikationerne til at arbejde. Det virker dog ikke som om, at de beklager, at de ikke kan arbejde. Denne forskel kan skyldes, at disse kvinder aldrig har haft lønnet arbejde som en mulighed. To af kvinderne beskriver ved klassediskussionen, at de begge kommer fra en lille landsby, hvor der hverken var skoler eller fabrikker, og hvor man levede af landbrug (KA:11-12). Kvinderne i denne position giver således udtryk for ikke at have noget beskæftigelsesønske blandt andet på grund af en opfattelse af deres egen arbejdsevne som værende forsvindende lille.

Der er således en betydelig variation i kvindernes svar på, om de ønsker et arbejde. Fælles er det dog, at svaret er mere komplekst end ja/nej. Dermed er det heller ikke muligt for de fleste af kvindernes vedkommende at beskrive dem som enten motiverede eller umotiverede til at komme i arbejde. Tabellen med de fire positioner viser således, at man må arbejde med et gradueret motivationsbegreb. Gennem en forståelse af, hvordan motivation opstår, bliver vi i stand til at forklare variationen mellem kvindernes beskæftigelsesønsker og kompleksiteten heri. I det følgende vil vi med udgangspunkt i Bourdieus teori se nærmere på, hvordan motivation er betinget af sociale strukturer omkring individet.

5.1.2. Bourdieus teori om habitus

Formålet med at inddrage Bourdieu i nærværende sammenhæng er at få en forståelse for, hvordan individets motivation er påvirket af de sociale strukturer i samfundet. Ifølge Bourdieu indvirker de sociale strukturer på dannelsen af individets mentale strukturer og dermed også på grundlaget for individets ønsker for livet, dets motivation.

Bourdies styrke er et meget skarpt blik for strukturerne i samfundet. Hans fokus på, hvordan strukturerne indlejrer sig i individet og begrænser dets handlemuligheder på en meget subtil måde, er et vigtigt element i at forstå, hvornår motivation opstår, og hvad denne motivation er rettet mod. Bourdieu er dog ikke blind for, at individet også har et frit handlingspotentialer, der ikke determineres fuldstændig af strukturerne. I kernen af dette forøg på at mediere mellem struktur og aktør står hans begreb om habitus. Med vores brug af habitusbegrebet ønsker vi dog at fokusere på Bourdieus styrke i forhold til at beskrive, hvordan strukturerne påvirker individet.

Habitus defineres af Bourdieu som et *"(...)system of structured, structuring dispositions(...)"* (Bourdieu 1990:52; se også Bourdieu 1994:60). Habitus er således struktureret, idet den er dannet på baggrund af individets socialisering og de sociale strukturer, individet indgår i. Det er især igennem den tidlige socialisering i barndommen, at individets mentale strukturer formes ud fra de sociale strukturer i samfundet. De sociale strukturer inkluderer både individets position i samfundet, som i barndommen er bestemt af forældrenes position, og den specifikke historiske kontekst individet vokser op i. Den tidlige socialisering er særligt vigtig, fordi:

"(...)habitus tends to ensure its own constancy and defence against change through the selection it makes within new information by rejecting information capable of calling into question

its accumulated information, if exposed to it accidentally or by force, and especially by avoiding exposure to such information(...)" (Bourdieu 1990:60-61).

Habitus skal dog ikke ses som en komplet uforanderlig størrelse, men derimod som noget, der – med udgangspunkt i en relativt fast bund skabt i barndommen – dannes i en fortløbende proces igennem livet. Således er de mentale strukturer, der udgør habitus, på en gang varige og foranderlige: varige fordi den grundlæggende del fastlægges i den tidligere socialisering i barndommen, og foranderlige fordi den socialisering, der finder sted resten af livet, også påvirker (Bourdieu 1990: 53; 60). Således skal handlinger forstås ud fra *både* habitus og den konkrete kontekst, hvor i handlingerne udføres: *"They [practices] can therefore only be accounted for by relating the social conditions in which the habitus that generated them was constituted to the social conditions in which it is implemented(...)"* (Bourdieu 1990:56).

Samtidig med at habitus er struktureret, er habitus også strukturerende. Habitus udgør nemlig de mentale strukturer eller den "kerne" i individet, der genererer både individets handlinger og individets forestillinger om verden (Bourdieu 1994:24). Således sætter habitus rammerne for individets handlemuligheder og frie tænkning *inden for* disse rammer (Bourdieu 1990:55). Indlejringen af de sociale strukturer gør, at *"[t]he most improbable practices are (...) excluded, as unthinkable, by a kind of immediate submission to order that inclines agents to make a virtue of necessity, that is, to refuse what is anyway denied and to will the inevitable."* (Bourdieu 1990:54). Således vil et individ som følge af habitus' tvingende karakter ubevidst fravælge at ønske de ting, det alligevel ikke ville kunne opnå. Dermed opstår en harmoni mellem de mål, individet sætter sig, og hvad det reelt er muligt for individet at opnå (Järvinen 2000:350).

Således kan man med baggrund i Bourdieus teori forstå motivation – defineret som ønsker, der *kan* føre til handlinger – som baseret på mentale strukturer, der er fremkommet på baggrund af sociale strukturer. Samtidig betyder Bourdieus teori, at motivation opstår i relation til både den sammenhæng, individet er vokset op i, og den sammenhæng, individet konkret befinder sig i – dog med vægt på det første. Med udgangspunkt i Bourdieus teori må det således forventes, at kvindernes motivation til arbejdsmarkedsdeltagelse er begrænset. Kvindernes motivation er formet primært af deres tidlige socialisering og det samfund, denne er foregået i – et samfund, der er meget anderledes end det samfund, de i dag befinder sig i. Erhvervsarbejde har således ikke været en mulighed for de af kvinderne, der er vokset op i en social struktur, hvor kvinder passer hjemmet og børnene, mens

manden er på arbejdsmarkedet. Dette fortæller blandt andet Mounia om: som ung ville hun gerne arbejde, men måtte ikke for sin far, fordi hun var pige. Hun skulle blive hjemme og blive gift i stedet (M:14). Ligeledes siger en af de ansatte: *"Når hele ens liv bare har været 'der er ikke noget liv for dig, du skal bare denne her vej, og din eneste mulighed det er, at du bliver husmor, og du går derhjemme med de der børn'. Og der er ingen job og ingen uddannelse, og der er ikke noget. Så begynder man vel heller ikke at drømme på den måde så nemt."* (FA:470-473). De sociale strukturer har påvirket kvindernes mentale strukturer, således at de ikke i udgangspunktet har været motiverede for at komme på arbejdsmarkedet: man er ifølge Bourdieu sjældent motiveret til noget, der alligevel er uopnåeligt. Som beskrevet kan senere socialisering påvirke og ændre habitus. Flere af disse kvinder fik dog bekræftet deres mentale strukturer, da de først kom til Danmark: Der var dengang ingen forventning om, at de skulle på arbejdsmarkedet, hverken fra deres mænds side eller fra statens (KA:23,26,54; KS:84-85; FS:577-580). Hvor mændene fortsat er påvirket af en habitus lig kvindernes, har statens forventninger ændret sig inden for de seneste år (FS:1165-1166; E:37-38). For det første er der sket nogle politiske og økonomiske forandringer, der har øget fokus på at få kvinderne på arbejdsmarkedet. En af disse forandringer er den nye beskæftigelseslovgivning, der siden 2002 har sat et markant fokus på at mindske antallet på overførselsindkomster og øge antallet i beskæftigelse (Beskæftigelsesministeriet 2008a). Det kan være denne lovgivning, Yasmin refererer til, da hun siger: *"Før var det anderledes, [der var] ingen krav. Lige pludselig kommer der en lov, der siger, at man skal ud. Jeg har været her 13 år. Det er ikke vores[kvindernes] problem, at loven er ændret."* (KS:56-57; se også KS:54). For det andet har flere af kvindernes mænd, grundet nedslidning, fået tildelt førtidspension, hvilket gør, at kvinderne bliver en del af det offentlige system: *"[D]e har været hjemme og passet familien og sørget for alt og ikke fået noget som helst hjælp, men så på grund af det hårde fysiske arbejde, som han[deres mand] har haft, så skulle han søge pension, og så var hun berettiget til kontanthjælp. Og således kom de ind i systemet."* (E:40-42). Nogle af kvinderne, som før har været selvforsørgende³⁶ overgår således til at være passivt forsørgede af kontanthjælp på grund af nedgang i familiens indkomst. På denne måde bliver de omfattet af beskæftigelseslovgivningen. Det er især inden for de seneste år, at sociale strukturer, der er centrale for deltagelse på arbejdsmarkedet, har forandret sig på en måde, der kan påvirke kvindernes mentale strukturer i retning af øget motivation for arbejdsmarkedsdeltagelse (Beskæftigelsesministeriet 2008a; 2008b). Som Bourdieu beskriver det, kan disse mentale strukturer dog kun ændres til

³⁶ Selvforsørgende er personer, der for eksempel forsørges af en ægtefælle eller lever af formue (Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration 2007a: 49). For en oversigt over, hvor stor en andel af de ikke-vestlige indvandrerkvinder uden for arbejdsstyrken, der er selvforsørgende, se bilag 1.

en vis grad, og samtidig sker forandringen med en vis træghed. Dette betyder, at det er forventeligt ud fra Bourdieus optik, at man ikke fra den ene dag til den anden kan skabe motivation for at komme på arbejdsmarkedet hos kvinderne.

I realiteten er der dog flere af kvinderne, der giver udtryk for et ønske om at komme på arbejdsmarkedet. Hvordan kan vi forklare dette og dermed de forskelle i kvindernes motivation, der udtrykkes i empirien, jf. de fire positioner præsenteret i afsnit 5.1.1.? En af de forskelle, der har betydning, er, at nogle af kvinderne er vokset op med en mulighed for at få et arbejde og også har haft arbejde i deres hjemland, før de kom til Danmark. Det gælder eksempelvis Janan og Sadaa (se f.eks. S:14; KA:15). Disse kvinders habitus er således fra barndommen blevet påvirket af sociale strukturer, indenfor hvilke det er tilladt for kvinder at arbejde. Samtidig påvirkes habitus som beskrevet også af de sociale strukturer, individet er en del af senere i livet. For de kvinder, der *ikke* er vokset op med muligheden for at få et arbejde, kan dette betyde, at deres mentale strukturer har ændret sig, således at de i højere grad er blevet motiverede til at få et arbejde, efter de er kommet til Danmark. Dette kan være sket som følge af systemets øgede fokus på og forventning om arbejdsmarkedsdeltagelse, eller som følge af at kvinderne erfarer, at de fleste kvinder i Danmark har arbejde. Endvidere kan det være sket som følge af, at de sociale relationer omkring kvinderne i højere grad accepterer, at kvinderne får et arbejde, efter at de er kommet til Danmark. Et eksempel på dette omtales af de ansatte på Solgården, der fortæller om en kvinde, hvis mand var imod, at hun skulle have et arbejde, indtil de blev ramt af den nyligt indførte 300-timers regel³⁷, der gjorde, at de blev skåret i kontanthjælpen: ”[H]an støttede da også. Men det var først til sidst. Han sagde: ’Nej, hun er for syg, hun har ondt i ryggen, hun kan ikke arbejde’. Så fik de skåret deres kontanthjælp ned, og så kom han på banen. Så fandt han job til hende(...)” (FS:1547-1549). Således tillægger de ansatte det stor betydning, at kvinderne får opbakning fra omgivelserne (se f.eks. FS:1502-1507).

Bourdieus pointe om, at man kun er motiveret i retning af det, der reelt er muligt at opnå, er central for at forklare de forskelle, der er i kvindernes motivation. For det første spiller dette ind igennem opvæksten, således at dem, der er vokset op med en mulighed for at komme til at arbejde senere i livet, i højere grad vil have et ønske om det. For det andet betyder det, at jo mere arbejdsmarkedspa-

³⁷ 300-timers reglen er en ændring i Lov om aktiv socialpolitik, der trådte i kraft fra april 2007. Reglen betyder, at når et ægtepar har modtaget kontanthjælp i to år eller mere, er det en betingelse for at begge kan blive ved med at modtage kontanthjælp, at begge ægtefæller kan dokumentere, at de har haft 300 timers ordinært udstøttet arbejde inden for det seneste år. Ellers kan de miste den ene kontanthjælp. En vigtig forskel mellem matchgruppe 4 og 5 er, at sidstnævnte er fritaget for 300-timers reglen (Beskæftigelsesministeriet 2008b).

rate kvinderne er *lige nu*, desto mere motiverede vil de være. For en del af kvinderne er det af flere forskellige årsager – især sygdom og sprogvanskeligheder – slet ikke muligt for dem at få et arbejde på nuværende tidspunkt³⁸, og det er således i en bourdieusk optik forventeligt, at de ikke er motiverede til at komme på arbejdsmarkedet. Dermed kan man se forskelle i beskæftigelsesønsket hos kvinderne som et udtryk for forskelle i deres selvvaluerede arbejdsevne. Det er vores indtryk, at en sådan sammenhæng kan ligge til grund for de fundne forskelle i motivationen til at få et arbejde: De, der kan bedst dansk, giver i højest grad udtryk for at være motiverede. Samtidig er det de kvinder, der udtrykker den højeste grad af motivation, som vi – dog uden at have indgående kendskab til deres sygdomshistorie – umiddelbart vil vurdere som værende bedst i stand til at kunne arbejde. Således kan man forstå de fire positioner beskrevet tidligere som værende udtryk for forskellige grader af selvvalueret arbejdsevne som sætter sig igennem i kvindernes motivation; både ved at nogle er mere motiverede end andre og ved en forskel i troen på at kunne blive arbejdsmarkedsparrat.

5.1.3. Jeg'et: den kreative del af selvet

Den bourdieuske optik på kvindernes habitus har vist sig frugtbar til at belyse, hvordan de mentale strukturer i høj grad er betinget af varige sociale strukturer, og kun med en vis træghed kan forandres. For kvinderne kommer dette til udtryk i en begrænset motivation for arbejdsmarkedsdeltagelse. Vi ønsker dog ikke udelukkende at abonnere på denne strukturalistiske udlægning af, hvordan motivation opstår, og hvad den er rettet mod. Derfor har vi valgt at supplere Bourdieus teori om habitus med Meads teori om selvet. Som tidligere nævnt er Meads styrke hans fokus på individets handlingspotentiale. Ifølge Mead indlejres samfundets forventninger i individets selv som et sæt af roller, som individet kan handle ud fra. Individet er dog samtidig i stand til at overveje alternative handlemuligheder. Dermed tilbyder Mead et frugtbart perspektiv til at analysere individets frie handlingspotentiale. Hvor vi med udgangspunkt i Bourdieus teori kan belyse, hvorledes motivation som oftest vil være rettet mod noget, man kan forventes at opnå, og som *ikke* møder modstand fra ens habitus, kan vi med udgangspunkt i Meads teori vise, at motivation til noget, der *møder* modstand fra ens habitus også har en mulighed for at opstå. Dette er centralt, fordi arbejdsmarkedsdeltagelse i mange tilfælde ikke har været en del af de sociale strukturer, der har påvirket kvindernes opvækst. Det vil således kun være relevant at diskutere kvindernes motivation til arbejdsmarkeds-

³⁸ Dette vil vi komme nærmere ind på senere. Her skal det blot pointeres, at kvinderne ikke ville være matchet i gruppe 4 og 5, hvis ikke der var omfattende og reelle barrierer for deres deltagelse på arbejdsmarkedet.

deltagelse, hvis vi opererer med et motivationsbegreb, der indeholder muligheden for at ønske noget, der ikke umiddelbart harmonerer med de varige dispositioner i ens habitus. At åbne for denne mulighed er formålet med at inddrage Meads teori i specialet.

I centrum af Meads teori om selvet står begrebet om den generaliserede anden, der defineres som: *"(...)a permanent faculty of the mind that takes the attitude of the whole of the community."* (Collins 1994:259). Igennem opvæksten lærer individet at se verden med andres øjne og forudsige, hvordan en given handling vil blive opfattet af andre (Mead 1934:296). Først lærer man at tage den specifikke andens standpunkt, når man indgår i topersoners menneskelig interaktion. Siden lærer man at tage den generaliserede andens standpunkt ved at forestille sig en større gruppe af individers reaktion (Mortensen 2000:130). At tage den generaliserede andens rolle er det samme som at forholde sig til de overordnede normer og regler i samfundet (ibid). Det er således igennem den generaliserede anden, at de sociale strukturer påvirker individet: *"It is in the form of the generalized other that the social process influences the behavior of the individuals involved in it and carrying it on, that is, that the community exercises control over the conduct of its individual members; for it is in this form that the social process or community enters as a determining factor into the individual's thinking."* (Mead 1934:299). At handle som forventet af omgivelserne og dermed lade de sociale strukturer være determinerende er hos Mead en *evne*, som individet har opbygget, fordi det kan tage den generaliserede andens rolle. Denne evne er ikke kun noget, der knytter sig til den tidlige socialisering, men en evne individet har, uanset hvilken kontekst det senere i livet befinder sig i. Hermed ser vi, at individet får et valg mellem flere roller, det kan påtage sig.

På baggrund af evnen til at sætte sig i andres sted skabes en del af selvet, som er gennemreflekteret over dets position i verden. Trods det, at evnen stadig findes i ens voksne liv, er den dog baseret på tidligere erfaringer med blandt andet roller og normer, samt en forståelse af, hvad der normalt forventes af én, og hvad konsekvenserne af en given handling er. Denne del af selvet kalder Mead for mig'et. Det er herigennem, at de sociale strukturer påvirker individets handling. Dog påvirker strukturerne de enkelte individer på forskellige måder, da de enkelte individer repræsenterer den generaliserede anden med en personlig stil (Mortensen 2000:130). Mens mig'et er *"(...)the organized set of attitudes of others(...)"*, er den anden del af selvet, jeg'et, *"(...)the response of the organism to the attitudes of the others(...)"* (Mead 1934:302). Hvor mig'et således er nogle faste roller baseret på andres holdninger og dermed formet af de sociale strukturer, er jeg'et den kreative del af selvet,

der tager stilling til, hvordan der skal handles i en konkret situation. Individet ved altså, hvad der forventes af det, men handler ikke nødvendigvis efter det (ibid:303). Således glider forventningsstrukturene ikke ubesværet gennem selvet, men møder modstand fra jeg'et.

Det blik, vi får på kvindernes motivation med Mead, er dermed anderledes end med Bourdieu. Fordi Bourdieu lægger meget vægt på den tidlige socialisering, bliver det svært at se, hvordan kvinderne skulle kunne blive motiverede, hvis de ikke er vokset op med muligheden for at få et arbejde. Med Mead kan vi forstå sammenhængen anderledes: kvinderne er i stand til at tage den generaliserede andens synspunkt og dermed forstå, hvad der forventes af dem i det danske samfund. Kvinderne vil således være bevidste om de rolleforventninger, der er til dem, og have dem som handlemuligheder. Alligevel vil de muligvis bevidst vælge at handle anderledes end forventet, velvidende hvilke reaktioner der vil være herpå. Et sådant valg kan være baseret på mange forskellige ting – eksempelvis kvindernes vurdering af, om det reelt kan lade sig gøre for dem at gøre det, samfundet forventer af dem. Samtidig får vi et udgangspunkt for at forstå den konflikt, kvinderne står i: det er ikke alle, der forventer det samme af dem. Eksempelvis forventer deres ægtemænd ofte som den specifikke anden, at de udfylder deres rolle som kvinde på én måde, mens det danske samfund som den generaliserede anden forventer, at de udfylder rollen på en anden måde. Kvinderne har således to roller, der står i konflikt med hinanden: rollen som traditionel hjemmegående husmor og rollen som udearbejdende kvinde. Den første rolle er de vant til fra deres opvækst, den anden bliver dem tilbudt i det samfund, de bor i nu. Rollerne er dog svære at forene, hvilket skaber en konflikt, som tydeligt ses i det empiriske materiale³⁹.

Med Mead kan vi således i højere grad forklare, hvordan kvinderne ser ud til at have indoptaget nogle normer og værdier fra det danske samfund, på trods af at det ikke er dem, de er vokset op med. Det betyder dog ikke, at de vælger at handle, som samfundet forventer af dem. Årsagerne her til kan være flere. I vores empiri tyder det på, at én gruppe af kvinderne (dem i position 4) ikke har indoptaget disse normer og værdier: de har aldrig tænkt på at arbejde. Langt størstedelen ser dog ud til at stå i den nævnte konflikt mellem roller, samtidig med at de ikke mener, at de kan klare det, der forventes af dem.

³⁹ Kvindernes opfattelse af deres roller og den medfølgende konflikt vender vi tilbage til i kapitel 6.

Hvis man accepterer Bourdieus fokus på strukturerne, kræver en ændring af kvindernes motivation en ændring af deres mentale struktur. Dette er – igen ifølge Bourdieu – ikke noget, man bare lige gør. Ved at inddrage Mead bliver der yderligere handlingspotentiale, og motivation er således noget, man i højere grad vil kunne arbejde med og have en forventning om at kunne ændre i en given retning.

5.1.4. Villighed, evne og parathed

Gennem brugen af Mead og Bourdieu opnås en forståelse af baggrunden for individets motivation og samfundets indflydelse herpå. Dette er dog på et relativt abstrakt plan, og vi kan med Bourdieu og Meads teorier ikke komme nærmere en specifik definition af, *hvilke elementer* motivation består af. For at kunne beskrive og forstå de meget konkrete forskelle i kvindernes motivation vil vi derfor afslutningsvis inddrage Miller & Rollnicks psykologiske motivationsteori. Ved at beskrive motivation som bestående af tre elementer opnås en nuancering, der i højere grad gør det muligt at forstå forskellene mellem de fire positioner, som blev beskrevet tidligere.

Ifølge Miller & Rollnick består motivation af tre afgørende elementer: villighed, evne og parathed⁴⁰ (2004:28-30). Villighed indebærer, at ens ønske om at nå et bestemt mål skal være tilstrækkeligt stort, altså i dette tilfælde at kvinderne selv skal opleve, at det at komme på arbejdsmarkedet er af stor vigtighed. Villigheden kan således forventes at blive påvirket af individets socialisering og den generaliserede anden (dvs. de sociale strukturer), da disse former kvindernes ønsker samt deres vurdering af, hvad der er vigtigt i livet. Samtidig influerer strukturerne også på kvindernes idealer for deres liv, hvilket er centralt, da *"[d]et er, når tingene ligger tilstrækkeligt fjernt fra det ønskede eller forventede ideal, at motivation for forandring sætter ind."* (ibid:28). Et eksempel på, hvordan denne diskrepans mellem situationen nu og den ideelle situation kan opstå, nævnes af en af de ansatte: *"Nogle kursister kommer umotiverede, og de er tvunget til at komme. Når de så efterhånden har været der et stykke tid, eller deres kontanthjælp bliver taget fra dem, så kommer der – jeg vil ikke sige motivation, men der kommer noget, der siger, 'jamen jeg bliver nødt til at finde noget arbejde, fordi vi skal kunne overleve'. (...) Kommer det virkelig dertil, hvor de mister kontanthjælpen (...), så vil de meget gerne have et fast job."* (FS:79-85). På baggrund af vores empiri må man kon-

⁴⁰ I det offentlige system bruges begrebet parathed om en persons samlede position i forhold til arbejdsmarkedet (dvs. inklusiv f.eks. helbredsmæssige problemer, der udgør en barriere for arbejdsmarkedsdeltagelse). Miller & Rollnick bruger derimod begrebet til at beskrive ét element af motivation omhandlende en persons prioritering af et mål f.eks. at komme i arbejde. Det vil igennem specialet være tydeligt, hvilken af de to "former" for parathed, vi refererer til.

kludere, at det kun i meget begrænset omfang er villighed, kvinderne mangler. Med udgangspunkt i den tidligere præsenterede tovejstabel kan vi sige, at det kun er de få kvinder i position 4, der giver udtryk for, at de ikke ønsker at arbejde. Flere af kvinderne lægger vægt på, hvor meget det ville betyde for dem at få arbejde (se f.eks. KA:136). Samtidig giver flere af kvinderne udtryk for uforståenhed over for, at man kunne tro, at de ikke vil have et arbejde. Sadaa siger blandt andet: *"Og de siger hele tiden, at folk fra udlandet ikke vil arbejde. Det vil de!"* (S:60), mens Gizem til klassediskussionen siger: *"Forestiller de sig, at vi virkelig ikke vil arbejde?"* (KA:74).

Evne, der er det andet element af motivation ifølge Miller & Rollnick, handler om individets egen vurdering af, om det har de egenskaber, der skal til for at kunne opnå dets mål. Miller & Rollnick illustrerer situationen, hvor man er villig, men ikke mener, at man har evnen til forandring, med udsagnet: *"Jeg ville ønske, jeg kunne"* (ibid:29). Netop denne holdning giver langt størstedelen af kvinderne udtryk for med den nuance, at nogle tror på, at de kan opnå evnen, mens andre ikke gør (forskellen mellem position 2 og 3). Således siger en af de ansatte: *"Jeg tror i hvert fald som udgangspunkt, at de kvinder gerne vil yde det, de kan, men de kan jo slet ikke forestille sig, at de ville kunne klare et rengøringsjob eller sådan et eller andet."* (FA:640-642). At kvinderne ikke tror, at de har evnerne, ændrer dog ikke på, at langt de fleste stadig oplever diskrepansen mellem deres nuværende tilstand og den ønskede – at have et arbejde – som stor nok til, at de er villige til forandring. Hvis man er villig, men ikke mener, at man har evnen, bliver man ifølge Miller & Rollnick defensiv og bruger forsvarsmekanismerne benægtelse, bortforklaring eller projektion til at tackle situationen (2004:29). Et eksempel på en bortforklaring nævner Simi, der fortæller, hvordan kvinderne ikke vil tage imod budskabet fra en tidligere kursist, om at hun først lærte rigtig godt dansk, da hun var kommet i arbejde. De bortforklarer det med: *"Hun kunne nok sikkert meget mere dansk."* (FS:757-760). At have troen på ens evner er således afgørende for, om villigheden over for et bestemt mål fører til handling. Dette beskrives af en af de ansatte på Agerhuset som, at der er en tæt sammenhæng mellem motivation (forstået som villighed) og fokus på løsninger (troen på ens evner): *"Når man ikke er motiveret, så bliver fokus på alt det, der forhindrer mig i at gå på arbejde. Hvis man er motiveret, så begynder man at fokusere på det, der gør, at jeg måske godt kunne lave noget. Man kan bedre forestille sig, hvad det er for nogle job, jeg måske godt kunne klare. I stedet for kun alt det, jeg ikke kan klare."* (FA:246-249).

Det tredje og sidste element af motivation er ifølge Miller & Rollnick parathed. Parathed omhandler, hvorvidt man er parat til at fortage den forandring, der skal til for at opnå et givent mål. Hvis man både er villig til at opnå et mål og mener, at man har evnen hertil, handler det "(...) om relative prioriteringer: 'Jeg vil gerne, men ikke lige nu'." (Miller & Rollnick 2004:30). Dette kan skyldes, at der er noget, man hellere vil. Langt de fleste af kvinderne giver udtryk for, at det vigtigste for dem er at lære dansk, både som et led i at få et arbejde, men også som et mål i sig selv. En af de ansatte fortæller således, at "(...) der er meget langt imellem, at nogen har modvilje mod at lære dansk. Det vil alle gerne." (FA:362-363). For de fleste af kvinderne, eksempelvis Anwar, er ønsket om at lære dansk baseret på et hensyn til deres børn; de gør det for deres børns skyld (se f.eks. KA:21;56-59;68;72; KS:125;126-129; FA:381-383). Med Miller & Rollnick kan vi udtrykke det således, at kvinderne er parate til målet om at lære dansk, men ikke til målet om at komme i arbejde.

Om en person er motiveret, er således ikke noget, man blot kan svare ja eller nej til. Miller & Rollnick tydeliggør, hvor kompleks motivation er. Ved at specificere de enkelte elementer af motivation kan vi både forstå og beskrive motivation bedre. Dette er et nødvendigt skridt på vejen til at afdække kvindernes motivation, men også en vigtig baggrund for at kunne arbejde med at fremme motivation. Specificeringen af motivationsbegrebet som bestående af tre elementer kan hjælpe os til at forstå, at de fleste af kvinderne er villige til at arbejde, men ikke tror på, at de har evnerne til at nå målet om arbejdsmarkedsdeltagelse, samtidig med at de vægter andre mål højere og derfor ikke er parate. Dette skaber en mere nuanceret forståelse af kvindernes motivation.

Som følge af udspecificeringen af motivation i tre elementer, mener vi, at det vil være givtigt at forstå dem som på hinanden følgende elementer. Miller & Rollnick ekspliciterer ikke, at der er tale om en kronologi i opbygningen af de tre elementer af motivation, men indikerer at rækkefølgen må være således, at først skal viljen til at nå et mål opstå, derefter troen på evnerne til at nå målet, og endelig en prioritering af målet. Med denne forståelse af motivation bliver det tydeligt, hvordan man for den enkelte kvindes vedkommende må søge at afdække, hvordan hendes villighed, evne og parathed er i forhold til arbejdsmarkedet, så man kan arbejde med det konkrete element af motivation, der skaber ambivalens over for målet. For de fleste af de kvinder, vi har mødt (dem i position 2 og 3) er det centralt at arbejde med parathed og evne, mens villigheden allerede er eksisterende. Her må man således hjælpe dem til i højere grad at tro på deres egne evner, eksempelvis gennem kortere eller længere praktikforløb. Samtidig må man være bevidst om, at det kan være nødvendigt at hjæl-

pe kvinderne til at nå andre mål – f.eks. at få hjælp til deres syge mand – for at målet om at komme på arbejdsmarkedet kan blive det vigtigste. Man kan også søge at få dem til at se sammenhængen mellem målet om arbejdsmarkedsdeltagelse og de mål, der er vigtigere for dem⁴¹ – eksempelvis at arbejdspladsen er et godt sted at lære dansk. For kvinderne i position 4 må man desuden arbejde med at øge villigheden over for målet om arbejdsmarkedsdeltagelse. Her må man være bevidst om, at målet for dem er et mål formuleret af systemet, og man må således først have dem til at se målet som deres eget, hvis man fra systemets side skal have succes med at motivere dem. Endelig bør man for position 1 i højere grad fokusere på at overkomme eventuelle barrierer, da kvinderne udtrykker både villighed, parathed og tro på evnerne til at nå målet.

5.1.5. Opsummering

Med dette afsnit ønskede vi at udfolde vores motivationsbegreb for at kunne forstå, hvordan kvindernes motivation opstår, og hvad den består af. Det vil derfor være givtigt at gentage, hvad vi indtil nu har konstateret om motivation: Kvindernes indplacering i de fire positioner i forhold til ønsket om at komme i arbejde har indledningsvist illustreret, at det ikke giver mening at arbejde med et motivationsbegreb, der leder til at beskrive kvinderne som enten motiverede eller umotiverede i retning af et givent mål. Motivation beskriver ikke en tilstand, men er et dynamisk begreb, som må kunne gradueres. Samtidig opstår motivation i spillerummet mellem struktur og aktør: Motivation er betinget af sociale strukturer omkring individet, men er også et individbegreb, som fordrer, at der er plads til et reflekteret, kreativt selv, som kan løsrive sig fra strukturernes tvingende karakter. Når vi taler om motivation til noget, som møder modstand fra kvindernes strukturerede habitus, kræver motivation en forandring af habitus, hvilket kun sker med en vis træghed. Ved at inddele motivation i elementerne villighed, evne og parathed ser vi imidlertid, at motivation til forandring kan oparbejdes gradvist trods den indlejrede modstand mod forandring i habitus.

Formålet med næste del af analysen er at undersøge, hvad det er for en proces, der ligger til grund for, at individet vælger at rette sin motivation mod et bestemt mål. For at opnå yderligere forståelse for kvindernes motivation vil vi derfor diskutere den afvejning mellem forskellige motivationsfaktorer, som kvinderne foretager i relation til målet om at komme på arbejdsmarkedet.

⁴¹ Dette vil vi komme tilbage til i næste delafsnit.

5.2. Motivationsfaktorer – fordele og ulemper ved at arbejde

Vi har i det foregående tydeliggjort, at begrebet motivation er komplekst og består af tre centrale elementer: villighed, evne og parathed. Vi vil i dette afsnit fokusere på at beskrive og forstå motivation i forhold til det konkrete mål om at komme på arbejdsmarkedet. Som et led i at forstå motivation for arbejdsmarkedsdeltagelse er det nødvendigt at forstå, hvilken mening kvinderne tilskriver arbejdsmarkedsdeltagelse. For at opnå yderligere forståelse for kvindernes motivation, vil vi derfor diskutere konkrete motivationsfaktorer og baggrunden for dem. Motivationsfaktorer refererer til de fordele og ulemper kvinderne ser ved at arbejde. Med Herbert Blumers ord kan vi sige, at kvinderne gennem en fortolkningsproces af objektet arbejdsmarkedsdeltagelse afgør, hvordan de vil handle i forhold til dette objekt⁴². Handlingen er således formet af en meningstilskrivning til objektet, og denne foregår ved, at individet kommunikerer med sig selv (Blumer 1969:315). Hermed kan vi trække en tråd tilbage til Mead, der netop har tydeliggjort for os, at sociale strukturer og rolleforventninger ikke ureflekteret fører til handling i overensstemmelse hermed, men møder modstand fra den kreative del af selvet – jeg'et. Hvad der foregår i kvindernes fortolkningsproces, kan vi forstå ved at bruge Miller & Rollnicks begreb om beslutningsregnskabet. I dette afsnit vil vi derfor først gennemgå tanken bag beslutningsregnskabet, som er det redskab, vi har brugt til at snakke om konkrete motivationsfaktorer med kvinderne. Dernæst vil vi gennemgå en række af de faktorer, kvinderne fremhæver som værende afgørende for dem. Afslutningsvis vil vi gennem inddragelse af Herbert Blumer og Steen Scheuers teoretiske vinkler forsøge at komme til en forståelse af den afvejning, kvinderne foretager mellem de forskellige faktorer.

5.2.1. Beslutningsregnskab i teori og praksis

Under klasses Diskussionen opstillede vi et såkaldt beslutningsregnskab på tavlen, hvorefter vi bad kvinderne om at fortælle os, hvilke fordele og ulemper der kunne være ved at have et arbejde⁴³. Et beslutningsregnskab er et værktøj Miller & Rollnick bruger til at beskrive såkaldte *modstridende motivationer* (2004:34). Ifølge dem er ambivalens en naturlig del af motivation (ibid:33). Der kan således både være fordele og ulemper forbundet med en given adfærd, og disse udgør til sammen en beslutningsbalance, der ligger til grund for den enkeltes vurdering af adfærden. Fordelene ved at få

⁴² Ifølge Blumer kan næsten alt udgøre objekter, både ting, mennesker, aktiviteter, værdier, idealer, situationer mm. Ingen af disse objekter har mening i sig selv (Blumer 1969: 304).

⁴³ Som tidligere nævnt formulerede vi spørgsmålet med udgangspunkt i kvindernes døtre/svigerdøtre, jf. kapitel 2.

et arbejde inkluderer både udbyttet ved at få et arbejde og omkostningerne ved fortsat at være ledig, mens ulemperne både er udbyttet ved at være ledig og omkostningerne ved at få et arbejde (ibid:35). Miller & Rollnick lægger vægt på, at det ikke skal forstås således, at ”(...) folk altid (eller bare sædvanligvis) er bevidste om denne afvejningsproces, eller at de, hvis de bliver gjort opmærksomme på den, som bogholdere vil arbejde sig frem til rationelle beslutninger.” (ibid:35). Den indre kommunikation i individet, som Blumer fremhæver, kan vi altså med Miller & Rollnick præcisere, ikke nødvendigvis er en kommunikation, som individet er bevidst om. Formålet med beslutningsregnskabet er i denne sammenhæng at få et indblik i, hvilke faktorer kvinderne lægger vægt på, når de bliver bedt om at reflektere over deres eventuelle deltagelse på arbejdsmarkedet. Dette førte til beslutningsregnskabet, der ses i nedenstående figur⁴⁴.

⁴⁴ Beslutningsregnskabet, som det er fremstillet her, indeholder også fordele og ulemper nævnt af kvinderne på andre tidspunkter i empiriindsamlingen end ved klassesessionerne.

Figur 1: Samlet beslutningsregnskab fra Solgården og Agerhuset

+	÷
<ul style="list-style-type: none">- Uafhængighed af stat; fri for at systemet bestemmer over én- Frihed til selv at planlægge ferie- Uafhængighed af ægtemand- Man kan bedre følge med økonomisk- Socialt samvær med kollegaer; ud af hjemmets isolation- Kendskab til love og regler, samt viden om samfundet generelt- Personlig udvikling blandt andet gennem diskussion med andre- Selvtillid- Selvrespekt og respekt fra andre- Selvstændighed- Ansvar- Glæde ved at arbejde- Følelse af at være kvalificeret- Ikke mindreværdig; man er kun noget værd i Danmark, når man arbejder- Bedre mulighed for at hjælpe sine børn med lektier- Godt eksempel/rollemodel for sine børn- Fri for egen og børns skam over at modtage bistand	<ul style="list-style-type: none">- Hårdt at arbejde, når man er syg- Hårdt at arbejde, når man er ufaglært- Træt når man kommer hjem- Sværere at klare børn og huslige opgaver, især når man har mange børn- Sværere at opdrage børn- Sværere at følge med i børnenes liv- Kan ikke passe sin syge mand- Medfører usikkerhed over ikke at kunne sproget godt nok (så man ikke kan forstå kollegaer)

(KA:183-197; KS:144-153)

Figuren viser et samlet billede af, hvilke fordele og ulemper kvinderne ser ved at arbejde. Overordnet set er det især interessant at lægge mærke til, at kvinderne ikke fremhæver særligt mange ulemper ved at arbejde, på trods af at de færreste mener, at de kan klare at arbejde. Da vi under klassediskussionen på Agerhuset gør kvinderne opmærksomme herpå, siger Gülsüm, at der intet negativt er ved at arbejde. Det giver flere af de andre kvinder hende ret i (KA:136-141).

I det følgende gennemgås de centrale motivationsfaktorer for at komme i arbejde, som kvinderne fremhæver. Disse omhandler overordnet set fordelene ved selvbestemmelse, økonomisk uafhængighed og anerkendelse. Herefter uddybes en af ulemperne ved at komme i arbejde, nemlig manglende tid til børnene og hjemmet.

5.2.2. "Jeg kan ikke lide, at nogle andre bestemmer hele tiden"

En række af de fordele, kvinderne nævner, omhandler, hvordan det at få et arbejde vil øge deres uafhængighed, både i forhold til deres mand og til systemet. Det er særligt uafhængighed fra systemet, der lægges vægt på: kvinderne ønsker selvbestemmelse over eget liv. Sadaa fortæller, hvordan man føler sig som et barn, når man får kontanthjælp, og at "(...) *det er ikke så godt som voksent menneske. Det er godt, at du er selvstændig og passer dig selv. Jeg kan ikke lide, at nogle andre bestemmer hele tiden.*" (S:171-175). Følelsen af, at systemet behandler én som et barn, omtales flere gange af kvinderne som noget, de gerne vil være fri for. Et andet aspekt, der fremhæves, er muligheden for selv at kunne planlægge ferie uden at skulle spørge sin sagsbehandler om lov. Betydningen af dette bekræftes af de ansatte: "*Men det generer dem det der med, at man ikke kan få lov at holde ferie, når man vil, og at man bliver bestemt over på den måde. At de ikke kan få lov til at tage hjem til deres hjemland med deres børn og sådan noget.*" (FA:112:114; se også f.eks. KS:39-40;44). Under empiriindsamlingen støder vi løbende på ønsket om at være uafhængig af systemet. Dette ønske virker således til at være af stor betydning for kvinderne. Uafhængighed af manden nævnes kun under klassediskussionen på Solgården og er ikke noget, der uddybes, ud over at det giver mulighed for at tjene sine egne penge (KS:34-36). De ansatte på Agerhuset nævner desuden, at flere af kvinderne giver udtryk for, at de er glade for at komme ud af hjemmet og på den måde få et pusterum fra problemerne derhjemme (FA:166-180). Kvinderne selv kobler det at komme ud af hjemmet sammen med at opnå socialt samvær med andre og at komme ud af den isolation, de oplever, at hjemmet udgør: "*Hvis man er hjemme, er man isoleret; man ved ikke, hvad der foregår.*" (KS:86). At komme på arbejdsmarkedet er for kvinderne således også en måde at lære noget om det danske samfund på, både generelt om love og regler samt om aktuelle samfundsforhold. Dette betyder samtidig, at de får mulighed for at bringe viden videre til deres børn (FS:676-680).

5.2.3. "Man skal tjene sine egne penge"

Et andet fordelagtigt aspekt ved at få arbejde, som fremhæves af kvinderne, er af økonomisk karakter: at få flere penge i dagligdagen. Wasimah fortæller således om, hvordan hendes drøm er at få et arbejde: "(...) *fordi nu, selvom jeg får kontanthjælp, er det ikke nok. Der er mange ting, man skal. Men hvis jeg arbejder, får jeg flere penge.*" (W:202-203). Også under klassediskussionerne kommer emnet op:

Gizem: *Dem som arbejder, tjener jo 14-15.000, men når man får bistandshjælp kun 8.000. Forestiller de sig, at vi virkelig ikke vil arbejde?*

Janan: *Jeg vil gerne tjene penge i stedet for at leve af så få penge.*

Hadiya: *Hvis man ikke tænker sig om med pengene, så kan man virkelig havde det skidt sidst på måneden.* (KA:73-77; se også KS:30-31).

Mounia tillægger det også stor betydning at tjene sine egne penge. For hende handler det også om et etisk aspekt, fordi hun mener, at det er forkert at modtage bistand – med mindre man virkelig ikke kan arbejde, som hun mener, er tilfældet for hende selv (M:43-46). Hun siger samtidig, at ”penge smager ikke godt, hvis man får dem af andre. Man skal tjene dem selv, så smager de godt” (M:44).

Også økonomisk står hensynet til børnene centralt. Et gennemgående tema for interviewet med Sadaa er således, at hun ikke synes, at hun kan give sine børn det, som andre børn har. Eksempelvis siger hun: ”Jeg vil meget gerne have arbejde (...), så mine børn kan få det, som andre børn har”, og senere ”hvis du ikke har arbejde, så kan du ikke give dine børn, det som de vil have, synes jeg”, og videre endnu ”jeg vil meget gerne have, at mine børn får alle muligheder. (...) Jeg vil meget gerne, at jeg tager mit ansvar. Som en forælder gør. Og jeg vil meget gerne, at mine børn bliver glade.” (S:129-130;186;195-202). Hele Sadaas interview er således gennemsyret af ønsket om at kunne tilbyde sine børn de samme muligheder, som andre børn har f.eks. i form af ferier (S:451-460).

5.2.4. ”I det her samfund er man nødt til at arbejde, ellers er man ikke noget”

En række af de forhold, kvinderne nævner som fordele ved at få et arbejde, omhandler personlig udvikling. Gennem et arbejde er der en række måder, hvorpå kvinderne vil få det bedre med sig selv. Kvinderne giver udtryk for et ønske om at undgå den følelse af mindreværd og skam over at modtage bistand, som de oplever i deres nuværende situation. Således siger Hadiya under klassediskussionen: ”I det her samfund er man nødt til at arbejde, ellers er man ikke noget. Man er ikke menneske.”. Efterfulgt af Elvan: ”Når jeg sidder sammen med andre, kan jeg skamme mig over at modtage bistand.” (KA:136-138). Også dette relaterer sig til børnene: ”Vores børn er flove over, at vi er på bistand. De vil ikke snakke om forældres arbejde med deres venner. Vi føler os mindre værd, fordi børnene er flove over os.” (KA:139-140). Således er det igen hensynet til børnene, der influerer på kvindernes ønske om at arbejde. Samtidig ser kvinderne dog også personlige fordele ved at arbejde. Gennem et arbejde vil de opnå f.eks. selvtillid, personlig udvikling gennem diskus-

sionen med kollegaer, selvrespekt, selvstændighed, ansvar og glæde ved at arbejde. Også respekt fra andre og samarbejde med kollegaer er centralt. Wasimah og Sadaa giver desuden udtryk for, at de gerne vil være som andre (der arbejder), og at de vil få det psykisk bedre ved at få et arbejde, fordi det vil fjerne nogle af deres bekymringer (S:73;442-445; W:106-110).

Ud over det generelle udbytte ved at få arbejde, nævnes også udbyttet ved bestemte former for arbejde: Flere vil meget gerne kunne hjælpe andre mennesker (se f.eks. KA:129; S:359). Sadaa, der har været i praktik som hjemmehjælper, fortæller således om glæden ved at hjælpe og at være savnet, når man ikke er på arbejde:

”Jeg kan godt lide at hjælpe folk, som jeg møder. Ældre mennesker. Når jeg er færdig med at arbejde, sætter vi os, og så laver jeg kaffe, og vi sidder og snakker. Ældre kan godt lide at tale, fordi jeg tror, at de sidder alene. (...) Og når jeg kommer, er de glade for [at se] mig. Og jeg er glad. For eksempel arbejder jeg nogle gange i weekenden. (...) Så kommer jeg ikke mandag eller torsdag. Når jeg så kommer en anden dag, siger de: ’Åh, hvor har du været? Vi har savnet dig!’. Jeg savner også dem (...)” (S:359-381).

Kvinderne oplever således både overordnede og mere specifikke personlige fordele ved at få et arbejde. Disse motivationsfaktorer handler i høj grad om selvrealisering, og det er tydeligt, at kvinderne absolut har ønsker for dem selv.

5.2.5. ”Man skal have fingeren på pulsen”

Som det fremgår af beslutningsregnskabet, er der ifølge kvinderne langt flere fordele ved at arbejde, end der er ulemper. De ulemper, der er, handler primært om ikke at kunne udfylde sin rolle derhjemme, og også her er børnene centrale for kvindernes overvejelser:

Tarub: Som kvinde er ulempen, at man bliver så træt. Man skal hjem og klare hjemmeopgaverne, og det er hårdt.

Rasha: Specielt når man har mange børn, bliver man træt, når man skal opdrage dem, vise opmærksomhed, tale med dem.

Yasmin: Man kan bedre være opmærksom, hvis man ikke kommer træt hjem. Man skal have fingeren på pulsen. Man skal vide, hvem de går ud med, og hvad de laver. (KS:89-95)

At arbejde er, som citatet viser, en ulempe på to måder. For det første er det hårdt at arbejde. Dette skyldes især, at de job, kvinderne med deres begrænsede formelle kompetencer kan få, er ufaglærte job. Disse kræver en god fysik, hvilket ingen af dem har, da de alle som beskrevet tidligere er præ-

get af sygdom⁴⁵. Hårdt arbejde gør, at man kommer træt hjem og derfor ikke har energien til hjemmearbejdet. For det andet betyder et arbejde, at man har mindre tid hjemme og derfor ikke kan følge lige så godt med i børnenes liv og hjælpe dem, når de har brug for det. Kvinderne oplever således, at deres evne til at opdrage deres børn påvirkes negativt af, at man går på arbejde. Samtidig fortæller Hadiya, hvordan hun konstant er bekymret for sin mand, når hun ikke er derhjemme, fordi han er for syg til at klare sig selv (KA:35-37). Hjemmets forpligtigelser ligger altså tungt på kvindernes skuldre og er vigtigere for dem end at få et arbejde. En af de ansatte siger således: *"Der er flere og flere kvinder, der siger: 'jamen, min familie betyder meget mere end et arbejde'."* (FS:517-518).

5.2.6. Hvordan kan vi forstå den afvejning, kvinderne foretager?

Det er meget individuelt, hvilken mening de enkelte faktorer i en persons beslutningsregnskab tillægges. Den kulturelle og sociale kontekst influerer dog på meningstilskrivningen: *"En persons motivationsbalance og ambivalens kan ikke forstås uden for den sociale kontekst, der udgøres af familie, venner og sociale omgivelser i øvrigt."* (Miller & Rollnick 2004:37). Det er således forståeligt, at kvinderne påvirkes af deres mænds holdninger. Samtidig betyder det, at ambivalensen for nogle af kvinderne må forventes at være særligt høj, da de er påvirket af sociale strukturer, der trækker hver sin vej i afvejningen af forskellige fordele og ulemper. Således trækker deres oprindelige hjemlands sociale struktur, som er indlejret i habitus, i én retning, mens deres nuværende sociale kontekst i Danmark primært – men ikke entydigt – trækker i en anden retning.

Med Miller & Rollnick kan vi bedre forstå ambivalensen i den folktolknings- og afvejningsproces, der foregår, når kvinderne skal tilskrive arbejdsmarkedsdeltagelse mening. Denne sker i en interaktion med andre mennesker, hvilket Blumer også pointerer (Blumer 1969:304). Meningstilskrivning er desuden dobbelt, idet kvinderne for at tilskrive mening til arbejdsmarkedsdeltagelse også skal tilskrive mening til de enkelte motivationsfaktorer og afveje, om de for dem udgør fordele eller ulemper. Her kan vi med fordel inddrage Steen Scheuers analyse af aktørmotiver i arbejdslivet (1999) for at gøre Blumers begreb om meningstilskrivning mere konkret. Udgangspunktet for Scheuers analyse er, at et individs reaktion på givne forhold altid er påvirket af den betydning, individet tillægger disse forhold, og at et individs *"(...) holdninger og værdier (...) ikke kun [formes] af egne erfaringer, men i høj grad af andres værdier og af den pågældendes egne tolkninger af disse*

⁴⁵ Dette vil vi vende tilbage til i næste kapitel.

andres erfaringer.” (ibid:17). Hvordan kvinderne afvejer fordele og ulemper ved at have et arbejde, afhænger af, hvilken betydning de tillægger de forskellige forhold, og det er igen påvirket af deres omgivelser. Dette ligger i tråd med både Bourdieu, Mead og Miller & Rollnick, der på hver deres måde alle lægger vægt på betydningen af den sociale kontekst. Det, Scheuer kan bibringe denne analyse – selvom han fokuserer på aktørers motivation, når de *er* i arbejde – er en central pointe: ”*Aktørmotiver kan være rationelle, dvs. af rational choice typen, og de kan være socialt-normative, dvs. udtrykke tilslutning til bestemte holdninger og sociale normer(...)*” (ibid:22). Et individ kan således både være motiveret af rationelle overvejelser om, hvad der bedst betaler sig, og af socialt-normative overvejelser om, hvad der er værdifuldt og ikke-værdifuldt at gøre inden for den kontekst, individet indgår i. De konkrete fordele og ulemper, kvinderne angiver i beslutningsregnskabet, er ikke i sig selv af den ene eller den anden karakter. Det er kvindernes afvejning af dem, der er påvirket af både rationelle og socialt-normative overvejelser.

Det er centralt at forstå den høje grad af ambivalens, kvinderne kan forventes at opleve. Denne bliver netop særligt høj, fordi kvinderne står i det, som Miller & Rollnick kalder en kombineret konflikt: de er splittet mellem to alternativer (at arbejde eller ikke at arbejde), der begge har både positive og negative sider (2004:34). Denne form for konflikt er ”(...) *den største af dem alle.*” (ibid). Når vi ser på det samlede beslutningsregnskab, er det interessant, at de få minusser, der er, ser ud til at være meget vægtige i kvindernes overvejelser, og derfor ikke overtrumfes af de mange plusser. Igen er det dog vigtigt at understrege, at den enkelte kvindes beslutningsregnskab er individuelt. Med vores inddragelse af Blumer og Scheuer har vi vist, at det er individets meningstilskrivning, der fører til handling (eller mangel på handling). Som Blumer siger om individet: ”*He has to construct and guide his action instead of merely releasing it in response to factors playing on him or operating through him.*” (Blumer 1969:315). Ved at se på kvindernes konkrete motivationsfaktorer i forhold til arbejdsmarkedsdeltagelse har vi bibragt vores forståelse af motivation et yderligere aktørfokus.

5.2.7. Slutmål og delmål

Dårlige oplevelser med ikke at kunne dansk

Fereshteh: *Det danske sprog er svært. Men man skal prøve at bruge de ord, man har, og så er der mange søde danskere, der kan hjælpe, og det er godt.*

Elvan: *Det er rigtigt. F.eks. her på Agerhuset bliver der taget hensyn. Men hos tandlægen taler hun "medicinsk", så jeg fatter ikke et ord. Tandlægen taler med vilje, så jeg ikke forstår. Min søn sagde det til dem: vil I ikke snakke, så min mor forstår det?*

Hadiya: *F.eks. hos kommunen, hvis man beder dem om at tale langsomt, bliver de sure og taler nærmest endnu hurtigere. Og så går man derfra som et stort spørgsmålstejn.*

Elvan: *Vi vil gerne kunne tale sproget, vi vil gerne lære for ikke at være afhængige af mand og børn. Men realiteten er, at vi kan ikke lære det. Vi kan høre et ord ti gange, men vi glemmer det alligevel. Man beder f.eks. sin søn om at ringe til lægen, men når det er 50. gang, siger han "øv bøv", og man bliver ked af det: gider han ingen gang ringe for min skyld?*

Anwar: *Jeg vil så gerne arbejde, men jeg prøver at fortælle sagsbehandleren, at jeg skal lære sproget først. Jeg vil gerne kunne forstå beskeder på arbejdet. Jeg føler ikke, at sagsbehandleren hører efter. Problemet er, at jeg ikke kan læse, jeg vil gerne kunne læse på rengøringsmidlerne. De taler så hurtigt, så jeg føler ikke, at de[kollegaerne] har forstået mig.*

Elvan: *Der var en dansk chauffør i bussen, som nægtede at åbne døren. Jeg kunne ikke sige noget; jeg ville gerne klage. Jeg ville smide sten efter bussen, hvis jeg havde én!*

(KA:45-72)

Som et led i at beskrive og forstå motivation i forhold til målet om at komme på arbejdsmarkedet vil vi i dette afsnit se på begreberne delmål og slutmål for bedre at kunne forstå den fortolknings- og afvejningsproces, som kvinderne foretager, når de tilskriver arbejdsmarkedsdeltagelse mening. Selvom de fleste af kvinderne giver udtryk for en villighed til at komme i arbejde, kan vi se, at det at lære mere dansk i langt højere grad end det at komme i arbejde fungerer som et mål for dem. Som ovenstående uddrag fra klassediskussionen på Agerhuset viser, kan mange af kvinderne berette om ubehagelige oplevelser, de har haft, som følge af ikke at kunne (nok) dansk. De udtrykker blandt andet derfor en høj grad af motivation for at lære dansk – også af hensyn til deres børn.

For disse kvinder er det tydeligt, at deres børns lykke og fremtid står meget centralt for dem. Dette er et mål, der ikke udtrykkes ambivalens om, og som der er bred enighed om mellem kvinderne. Som det har fremgået, er dette mål evigt tilbagevendende og smitter af på langt de fleste af de argumenter, kvinderne har for og imod at arbejde. Man kunne således sige, at kvindernes slutmål – det mål de reelt er motiverede til at opnå – er, at deres børn bliver lykkelige, fordi det vil gøre kvinderne lykkelige. Hadiya fortæller således, hvor stolt hun er af sine børn, og at hun "(...) *kan leve igennem dem.*" (KA:123; se også FA:446). I den grad kvinderne oplever, at det at få et arbejde kan være et delmål for dette slutmål – dvs. kan føre dem en del af vejen mod målet – vil de være motiverede til at komme på arbejdsmarkedet (Manning 2005:133-134). Kvinderne er dog ambivalente

om dette: at få et arbejde er ikke entydigt positivt for deres børns lykke. Et arbejde betyder, at deres mor er mindre hjemme og mere træt, og dermed lever kvinderne ikke op til deres egne forestillinger om den gode mor og den sunde familie.

Et delmål, der derimod ikke udtrykkes ambivalens om, er at lære dansk. Ved begge klassesessioner fremhæver kvinderne flere gange, hvor vigtigt det er for dem at lære dansk (se f.eks. FS:17;21;55; FA:21;32;52,56-59). Yasmin mener ligefrem, at der skal være en lov om, at når man kommer til Danmark, skal man lære sproget – til gengæld skal der så også være tid til at lære det, for det danske sprog er svært (FS:52-53). Også de tre kvinder, vi foretog enkeltinterview med, vil gerne lære mere dansk, selvom de jo netop snakker godt dansk; det er derfor, vi kan interviewe dem uden tolk. Mounia siger for eksempel: *"Jeg bor her! Når man bor i et land, skal man lære sproget. Ellers kan man ikke gå til lægen, gå i butikker..."* (M:28-29). For Sadaa hænger det som for de andre kvinder sammen med et hensyn til børnene: *"Det er vigtigt, at man taler godt dansk, synes jeg. (...) Jeg vil meget gerne have et danskkursus. (...) Mine børn vokser op her, så jeg vil meget gerne kunne hjælpe mine børn med lektierne"* (S:41;45-49). At ønsket om at lære dansk er generelt for kvinderne bakkes op af de ansatte. Således siger Camilla: *"Der er mange af dem, der rigtig gerne vil lære dansk i hvert fald"*, hvortil Birgitte svarer: *"Ja, det må man sige, det er meget langt imellem, at nogen har modvilje mod at lære dansk. Det vil alle gerne."* (FA:361-363). Senere fortsætter Camilla: *"Det, der motiverer dem enormt meget til at lære dansk, er deres børn. De vil enormt gerne kunne være med og forstå og deltage i alt muligt om deres børn. Så det er enormt belastende for dem, at de ikke kan det."* (FA:381-383; se også FS:227-232).

Kvinderne er således i høj grad motiverede til at lære dansk: de er både villige og parate samt har – for de flestes vedkommende – troen på, at de kan lære (mere) dansk. Således er der heller ingen ambivalens at spore omkring værdien af at lære dansk, og det er tydeligt, at dette mål er vigtigere for dem end at få et arbejde. Kvinderne ser det at lære dansk som en forudsætning for at få arbejde. Dette kan vi med Miller & Rollnick se som et udtryk for prioritering af mål⁴⁶. Denne prioritering udtrykkes meget klart af Rasha under klassesessionen på Solgården: *"Mine børn er lettede over, at jeg kommer her og lærer dansk, ellers kan vi ikke kommunikere. Det generer mig, ikke at kunne dansk. Det ville være bedre for mig, hvis jeg kunne dansk end at få et arbejde. Selvom der er arbejde, man kunne udføre, så er det vigtigt at kunne sproget. Børnene generer sig frygteligt, fordi de*

⁴⁶ jf. begrebet parathed beskrevet i afsnit 5.1.4.

skal oversætte hele tiden.” (KS:126-129). For kvinderne er det et vigtigere mål at lære dansk end at få arbejde, da det er et mere entydigt delmål for dem i forhold til slutmålet om, at deres børn bliver lykkelige.

Når vi søger at forstå kvindernes meningstilskrivning i forhold til arbejdsmarkedsdeltagelse, er det centralt at være opmærksom på Miller & Rollnicks pointe om, at mennesker altid er motiverede til noget – spørgsmålet er bare hvad. Når to personer – f.eks. en af kvinderne og hendes sagsbehandler – har to forskellige mål, kan det ske, at *”[d]en ene person [kan] opfatte den anden som havende ringe motivation”* (2004:38). Heri ligger der tydeligvis en misforståelse, som bunder i manglende klarhed om mål. For det første kan der være uenighed mellem kvinderne og deres sagsbehandlere i forhold til hvilke delmål (sprog vs. arbejdsmarkedsdeltagelse), der fører til slutmålet (børnenes og dermed kvindernes egen lykke). For det andet ser det ud til, at systemets repræsentanter nærmest ser arbejdsmarkedsdeltagelse som et slutmål i sig selv, mens kvinderne højest ser arbejdsmarkedsdeltagelse som et meningsfuldt *delmål* på vejen til børnenes lykke.

For kvindernes vedkommende er det således tydeligt, at de primært er motiverede til det konkrete delmål om at lære dansk, mens der bag både motivationen for dette mål samt for det ambivalente mål om arbejdsmarkedsdeltagelse ligger et slutmål om at øge deres børns lykke. Denne viden om, hvilke mål kvinderne i højere grad er motiverede til at nå, kan bruges i arbejdet med at øge motivationen for arbejdsmarkedsdeltagelse. Man kan nemlig bruge kvindernes mål til at nå sagsbehandlerens mål: *”I stedet for at fokusere på, hvorfor en person ikke ønsker at gennemføre en bestemt ændring, er det derfor en god ide at udforske, hvad det er personen gerne vil. (...) Sommetider sker der ikke nogen adfærdsmæssig justering, før folk opfatter ændringen som relevant i forhold til at opnå eller bevare noget, som virkelig er vigtigt for dem.”* (Miller & Rollnick 2004:39). Man skal således fokusere på det, kvinderne *gerne* vil. Derfor er det oplagt at fokusere på deres mål om at lære dansk. Da begrænsede danskundskaber er en barriere for arbejdsmarkedsdeltagelse, er der et sammenfald mellem sagsbehandlerens og kvindernes mål: øgede danskundskaber er for begge et delmål, dog rettet mod to forskellige slutmål: henholdsvis arbejdsmarkedsdeltagelse for sagsbehandlerens vedkommende og børnenes lykke for kvindernes. Således vil et fokus på delmålet om at lære dansk både være gavnligt for sagsbehandlerne og for kvinderne. Samtidig kan man arbejde med i højere grad at få kvinderne til at se arbejdsmarkedsdeltagelse som en ændring, der har betydning for noget, der er vigtigt for dem: deres børns lykke. Kvinderne oplever en ambivalens over for, om deres even-

tuelle arbejdsmarkedsdeltagelse vil være en fordel eller en ulempe for deres børn. Hvis man arbejder med de mål, kvinderne har, vil motivationen være stor, og dermed vil der være bedre mulighed for at overkomme de barrierer, der er i kvindernes liv generelt, og som i høj grad influerer på deres arbejdsmarkedsparathed. Når kvinderne begynder at opleve, at de bevæger sig fremad mod et mål, de gerne vil nå, og at visse problematikker i deres liv løses, kan de – såvel som de ansatte på projekterne – i højere grad begynde at arbejde med arbejdsmarkedsdeltagelse som et delmål, der også fører til slutmålet om børnenes lykke. I denne proces må man være bevidst om, at *”[f]orsøg på at tvinge afklaringen i en bestemt retning (f.eks. gennem direkte overtalelse eller ved at skærpe straffen for en bestemt adfærd) kan medføre paradoksale reaktioner og faktisk styrke den adfærd, de havde til hensigt at reducere.”* (Miller & Rollnick 2004:40). Man må således ikke presse kvinderne for meget, da det kan få dem til at gå i stå i processen med at øge deres arbejdsmarkedsparathed. Et sådant pres kan ses som årsagen til, at mange af kvinderne er meget opgivende over for, at de nogensinde kommer på arbejdsmarkedet: De beskriver netop, at de oplever et pres fra systemets side, og det kan være dette pres, der får dem til at give op på forhånd. Ved at arbejde med mål, som er kvindernes egne mål, og som de samtidig tror på, at de kan nå, mindsker man risikoen for, at de giver op.

5.2.8. Opsummering

Vi kan nu konstatere følgende om motivation i forhold til arbejdsmarkedsdeltagelse: Motivation rettet mod et givent mål – arbejdsmarkedet – opstår, når kvinderne tilskriver arbejdsmarkedsdeltagelse signifikant mening. Dette gør kvinderne gennem en fortolkning af de fordele og ulemper (motivationsfaktorer), der er ved at komme i arbejde. Denne fortolknings- og afvejningsproces påvirkes af kvindernes omgivelser, men er i sidste ende en individuel proces. Overvejelserne foregår i en indre kommunikation hos kvinderne, men er sjældent entydige, og derfor er ambivalens en naturlig del af fortolkningsprocessen og dermed også en naturlig del af motivation. Ambivalensen kan både optræde som modstridende motivationer eller som uklarhed i forhold til delmål og slutmål. Med begreberne delmål og slutmål kan vi desuden se, at man altid er motiveret til noget; spørgsmålet er hvad. For kvindernes vedkommende er de især motiverede til at lære dansk.

5.3. Opsamling: Et samlet motivationsbegreb

Gennem denne første del af analysen har vi vist, hvordan vi forstår motivation som begreb, og dermed hvordan vi forstår kvindernes motivation til arbejdsmarkedsdeltagelse. På baggrund heraf kan vi nu omskrive Dahlgaard & Skyums definition af motivation⁴⁷, så den rummer de væsentligste teoretiske pointer i dette kapitel i forhold til fremkomsten og karakteren af motivation:

De sociale strukturer omkring individet påvirker dets indre følelser og bevæggrunde (mentale strukturer), dog uden at være determinerende, da individet afspejler de sociale strukturer med en personlig stil og tilskriver individuel mening til objekter. De indre følelser og bevæggrunde fører til en villighed over for et mål, hvis målet er meningsfuldt for individet. Villigheden kan føre til handling, hvis individet har troen på sine evner i forhold til målet og vægter målet højere end andre mål.

Der eksisterer således nogle sociale strukturer i samfundet, som både i barndommen og igennem resten af livet påvirker individets indre følelser og bevæggrunde. Disse strukturer er ikke determinerende, da det enkelte individ afspejler strukturerne på en individuel måde på baggrund af dets individuelle personlighed. Med personlig stil menes, at individets personlighed er afgørende for, hvordan strukturerne påvirker individets indre følelser. Disse indre følelser, der således både er individuelt og socialt bestemte, fører til, at individet får et ønske om at opnå et bestemt mål – eksempelvis at få et arbejde – hvis målet er meningsfuldt for individet. Dette afgør individet på baggrund af en afvejning af forskellige fordele og ulemper ved at opnå målet. Ønsket udtrykker en villighed over for målet. Villigheden fører til handling, såfremt individet har troen på, at det evner at opnå målet, og samtidig vægter det givne mål højest i forhold til andre mål. Ellers fører villigheden til ambivalens.

Formålet med ovenstående sammenskrivning af de teoretiske pointer i dette kapitel er at skabe en samlet beskrivelse af, hvordan motivation opstår, og hvilke elementer motivation består af. Dermed får vi mulighed for at få en samlet forståelse af kvindernes motivation. Vi kan se, at kvinderne er påvirket af nogle sociale strukturer, som har præget deres opvækst, og som i mindre grad indeholder muligheden for kvinders arbejdsmarkedsdeltagelse. Omvendt er de også påvirket af de sociale

⁴⁷ "[M]otivation har noget at gøre med menneskets indre følelser. Disse indre følelser eller bevæggrunde afleder nogle ønsker, der igen kan føre til egentlige handlinger." (Dahlgaard & Skyum 1988:172).

strukturer i den kontekst, de befinder sig i nu, nemlig det danske samfund, og disse giver i højere grad mulighed for arbejdsmarkedsdeltagelse. Kvinderne oplever altså en ambivalens mellem forskellige sociale strukturer. De fleste af kvinderne afspejler begge disse sæt af sociale strukturer, men de tilskriver alligevel arbejdsmarkedsdeltagelse mening på hver deres måde efter en afvejning af fordele og ulemper for dem selv ved at arbejde. Den individuelle afvejningsproces giver udslag i, at kvinderne i forskellig grad ønsker et arbejde og i forskellig grad mener, at de har evnerne til at arbejde. Ligeledes vægter nogle kvinder målet om arbejdsmarkedet højere end andre. Vi må således konkludere, at motivation ikke er et spørgsmål om enten-eller, men et spørgsmål om, at kvinderne er motiverede i forskellige grader. At kvinderne i mindre grad har været vant til, at kvinder har lønnet arbejde i deres hjemlande, og at de i udgangspunktet er præget af svære problemer udover ledighed betyder altså ikke, at motivation til arbejdsmarkedsdeltagelse ikke kan opstå. Dels har kvinderne mulighed for ikke at handle i overensstemmelse med strukturerne, og dels er der nogle andre sociale strukturer i Danmark end i deres hjemlande, som tilskynder kvinders erhvervsarbejde. Vi kan dermed se, at der eksisterer et spillerum hos kvinderne, hvori motivation til arbejdsmarkedsdeltagelse kan opstå. Dog er det også tydeligt, at kvinderne i høj grad er præget af modstridende motivationer i forhold til arbejdsmarkedsdeltagelse.

6. Kvindernes barrierer for arbejdsmarkedsdeltagelse

Formålet med dette kapitel er at belyse problemformuleringens andet spørgsmål: *Hvordan kan vi beskrive og forstå kvindernes barrierer for arbejdsmarkedsdeltagelse, dvs. de forhold, der gør, at de er ikke-arbejdsmarkedsparate?* Når man erklæres ikke-arbejdsmarkedsparat, er det fordi, man har problemer ud over ledighed. Der er således et eller flere forhold, der gør, at man ikke kan komme på arbejdsmarkedet, sådan som ens situation ser ud nu. At dette er tilfældet for de kvinder, vi har mødt, er tydeligt – både de selv og de ansatte giver udtryk for det, og vi har selv kunnet iagttage det under vores tilstedeværelse på projekterne. De problemer udover ledighed, som er blevet særligt tydelige for os, er kvindernes manglende ressourcer i forhold til uddannelse, erhvervs erfaring, viden om arbejdsmarkedet, sprog og helbred. Disse barrierer vil være fokus for første del af kapitlet. Samtidig er det tydeligt, at kvinderne står i en rollekonflikt mellem at være hjemmegående husmor og at være på arbejdsmarkedet, og at denne konflikt også udgør en barriere for arbejdsmarkedsdeltagelse. Dette vil være fokus for anden del af kapitlet.

6.1. Kvindernes arbejdsmarkedsrelevante ressourcer

Forkerte penge

Temaet for undervisningen er hverdagssituationer og hverdagsdansk. Den dobbeltsprogede lærer Simi spørger kursisterne, om de kan huske den situation, som de snakkede om sidst. Nuha, som ikke er til stede i dag, fortalte om et problem, hun havde oplevet: Hun var i supermarkedet og skulle betale ved kassen, hvor det viste sig, at hun fik for mange penge tilbage. Nuha vidste ikke, hvad hun skulle sige for at gøre opmærksom på problemet. De to andre lærere oversætter Simis spørgsmål. Simi kan huske, at Sabah og Bensu også var til stede sidste gang, men ingen af dem kan huske, at de snakkede om Nuhas problem.

Simi beskriver problemet igen, og det bliver oversat. Da de tre har forstået, spørger hun videre, hvad de ville sige, hvis de selv var i den situation. Bensu mumler noget med "forkerte penge", hvilket bliver skrevet op på tavlen. Sabah har vist nok sætningen "undskyld, det er ikke rigtig" stående i sit hæfte fra sidst, men den er svær for hende at udtale. De andre har også meget svært ved at udtale den og ved at huske så lang en sætning. Sabah vil hele tiden skrive det, der står på tavlen, ned i sit hæfte. De to andre skriver ikke så meget ned. Ingen af dem kan læse på deres eget sprog.

Simi deler nu tavlen op i fire felter med hver deres overskrift: aktiviteter, personer, ting og ressourcer. Hun spørger: "hvilke personer er involveret i denne situation?" De tre kvinder har tydeligvis svært ved at forstå denne inddeling af tavlen, og hvad øvelsen går ud på. Selvom det bliver oversat til deres modersmål, kan de ikke svare på spørgsmålet. Efter noget tids snakken kommer to ord dog på tavlen i feltet med personer: kassedame og Nuha. Herefter går Simi videre til at tale om aktiviteter i situationen. Hun leder efter nogle udsagnsord og vil gerne have Shari til at sige ordet "betaler". Hun prøver at illustrere det over for Shari ved at bede hende om at forestille sig, at hun skal købe en liter mælk (repræsenteret ved en rulle sytråd). Den koster 6 kroner. Hun skal give Simi 20 kroner for den (repræsenteret af en blyantspidser). Shari kommer ikke frem til ordet, men siger på arabisk, at Simi skal give hende 4 kroner tilbage. Bensu får vist sagt "betaler" meget lavt. Bensu er generelt lidt stærkere sprogligt end de to andre, men til gengæld ret tilbageholdende.

Da ordet betaler bliver sagt, går der noget op for Shari, og hun begynder at tilføje "betale lys", "betale varme", "i banken". Herefter kommer vi lidt væk fra samtalen om Nuha og kassedamen. Simi skriver nu sætningen "hvad laver du i banken?" på tavlen samt svaret "jeg betaler regninger". Da disse sætninger er blevet oversat, prøver Simi at stille spørgsmålet til hver af de tre kvinder, som så skal svare. Det er svært for dem at huske sætningerne og lige så svært at læse dem på tavlen. Det lykkes dog til sidst, hvor Sabah får stillet spørgsmålet til Bensu, som svarer. Hele forløbet har varet en times tid.

Ovenstående uddrag af vores feltnoter viser, hvordan situationen ser ud for de kvinder, som ressourcemæssigt er længst fra arbejdsmarkedet: De har svært ved at forstå beskeder, kan ikke læse, kan ikke regne og har et meget begrænset ordforråd på dansk. Undervisningssituationen illustrerer endvidere, at indlæringen går meget langsomt – selv med oversættelse til modersmålet – og at hukommelsen ofte svigter. Det er dog langt fra flertallet af kvinderne, der er i denne situation: en række af kvinderne har flere ressourcer og er meget engagerede i undervisningen. Der er altså et stort spænd i kvindernes kvalifikationer, men vi vil her forsøge at tegne et samlet billede af deres ar-

bejdsmarkedsrelevante kvalifikationer og erfaringer. Et frugtbart udgangspunkt herfor er at anvende Bourdieus begreb om kulturel kapital. Kulturel kapital definerer Bourdieu som individets uddannelse og dets viden om historie, sprog, politik samt andre kulturelle færdigheder (Järvinen 2002:349). Den kulturelle kapital har en instrumentel værdi for individet, idet vedkommende kan bruge den til at opnå en bedre position i samfundets forskellige felter (Portes 2000:2). Et felt er et samfundsområde, der har sine egne værdier, interesser og spilleregler. Derfor er det nogle bestemte kapitalformer, der er attraktive at besidde, i de enkelte felter (Järvinen 2002:355). Dette gælder også for arbejdsmarkedet som felt. Ressourcer skal således ses som noget relativt, fordi det afhænger af det konkrete felt, hvilken kapital der er af afgørende betydning. At vi diskuterer kvindernes ressourcer i forhold til arbejdsmarkedet specifikt betyder derfor ikke, at vi foretager en helhedsvurdering af kvindernes ressourcer i samfundet generelt. Vi beskæftiger os udelukkende med de kapitalformer, der er relevante på arbejdsmarkedet.

6.1.1. Kvindernes formelle og uformelle kvalifikationer

Nogle af de vigtigste kvalifikationer for at få et arbejde i Danmark er uddannelse og især erhvervs-erfaring (Møller & Rosdahl 2006:18). Mange af kvinderne er analfabeter eller har haft begrænset skolegang i deres hjemland. Nogle har dog gået i skole i længere tid, og enkelte har taget en uddannelse. De uddannelsesmæssigt svageste af kvinderne mangler kendskab til basale færdigheder. Det viser den indledende tekstboks. Vi ser det desuden på Solgården, da lærerne skal gennemgå, hvordan man siger klokken på dansk – flere af kvinderne kan ikke klokken på deres modersmål (OS1:119-136). På Agerhuset oplever vi, at simple regnestykker volder kvinderne store problemer i det brætspil, de spiller i en af dansktimerne (OA1:19-24). Mange af kvinderne har således ikke engang færdigheder svarende til en folkeskoleeksamen⁴⁸. For de kvinder, der har gået i skole og taget en uddannelse, ser det selvfølgelig anderledes ud. Disse kvinder er dog uddannelsesmæssigt blevet ”nulstillet” ved ankomsten til Danmark: den uddannelse, de har fra deres hjemland, godkendes ikke i Danmark, og de har således ikke kunnet bruge den til at få et arbejde (KA:141). Deres uddannelse er derfor et eksempel på landespecifik kapital: Deres uddannelse har værdi i deres hjemlande, men har det ikke i Danmark, da der i Danmark kræves andre former for uddannelsesmæssig kapital (Jakobsen 2000:27).

⁴⁸ At mange ikke-vestlige indvandrere har et uddannelsesniveau, der ligger under uddannelsesniveaut for folkeskolen, understøttes af en rapport fra Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration (Gundelach & Nørregård-Nielsen 2007:299-300).

Ud over – og måske på grund af – manglende kvalifikationer har de fleste af kvinderne ingen erhvervs erfaringer fra arbejdsmarkedet i Danmark. En del af kvinderne har dog, som nævnt i kapitel 4, lidt erfaring fra forskelligt ufaglært arbejde. Denne erfaring ligger imidlertid som oftest en del år tilbage – fra før kvinderne blev (for) syge. F.eks. fortæller Hadiya, at hun har arbejdet i syv år i køkkenet på et hospital og derefter med rengøring, indtil hun fik dårlig ryg (FA:16-17). Gizem fortæller, at hun har arbejdet som opvasker sammen med sin søn, indtil hun blev syg (FA:31-32). Enkelte har været i praktik; Sadaa er én af dem. Hun har aldrig arbejdet i Danmark (hun var sygeplejerske i sit hjemland), men har en del nylig erfaring fra praktikophold på både plejehjem og i et køkken (S:329-342).

En anden og meget relevant kvalifikation for at få arbejde i Danmark er at kunne tale dansk (Boll & Christensen 2002:32). Kvindernes niveau varierer meget, men de fleste af dem har i en eller anden grad problemer med at udtrykke sig på dansk. Nogle kan kun få ord, mens andre kan en hel del. Som beskrevet indledningsvist oplever vi selv, hvordan nogle af kvinderne har meget svært ved at lære dansk, især de ældre og dem som oprindeligt er analfabeter. Kvinderne omtaler også selv dette: *”Vi vil gerne kunne tale sproget, vi vil gerne lære for ikke at være afhængige af mand og børn. Men realiteten er, at vi kan ikke lære det. Vi kan høre et ord ti gange, men vi glemmer det alligevel.”* (FA:52-54, se også FS:58-63). Ønsket om at gøre sig forståelig på dansk varierer også meget, selv om alle giver udtryk for, at de gerne vil lære dansk. Nogle generer sig ved at skulle tale dansk med os, mens andre kaster sig ud i det, på trods af at ordforrådet er lille. For mange er sprogniveauet så begrænset, at de må have børn eller ægtemand med som oversættere hos f.eks. lægen eller sagsbehandleren (KA:39-40;48-50;55). Kvinderne fremhæver desuden, at de heller ikke kan tilstrækkeligt dansk til at hjælpe deres børn med lektierne. Man kan således sige, at hvor sproget normalt fungerer som en mulighedsskabende struktur, fordi det gør en i stand til at udtrykke sine ønsker og intentioner, fungerer det for kvinderne ofte som en handlingsbegrænsende struktur (Kaspersen 2000:423).

De manglende sprogkunders præger kvindernes liv i en sådan grad, at flere har udviklet en identitet som ’en der ikke kan dansk’. Det gælder især for de sprogligt svageste, som ifølge Simi er vant til at klare sig i samfundet med sætningen ’ikke forstå’ (OS1:88-93). Vi oplever, at mange af disse kvinder på Solgården automatisk forventer, at alt bliver oversat til og fra deres modersmål. De har vænnet sig til, at de ikke behøver hverken at forstå eller gøre sig forståelige på dansk. Identiteten

som 'en der ikke kan dansk' gælder dog også for nogle af de sprogligt stærkeste kvinder, idet de fremstiller sig selv som 'ikke gode nok til dansk'. Et eksempel herpå er Wasimah, der giver udtryk for, at hun ikke er god nok til dansk (W:158-163). Dette sker undervejs i et enkeltinterview, som jo netop kun er muligt at gennemføre, fordi hendes danske er fuldt ud forståeligt.

Alle kvinderne giver udtryk for, at de gerne vil lære mere dansk, og de fleste mener også, at det er nødvendigt at lære sproget, før de overhovedet kan få et arbejde. Anwar siger: *"Jeg vil så gerne arbejde, men jeg prøver at fortælle min sagsbehandler, at jeg skal lære sproget først. Jeg vil gerne kunne forstå beskeder på arbejdet. Jeg føler ikke, at sagsbehandleren hører efter. Problemet er, at jeg ikke kan læse; jeg vil gerne kunne læse på rengøringsmidlerne."* (KA:57-59). Også Rasha, en ung kvinde som ellers er ret god til dansk, vil gerne lære sproget ordentligt, før hun kommer ud på arbejdsmarkedet (KS:17; FS:240-247). De ansatte oplever faktisk, at Rasha er lidt for fokuseret på, at sprog kommer før arbejde; de er nemlig af den holdning, at man ikke kan lære sproget perfekt i et klasselokale, men at man derimod skal ud og bruge det i den virkelige verden (FS:267-268). Simi mener, at kvinderne ofte ikke er åbne for den måde at se det på (FS:754-762). Kvinderne er overbeviste om, at de skal kunne tale flydende dansk for at kunne få et arbejde. Kun få tror på, at det med deres nuværende sproglige niveau kan lade sig gøre.

Et andet aspekt, der er vigtigt for at få arbejde, er at have viden om det samfund, man lever i. Man skal vide, hvordan arbejdsmarkedet fungerer som system for at kunne finde åbninger ind til det, dvs. vide hvordan og hvor man søger job (CABI 2007:65). Når man aldrig har haft et job og ikke er så god til dansk, har man formodentlig ikke forudsætningerne for at søge job ad de officielle veje (f.eks. ringe til arbejdsgiveren eller skrive en ansøgning). De kvinder, som er interesserede i at få et arbejde nu, får da ofte også hjælp til jobsøgningen af de ansatte (KS:28; FS:86-87). Kvinderne er desuden generelt set begrænsede i deres viden om, hvordan det danske system fungerer og angiver, at en af fordelene ved at få et arbejde er at opnå yderligere viden om det danske samfund⁴⁹ – en viden de mangler i deres hverdag. Deres begrænsede viden ses eksempelvis ved, at mange (både tidligere og nuværende) kursister på Agerhuset søger hjælp hos de ansatte, fordi de dels ikke forstår og dels ikke ved, hvordan de skal forholde sig til f.eks. breve fra kommunen eller andre offentlige myndigheder⁵⁰. Kvinderne er ofte heller ikke bekendt med, hvilke muligheder de har i det danske system. De ved f.eks. ikke, at de kan få boligsikring, økonomisk hjælp til briller eller støtte i hjem-

⁴⁹ Jf. afsnit 5.2.1.

⁵⁰ Dette skyldes også, at nogle af kvinderne er analfabeter eller ikke kan læse på dansk.

met til syge ægtemænd eller børn. Det sidstnævnte er især en barriere for arbejdsmarkedsdeltagelse, da kvinderne ikke ønsker at forlade hjemmet og deres forpligtigelser, hvis der ikke er sørget for syge familiemedlemmer (se f.eks. KA:35-37). I nogle tilfælde er de dog bekendte med mulighederne, men har ikke ressourcerne til at kæmpe sig gennem systemet og følge sagen til dørs (FA:326-332; 585-606; 685-686).

Også kvindernes manglende viden om arbejdsmarkedet er en barriere for arbejdsmarkedsdeltagelse. De ansatte fortæller, at kvinderne ikke har noget konkret billede af, hvordan *deres* liv ville være, hvis *de* havde et arbejde. Birgitte siger : ”*[M]ange af dem, jeg spørger: ’hvor mange kender du, der arbejder?’ , det er ganske, ganske få, og hvis der er nogen, så er det mændene i omgangskredsen.*” (FA:281-283). Camilla tilføjer: ”*Og de er i en eller anden grønthandler eller shawarmabar eller sådan noget, og det giver dem [kvinderne] jo ikke noget billede af, hvad det ville sige for dem at arbejde.*” (FA:284-285). Desuden er de kvinder, som har været i praktik eller i arbejde, ofte begrænsede af, at de ikke kender de uskrevne regler på arbejdsmarkedet. Serap fortæller eksempelvis om en kvinde, der aldrig tidligere havde været på arbejdsmarkedet, men som kom i praktik og siden i arbejde. Kvinden kendte ikke de uskrevne regler for, hvad man må og ikke må på en arbejdsplads. En dag gik hun fra praktikken, da hun var færdig, uden at sige det til nogen, og en anden gang ringede hun samme dag og sagde, at hun skulle til læge, i stedet for at fortælle det til arbejdsgiveren i god tid (FS:1479-1489). Dette er eksempler på de uskrevne regler på arbejdspladsen, som man forventes at følge, men som man ikke kender til, hvis man ikke har lært dem i praksis.

Både generel uddannelse, sproglige kompetencer og relevant (faglig) viden er afgørende for at få et arbejde i Danmark – og det er som vist nogle af de ressourcer, som denne gruppe af kvinder har færrest af. Det ufaglærte arbejdsmarked, som er den del af arbejdsmarkedet, disse kvinder eventuelt kan komme ind på, stiller færre krav om formelle kvalifikationer end resten af arbejdsmarkedet. Ikke desto mindre er der visse krav – både til et basalt uddannelsesniveau og til sprog: som Anwar fremhæver, er det f.eks. et problem ikke at kunne læse bag på rengøringsmidlerne (FA:59). Som vist stilles der også udtalte krav til, at man kender de uskrevne regler på arbejdspladserne – derfor er også uformelle kvalifikationer en nødvendighed. Kvindernes manglende kvalifikationer kan således volde problemer selv for udførelsen af ufaglært arbejde.

6.1.2. Kvindernes helbred

Kvinderne råder med Bourdieus ord over begrænsede mængder af den kulturelle kapital, som er relevant på det danske arbejdsmarked som felt (Järvinen 2002:349). Fordi kvinderne ingen uddannelse har, ikke kan sproget så godt og ikke har mange andre for arbejdsgiverne relevante kvalifikationer, er det som nævnt det ufaglærte arbejdsmarked, de vil kunne få adgang til. Ufaglærte job er imidlertid ofte fysisk hårde job. Som beskrevet i kapitel 4 lider mange af kvinderne af f.eks. ondt i ryggen og i knæene eller slidgigt. Disse skavanker har de fleste pådraget sig i forbindelse med fysisk hårdt arbejde i hjemmet og mange fødsler (E:43-45; FA:562-565). Allerede første gang man træder ind i klasselokalet er det tydeligt, at kvinderne er syge. Sygdommen er til stede i rummet konstant: én går ind og lægger sig på sofaen; en anden venter på, at det er hendes tur til sofaen; en tredje må gå rundt i lokalet, fordi det letter smerterne; en fjerde bliver hentet tidligt af sin mand for anden eller tredje dag i træk; en femte har en lægeaftale og skal gå tidligt. Samtidig fortæller kvinderne ofte om deres smerter eller om deres seneste besøg hos lægen, der endnu engang ikke har kunnet hjælpe dem. De ansatte bekræfter det billede, vi får af kvinderne som værende stærkt plagede af sygdom. Camilla siger: *"Jamen, her er sygdom jo ret afgørende. Det gælder jo for næsten alle her, at de er syge og for dårlige. (...) Generelt er vores kvinder jo for syge til det [at arbejde]..."* (FA:194-198). På denne måde bliver kvindernes fysiske problemer særligt afgørende for deres arbejdsmarkedsdeltagelse. Man kan sige, at deres manglende kulturelle kapital og deres dårlige helbred i dette tilfælde spiller sammen og forværrer deres situation. Den åbning, deres begrænsede kvalifikationer giver dem til arbejdsmarkedet, er en åbning, som de fysisk ikke magter at udnytte.

En undersøgelse, der påviser de sociale og etniske uligheder i sundhed, bekræfter, at kvinderne som gruppe har fysiske problemer (Mygind et al. 2006 i Breidahl 2007:32): Indvandrere er overrepræsenterede i de lavere socialgrupper, og disse grupper har generelt dårligere helbred og er udsat for flere risikofaktorer end andre. Desuden betyder deres sproglige begrænsninger, at de ikke har samme adgang til information om sund kost og levevis. Det forholder sig endvidere sådan, at de kvinder, som visiteres til projekterne ifølge de ansatte bliver dårligere og dårligere (FS:1173-1176). De ansatte oplever dette ved, at der er ting, som de ikke kan gøre med de nuværende kursister, men som de kunne gøre med de tidligere kursister, f.eks. have flere timers undervisning, tage på ture eller iværksætte nogle mere krævende sprojekter, som f.eks. kostumer til fastelavn i børnehaver. Sygdom er således ofte det, der sætter rammerne, for hvad der kan lade sig gøre på projekterne – og i sidste ende også, hvad der ville kunne lade sig gøre på arbejdsmarkedet.

I en undersøgelse fra SFI om kontanthjælpsmodtagere omtales det, hvorledes sygdom kan blive en form for identitet (Boll & Christensen 2002:30). Dette oplever vi i høj grad på projekterne. For størstedelen af kvinderne er sygdommen så gennemsyrende for deres liv, at de har udviklet en fremtrædende sygdomsidentitet. Især oplever vi med Mounia, at hun i mange af de samtaler, vi har haft med hende, taler om sin sygdom: hun har gigt i nakke og skuldre, ondt i ryggen, astma og svedeture (OS2; OS3; OS6; M). Hun fortæller også ofte lærerne og de andre kursister om sine smerter, selv om hun under enkeltinterviewet siger, at det ikke er rart, at alle på projektet kigger på én, når man er syg (M:56-57). Hun er samtidig irriteret over, at lægen tilsyneladende ikke tror på, at hun er syg. ”Men hvorfor skulle jeg gå til lægen, hvis jeg ikke har ondt?”, spørger hun (OS3:27-31). Mounia mener, at hendes helbredsproblemer gør, at hun ikke kan arbejde, selvom hun gerne ville (M:23). Hun synes derfor, at det er forkert at presse syge, gamle mennesker som hende selv ud i arbejde (hun er ca. 50 år). ”Det er ikke, fordi vi ikke vil arbejde, men jeg er syg. Jeg har ondt i skulderen, i ryggen, jeg har gigt, jeg har astma, og jeg er gammel. Jeg kan ikke arbejde.” (OS3:17-21). Også Tarub mener, at kommunen skal fokusere på de unge og lade de mennesker, der hverken har erfaring eller gode danskundskaber, få pension (KS: 59-60). Wasimah, der er i 30’erne, fortæller også en historie om sig selv, der er meget præget af sygdom: hun har rygproblemer og lider ind imellem af smerteanfald. Hun har samme oplevelse med lægen som Mounia, nemlig at lægen ikke tror på hende (W:176). Wasimah mener ikke, at hun kan arbejde i øjeblikket, men vil gerne i arbejde, når hun en dag bliver rask (W:119-120). Wasimah er ligesom Mounia ikke glad for, at andre kan se, at hun er syg. Hun er bange for, hvad de andre kvinder tænker om hende, for hun kan jo ikke undskylde sine smerter med, at hun er gammel (W:259-260). Hun er også bange for, hvordan sygdommen vil påvirke hende, hvis hun skal ud i praktik. Især er hun bange for at få anfald, mens hun er ude blandt andre mennesker (W:307-315). Mounia og Wasimahs sammenkædning af sygdom og arbejde er repræsentativ for størstedelen af kvinderne. Under begge klassesdiskussioner siger kvinderne, at de gerne ville have et arbejde, hvis de ikke var syge (KS:26-27;38; KA:24;29;30;31-32). Sygdomsidentiteten er altså også baseret på, at mange af kvinderne ikke mener, de *kan* arbejde. For dem er et godt helbred en forudsætning for at kunne arbejde, og har man ikke det, er arbejde slet ikke en mulighed. Hadiya beskriver bedrøvet, hvordan hun ikke engang kan magte at gøre opgaverne i hjemmet færdige og spørger: ”Hvordan skal jeg så kunne have et arbejde?” (KA:81-84). Wasimah har samme oplevelse af, at sygdommen begrænser hende (W:124-125).

For kvinderne på Solgården relaterer sygdomsidentiteten sig samtidig til, at de ikke mener, at de kan bruge deres krop til nogen form for fysisk udfoldelse. Derfor oplever vi også, at stort set ingen af kvinderne deltager i gymnastikundervisningen. Ifølge de ansatte er den fremherskende opfattelse dog, at motion vil gøre smerter værre, og derfor har de fleste af kvinderne en modvilje mod fysisk udfoldelse. På visse måder vil kvinderne nærmest ikke kendes ved, at de har en krop (OS1:186-190). De ansatte oplever, at kvinderne ofte hænger fast i sygdomshistorierne og fokuserer meget på deres problemer hele tiden (FS:823-828). Birgitte mener faktisk, at kvinderne nogle gange har en tendens til at fokusere så meget på deres sygdoms begrænsninger, at der skabes "elendighedsbølger" blandt kvinderne, der er med til at forstærke hinandens sygdomsidentitet (FA:143-144).

6.2. Kvindernes roller

I det her samfund er man nødt til at arbejde

Hadiya er en af de kvinder, der tidligere har arbejdet i Danmark: først som medhjælper i et hospitalskøkken i syv år og derefter med rengøring. Hun vil gerne arbejde igen, men hun har fået dårlig ryg, så det er svært for hende fysisk at klare job som dem, hun tidligere har haft. Ifølge Hadiya er der flere gode grunde til at arbejde: "Det er ikke kun penge, selvom det selvfølgelig også er vigtigt.". Det, Hadiya lægger mest vægt på, omhandler selvværd: "I det her samfund er man nødt til at arbejde, ellers er man ikke noget. Man er ikke menneske." Og videre: "Vores børn er flove over, at vi er på bistand. De vil ikke snakke om forældres arbejde med deres venner. Vi føler os mindre værd, fordi børnene er flove over os". Denne følelse af at være mindreværdig bliver man fri for, hvis man får et arbejde.

Men for Hadiya er det ikke kun den dårlige ryg, der forhindrer hende i at arbejde: "Jeg har en syg mand, jeg passer. Jeg kan ikke forestille mig at arbejde, når han er derhjemme og ikke engang kan rejse sig selv og tage mad. Jeg bekymrer mig, når jeg er her, for min mand. Jeg kan slet ikke tænke på at arbejde." og senere "Da jeg kom til Danmark havde jeg den sociale forpligtelse til at arbejde og at arbejde derhjemme (i huset). Men nu er det svært at koncentrere sig om én ting. Jeg kan ikke gøre mit arbejde færdigt derhjemme. (...) Hvordan skal jeg så kunne have et arbejde?" Snakken om ikke at kunne klare at arbejde både derhjemme og på arbejdsmarkedet får Hadiya til at græde, og det er således tydeligt, at den konflikt, hun står i, påvirker hende meget.

(KA)

Ovenstående er et tydeligt eksempel på den rollekonflikt mellem lønnet arbejde og arbejde i hjemmet, som mange af kvinderne står i. Roller skal i denne sammenhæng forstås som forventninger og normer knyttet til en bestemt position i samfundet (Brante 2007:217). Det kan f.eks. være rollen som kvinde, som mor eller som udearbejdende. Roller er institutionaliserede, så selvom individer kan udfylde dem på forskellige måder, er der regler og normer for en given rolle, som man forven-

tes at leve op til (ibid:217-218). Mead forstår, som beskrevet i afsnit 5.1.3., roller som strukturer i samfundet, der tilbyder sig i den enkeltes handlingsmuligheder: Roller er baseret på omgivelsernes forventninger til én, men det er op til det enkelte individ, i hvilken grad det søger at leve op rolleforventningerne. Dog vil det ofte være forbundet med sanktioner fra omgivelsernes side, hvis man ikke lever op til dem, og dermed kan en rollekonflikt mellem at være hjemmegående husmor og at være på arbejdsmarkedet udgøre en barriere for arbejdsmarkedsdeltagelse.

I den konkrete sammenhæng er det især rollefordelingen mellem mand og kvinde, der er relevant, og denne hænger i høj grad sammen med familien som institution. Kvinderne fremhæver som tidligere beskrevet, hvordan de oplever en konflikt mellem deres rolle i familien og en eventuel deltagelse på arbejdsmarkedet. For at forstå de roller, som kvinderne forventes at udfylde (af dem selv og af deres omgivelser), vil vi tage udgangspunkt i de to idealtypiske begreber om *den traditionelle familie* og *den postmoderne familie* (Jørgensen 1999:114). Den sidstnævnte familieform er en videreudvikling af den første; der er altså historisk set tale om en bevægelse fra ét familiemønster til et andet. Jørgensen beskriver med de to begreber udviklingen i familieformer i vestlige samfund. Vi mener dog, som det vil fremgå, at begreberne kan beskrive centrale forskelle mellem kvindernes familiemønster og det udbredte familiemønster i Danmark i dag.

Den traditionelle familie knytter sig især til perioden, før kvinderne kom på arbejdsmarkedet⁵¹. Der er tale om en familie, hvor manden som lønarbejder er eneforsørger, mens kvindens opgaver er i hjemmet med børnepasning og husholdning. Rollefordelingen mellem mand og kvinde er således skarpt opdelt, men komplementær. Den sociale ramme omkring familien er præget af forudsigelighed og stabilitet (Jørgensen 1999:113-114). Med kvindernes stigende erhvervsfrekvens begynder den gradvise udvikling af en ny familieform: den postmoderne. Et grundlæggende træk ved denne familieform er, at den lægger vigtige opgaver over på samfundet, f.eks. pasning og socialisering af børn samt pleje og omsorg for ældre og syge. Begge ægtefæller deltager både på arbejdsmarkedet og i det familiemæssige fællesskab (ibid:113-114). Dette medfører, at rollefordelingen mellem mand og kvinde (og mellem forældre og børn) er mere symmetrisk, idet opgavefordelingen konstant er til forhandling. Forskellene i de to familiestrukturer er vist i figur 2⁵² nedenfor:

⁵¹ Det vil sige fra industrialiseringen frem til og med ca. 1950'erne.

⁵² Figuren er et uddrag af en figur af Jørgensen. For den fulde figur se Jørgensen 1999:113.

Figur 2: Familienstrukturer i det traditionelle og postmoderne samfund

<u>Den traditionelle familie</u>	<u>Den postmoderne familie</u>
Faderen skaber familiens økonomiske underhold	Begge ægtefæller bidrager til det økonomiske underhold
Moderen står for hjemmet	Opgaver fordeles og aftales
Børnene er afhængige af hjemmets omsorg	Der satses på samspil med den offentlige service
Ideer om den 'sunde' og 'rigtige' familie	Ideer om individualisering, medansvar og selvstændighed

Kilde: Jørgensen 1999:113

Flere af kvinderne giver udtryk for, at de har hovedansvaret i hjemmet både i forhold til børneopdragelsen og i forhold til de huslige gøremål, og at deres mænd ikke hjælper særligt meget til (OS3:114-116; KA:85-86;168). Da kvinderne på Agerhuset diskuterer arbejdsfordelingen mellem mand og kvinde i den yngre generation, siger Hadiya således: *"Min søn skifter ble, vasker op, laver mad. Vores mænd hjælper slet ikke til. Min mand siger til vores søn: 'hvad er det du laver??'. Jeg siger til min mand 'han skal ikke være som dig!'."* (KA:156-157). De ansatte bekræfter, at kvinderne er vant til en meget traditionel arbejdsdeling i hjemmet (FS:490-500; FA:52). Kvinderne har altså et billede af, hvad deres rolle som hustru og mor indbefatter og ikke indbefatter. F.eks. siger Birgitte: *"Og jeg tror også deres eget selvbillede af, hvad det gode liv er, det handler heller ikke om arbejdsmarkedet. Det handler om at være en god mor med mange børn."* (FA:59-61). Karen kommer med en lignende kommentar: *"[V]i har da haft flere, som ikke er så syge rent fysisk eller psykisk, men bare har et problem i forhold til aldrig nogensinde at have tænkt arbejdsmarkedet, altid gået og tænkt: 'Jeg er mor. Jeg tager mig af hjemmet, og jeg tager mig af børnene' (...)"* (FS:577-580).

For en del af kvindernes vedkommende holdes denne norm om den hjemmegående hustru og mor også i hævd af deres ægtemænd. Gülsüm fortæller således om arbejdsdelingen i hjemmet, at: *"Nu er det for sent [at få et arbejde], fordi jeg ikke gjorde det, dengang jeg var ung. Min mand mente, at jeg skulle gå hjemme og passe hus og børn."* (KA:84-85). Ifølge Camilla og Birgitte forventer nogle mænd, at konen bliver derhjemme og sørger for husarbejdet, og derfor får kvinderne nærmest

forbud mod at arbejde (FA:53-68). De fleste mænd har dog ikke noget imod, at konen kommer på arbejdsmarkedet. Således fortæller eksempelvis Wasimah, da vi spørger, om hendes mand gerne vil have, at hun arbejder: ”*Ja. Han finder hele tiden arbejde til mig, men jeg siger ’hvordan jeg skal kunne arbejde?’ . Jeg er bange for at falde eller... Jeg er altid [bange].*” (W:131-132). Wasimahs mand hjælper til derhjemme, da hun ikke selv kan klare det huslige arbejde. Det gør de fleste af kvindernes mænd dog ikke. Derfor vil et lønnet arbejde betyde dobbeltarbejde for kvinderne, og dermed får de svært ved at leve op til deres idealer om den ’rigtige’ familie (FA:86-87). Som følge heraf oplever de ansatte, at mange af kvinderne prioriterer familien højere end arbejdsmarkedet. F.eks. siger Serap: ”*[D]er er flere og flere kvinder, der siger ’jamen, min familie betyder meget mere end et arbejde, fordi det skal kunne fungere, for at jeg kan fungere med at komme ud på arbejdsmarkedet’. Og det fungerer ikke, hvis (...) manden ikke vil hjælpe til, og det er kvinden, der skal ordne det hele, og så skal hun også passe sit job, og så skal hun købe ind, og så skal hun også (...) det hele – og det fylder rigtig meget.*” (FS:517-522). Serap og Maria mener faktisk, at mange af kvinderne dybest set hellere vil gå hjemme (FS:949-950;968-971;1297-1299).

Kvinderne og deres familier må således samlet set siges at være tættest på idealtypen ’den traditionelle familie’. Ikke desto mindre synes de i høj grad at opleve en splittelse, som er karakteristisk for den postmoderne familie, nemlig det som Jørgensen kalder *ambivalent moderskab*: en interessekonflikt mellem på den ene side karrieren og autonomien og på den anden side moderskabet og omsorgen (Jørgensen 1999:117-118). Denne ambivalens har de ikke-arbejdsmarkedsparete indvandrerkvinder altså til fælles med mange andre kvinder i Danmark. Men hvor det for de postmoderne kvinder er en indbygget, altid nærværende konflikt, der skal (og kan) overkommes hver dag, er det for disse mere traditionelt orienterede kvinder en dybereliggende værdikonflikt. Den konflikt mellem lønnet arbejde og husarbejde, som beslutningsregnskabet beskrevet i afsnit 5.2.1. udtrykker, er således eksisterende for både danske kvinder og kvinderne i dette speciale. Forskellen ligger i, hvordan man afvejer fordele og ulemper, og her ser det ud til, at kvinderne i dette speciale tillægger ulemperne ved at arbejde større betydning end fordelene. De kan ikke se, hvordan tilvalget af arbejde kan undgå at blive et fravalg af familien. Desuden tyder noget på, at kvinderne ikke nødvendigvis forbinder ordet ’arbejde’ med lønnet arbejde. Nogle af dem svarer på spørgsmålet om, hvorvidt de har haft et arbejde, at de hele livet har arbejdet i hjemmet med børnepasning, pasning af de ældre familiemedlemmer og huslige gøremål (KA:11;27-28). Kvinderne opfatter ikke sig selv som ’arbejdsløse’. Derimod fremhæver flere af kvinderne netop, at en af ulemperne ved at have erhvervs-

arbejde er, at man forsømmer sine børn og hjemmet (KS:89-95). Trods dette siger de fleste af kvinderne dog også, at de gerne ville have et arbejde, hvis de ikke var for syge, gamle og uerfarne, og at det er vigtigt for dem, at deres døtre får et arbejde. Dette udsagn kan tolkes som, at kvinderne i et vist omfang har indoptaget det omkringliggende danske samfunds forventninger om, at de og deres familier træder ind i den postmoderne familiestruktur. Dette ses også ved, at kvinderne håber, at rollefordelingen i deres børns generation vil være anderledes end i deres egen, og de gør en indsats for, at det vil blive sådan gennem børnenes opdragelse. Hadiya beskriver således, hvordan hun siger til sin mand: *'[vores søn] skal ikke være som dig!'* og referer dermed til sin søn (KA:156-157). Som følge af, at kvinderne til dels har indoptaget den postmoderne familiestruktur, har de også indoptaget det dertil knyttede ambivalente moderskab.

Kvindernes position som mødre og hustruer afføder altså to modstridende sæt af forventninger og normer, der er baseret på forskellige sociale strukturer. Det ene sæt har rødder i deres egen (traditionelle) familie og kultur, mens det andet sæt stammer fra det (postmoderne) danske samfund. Kvindernes familie udgør en lomme af deres oprindelige sociale strukturer, og da disse er forskellige fra det danske samfunds sociale strukturer, skaber det en rollekonflikt hos kvinderne. Denne rollekonflikt kan være en barriere for arbejdsmarkedsdeltagelse, fordi ambivalensen kan få dem til at tvivle på rigtigheden i at bevæge sig væk fra den traditionelle kvinderolle. Tvivlen kan således være et udtryk for, at det kan være svært at give slip på et familiemønster, der er så indgroet. Ambivalensen mellem de to familiemønstre kan vi med Miller & Rollnick beskrive som en naturlig del af en forandringsproces. Som nævnt befinder kvinderne sig i en konflikt, hvor de både tiltrækkes og frastødes af begge familiemønstre (og dermed også af lønnet og ulønnet arbejde), fordi begge har både positive og negative konsekvenser for dem. Så længe ambivalensen er uafklaret, udgør den et problem, fordi den kan forhindre handling, og dermed bliver rollekonflikten til en barriere for arbejdsmarkedsdeltagelse.

6.3. Opsamling: Kvinderne mangler den adgangsgivende kapital

Formålet med dette afsnit har været at tydeliggøre en række af de barrierer, kvinderne står over for i forhold til arbejdsmarkedet. De fleste af disse barrierer er i et bourdieusk perspektiv udtryk for en mangel på den kapital, som er adgangsgivende i forhold til arbejdsmarkedet som felt: mangel på formelle kvalifikationer (uddannelse, arbejdserfaring og sprog), mangel på uformelle kvalifikationer (viden om samfundet generelt og om arbejdsmarkedets spilleregler) og dårligt helbred. Også kvin-

dernes rollekonflikt er et eksempel på manglende kulturel kapital i forhold til arbejdsmarkedet: kvinderne står i en konflikt imellem den traditionelle familieform, der er udpræget i deres hjemland, og den postmoderne familieform, der er udbredt i Danmark, og som korresponderer med samfundets indretning generelt og dermed også med arbejdsmarkedet mere specifikt. Samtidig har de fleste af kvinderne ikke en arbejdsidentitet. De har aldrig tænkt på sig selv som udearbejdende kvinder og kan derfor ikke se sig selv på arbejdsmarkedet. De kan ikke forestille sig, hvordan deres familieliv ville kunne fungere, hvis de fik et arbejde; dvs. hvordan de skulle forene rollen som mor med rollen som udearbejdende kvinde. De kan heller ikke forestille sig, hvilke job de ville kunne udføre med deres begrænsede dansk kundskaber og deres dårlige helbred. Den manglende arbejdsidentitet skyldes således en række af de barrierer, kvinderne har for arbejdsmarkedsdeltagelse: de objektive barrierer, der eksisterer for kvindernes arbejdsmarkedsdeltagelse, påvirker kvindernes opfattelse af dem selv.

At kvinderne kun i meget begrænset omfang besidder den kapital, der er relevant på arbejdsmarkedet, skal ikke forstås således, at kvinderne slet ingen kapital besidder. Ifølge de ansatte er mange af dem dygtige til at lave mad, til at sy og til skønhedspleje (FS:387-427). Ligeledes har kvinderne en stor viden om andre kulturer, og om det at stå mellem to kulturer (FS:349-351). Begge dele er eksempler på, at kvinderne besidder kulturel kapital. Denne kapital anerkendes dog ikke som relevant på det danske arbejdsmarked, og kvinderne kan således ikke omsætte de kvalifikationer, de har medbragt fra hjemlandet (herunder også deres eventuelle skole/uddannelsesbaggrund), til noget, der kan bruges på arbejdsmarkedet. Sagt med andre ord besidder kvinderne ikke den landespecifikke kapital, der er relevant på det danske arbejdsmarked (Jakobsen 2000:27). Forcenen ved Bourdieus kapitalbegreb er, at det indfanger denne nuance: at kapital er relativt i forhold til det enkelte felt. Uden at udtale os om kvindernes kapital generelt, kan vi således konkludere, at de mangler den adgangsgivende kapital til arbejdsmarkedet som felt, og at dette er en meget væsentlig barriere.

Afslutningsvis kan vi fremdrage den yderligere pointe, at det er et felts egne forestillinger om, hvad der kvalificerer til deltagelse i feltet, der afgør, hvilke ressourcer der skal til for at få adgang til et givent felt. Disse forestillinger kalder Bourdieu for *doxa* (Järvinen 2002:356; Bourdieu 1994:126). Doxa fastholdes blandt andet gennem arbejdsmarkedets rekrutteringsprocedurer, og fordi kvinderne i meget lav grad har de efterspurgte kvalifikationer og samtidig har et dårligt helbred, får de ikke adgang til feltet og dermed heller ikke adgang til at udfordre doxa. Så længe kvindernes barrierer

forhindrer dem i at komme på arbejdsmarkedet, får kvinderne ikke mulighed for at udfordre forestillingen om, hvad der skal til for at få adgang til arbejdsmarkedet.

7. Betydningen af motivation for arbejdsmarkedsparathed

Formålet med dette kapitel er at belyse problemformuleringens tredje spørgsmål: *Hvilken betydning har motivation for kvindernes arbejdsmarkedsparathed set i forhold til betydningen af de beskrevne barrierer?* Vi har igennem de første to dele af analysen diskuteret kvindernes motivation og deres barrierer i forhold til at komme på arbejdsmarkedet. I dette kapitel vil vi, som spørgsmålet oven for indikerer, binde trådene fra de to første analysedele sammen med det formål at diskutere betydningen af motivation for at øge kvindernes arbejdsmarkedsparathed. Vi vil i den første del af kapitlet diskutere, hvordan de beskrevne barrierer indvirker på kvindernes identitet. Dernæst vil vi diskutere sammenhængen mellem motivation og barrierer, hvilket vil danne udgangspunkt for den tredje del af kapitlet, hvor vi konkret diskuterer betydningen af motivation. Endelig vil vi i opsamlingen diskutere, hvordan man gennem en helhedsorienteret indsats kan tage højde for sammenhængen mellem motivation og barrierer.

I denne del af analysen sker der et skift i det empiriske fokus, således at der i højere grad trækkes på empirien fra de ansatte end i de foregående kapitler. Mens de ansattes udsagn tidligere har været brugt primært til at underbygge og uddybe kvindernes udsagn, vil de i denne del af analysen i højere grad blive brugt som selvstændig empiri. De ansatte kan, fordi de arbejder med kvinderne til daglig (og dermed er såkaldte konsekvens-eksperter⁵³), give et indblik i sammenhængen mellem motivation og barrierer, sådan som de oplever den i deres daglige arbejde med kvinderne.

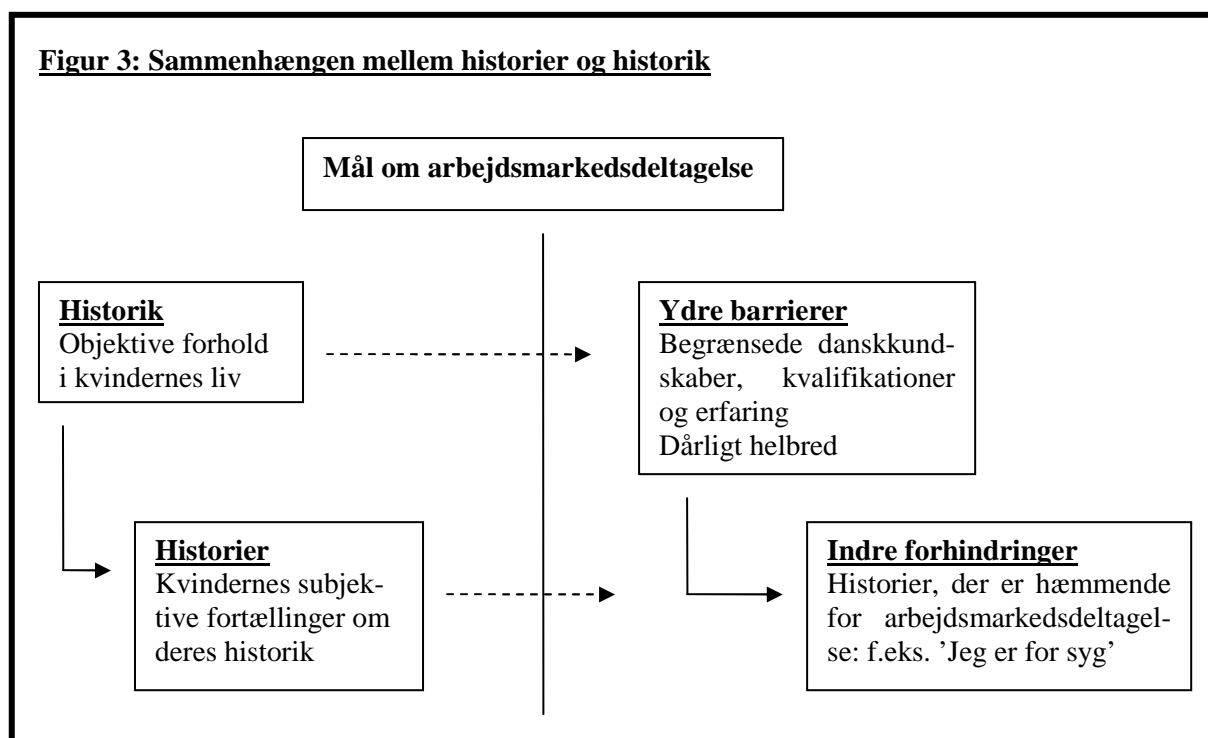
7.1. Barrierernes indflydelse på kvindernes identitet

I kapitel 6 om kvindernes barrierer har der tegnet sig et billede af en meget kompleks problemstruktur; en problemstruktur der påvirker kvindernes identitet. Man kan udtrykke det sådan, at kvinderne har en *historik* dvs. nogle objektive fakta i deres liv. Denne historik opfattes af kvinderne på en subjektiv måde, således at de fortæller nogle *historier* om dem selv og deres livsbetingelser⁵⁴. Historier er altså den måde, hvorpå kvinderne forstår både tidligere og eksisterende forhold i deres liv. To individer forstår ikke nødvendigvis et givent livsforhold (f.eks. ikke at have lønnet arbejde) på samme måde, og derfor vil de fortælle forskellige historier om det samme forhold. Hvis ikke indivi-

⁵³ Jf. kapitel 2.

⁵⁴ Til at udtrykke denne skelnen har vi ladet os inspirere af Manning (2005:154).

det på denne måde tillagde objektive fakta en subjektiv mening, ville en konkret objektiv faktor altid føre til den samme handling fra forskellige individer (Blumer 1969:305). At vi benævner dem historier, betyder ikke, at de er opdigtede eller usande, men blot at det er subjektive beretninger om objektive fakta. De historier, vi fortæller om os selv, er med til at skabe mening i vores liv (Manning 2005:155). Hermed kan vi forstå, hvad der ligger bag de ansattes udsagn om, at kvindernes sygdom og deres manglende danskkundskaber bliver en form for identitet: alle objektive fakta opfattes individuelt igennem de historier, vi fortæller om disse forhold. De historier, man fortæller om sig selv, kan både være hæmmende og støttende for opnåelsen af et mål. En historie er således ikke *i sig selv* hæmmende eller støttende. De historier, kvinderne fortæller om dem selv, bliver i forhold til det konkrete mål om arbejdsmarkedsdeltagelse i høj grad hæmmende. Historierne udgør indre forhindringer, der er baseret på de ydre barrierer. Dette har vi tydeliggjort i figur 3. Det er centralt, at historierne altså ikke *i sig selv* er forhindringer, men derimod individets måde at tackle de ydre barrierer på. De bliver dog forhindringer *i forhold til* målet om arbejdsmarkedsdeltagelse.

Hvordan de ydre barrierer kan blive indre forhindringer ses tydeligt i forhold til sprog og sygdom. For begge gælder, at der er en objektiv historik, der udgør en barriere. Kvinderne *er* syge, og de *har* meget begrænsede danskkundskaber. Det bekræftes af kvinderne selv, af de ansatte og af det faktum, at kvinderne er erklæret ikke-arbejdsmarkedsparate af det offentlige system. Samtidig fortæller

kvinderne historier om henholdsvis deres sygdom og deres sprogkunderskaber: på grund af deres sygdomme og deres begrænsede danskunderskaber mener de fleste ikke, at der er nogen mulighed for, at de vil kunne klare et arbejde. Disse historier er hæmmende for kvindernes mulighed for at få et arbejde, og de udgør dermed en indre forhindring *i forhold til et mål om arbejdsmarkedsdeltagelse*. Man kan således sige, at de indre forhindringer er baseret på en ydre barriere, og at begge dele er hæmmende for arbejdsmarkedsdeltagelse. Også kvindernes rollekonflikt kan ses som værende både en ydre barriere og en indre forhindring: roller er skabt af og indlejret i individet igennem de sociale strukturer. De udgør en barriere, idet at kvinderne kan forvente sanktioner fra både deres nærmeste omgivelser og fra samfundet generelt, såfremt de ikke lever op til de rolleforventninger, omgivelserne har til dem. Samtidig internaliseres rolleforventningerne i kvindernes mentale strukturer og påvirker dermed deres identitetsopfattelse. Kvinderne giver således i høj grad udtryk for på den ene side en historie om, at det vil være godt for deres børn, hvis de kommer på arbejdsmarkedet, bl.a. fordi det er godt for dem at se, at deres mor arbejder, og på den anden side en historie om, at det vil være dårligt for deres børn, fordi de vil have sværere ved at opdrage dem. De modsatrettede sæt af rolleforventninger fra omgivelserne, udløser modsatrettede – eller ambivalente – historier hos kvinderne om deres roller.

De historier, kvinderne fortæller om dem selv, udgør indre forhindringer i forhold til det konkrete mål om arbejdsmarkedsdeltagelse. De indre forhindringer kan betyde, at kvinderne ikke handler på en måde, der kan bringe dem tættere på arbejdsmarkedet. Eksempelvis kan nogle af kvindernes opfattelse af, at deres sygdom ikke kan helbredes ("man kan ikke få en ny krop") være medvirkende til deres afstandstagen fra, at fysisk udfoldelse vil kunne forbedre deres helbred⁵⁵. Og når de ikke bruger deres krop, bliver helbredet ikke bedre. Dermed kan manglende handling være med til at forstærke og/eller vedligeholde barriererne. Samtidig kan kvindernes opfattelse af, at de er *for* syge til at arbejde betyde, at de ikke søger arbejde eller ikke udnytter eventuelle muligheder for beskæftigelse, uanset om de reelt ville kunne klare det helbredsmæssigt eller ej.

Men hvorfor har kvinderne sådanne hæmmende historier, hvis de forhindrer dem i at komme på arbejdsmarkedet, når størstedelen af kvinderne gerne vil arbejde? Inden for coaching arbejder man med at overkomme hæmmende historier, som man fortæller om sig selv og sine livsforhold. Her

⁵⁵ Sygdomshistorierne kan man dog også formode bundet i en manglende viden om sundhed hos kvinderne, hvilket gør dem usikre over for, hvad de fysisk kan klare. Undersøgelser peger på, at indvandrerkvinder i de laveste socialgrupper har meget lidt kendskab til kroppens fysiologi og anatomi (Sundhedsstyrelsen 2008:10-11).

forstås historier sådan, at de "(...) *tilgodeser et behov, vi har. Vi kan f.eks. have et behov for at føle os sikre på, hvem vi er.*" (Manning 2005:157). Historierne har altså en funktion for kvinderne. Dette skal ikke forstås sådan, at de bevidst fortæller disse historier for at opnå noget; derimod dannes historierne ud fra et ubevidst behov for at forstå egen livssituation. Historiernes funktion er således ikke intentionel, men ikke desto mindre *har* historierne en funktion. Ifølge de ansatte er det især sygdomshistorierne, der har en central funktion for kvinderne. Karen siger: "*Men det gør det også bare legalt i samfundet, at hvis man har et dårligt helbred, så kan man blive fritaget for nogle områder. Og det ved man jo. Det er en af tingene. Man kan få fleksjob eller skånejob eller førtidspension.*" (FS:925-927). Selvom de ansatte anerkender, at kvinderne *er* syge, mener de altså også, at sygdomsidentiteten har en funktion for kvinderne, hvilket Maria forklarer på denne måde: "*[Y]dre omstændigheder omkring dig bliver nødt til at nedsætte deres krav. Alle bliver nødt til at have lavere forventninger.*" (FS:857-858). Camilla mener ikke, at der er tale om en bevidst strategi fra kvindernes side om at bruge sygdommen som en måde at undslippe samfundets krav på, men hun siger i spøg, at det da i nogle tilfælde kan være meget rart at være lidt syg, så man kan få lidt fred (FA:504-506). Identiteten er således en ubevidst måde at tackle nogle krav fra omgivelserne på; krav som kvinderne ikke (føler de) kan leve op til. Dermed får sygdomshistorierne ifølge de ansatte en funktion i forhold til kvindernes selvvalgte arbejdsevne – og dermed også i forhold til systemets vurdering af deres arbejdsmarkedsparathed⁵⁶.

Også historierne om manglende sproglige kundskaber kan have en lignende funktion for kvinderne. Selvom alle kvinderne giver udtryk for, at de gerne vil lære dansk, mener kun ganske få, at de på nuværende tidspunkt mestrer tilstrækkeligt dansk til at få et arbejde. Flere siger, at de gerne vil have et arbejde, men at de skal lære dansk først. "Sproghistorierne" får således også en funktion i forhold til kvindernes selvvalgte arbejdsevne – men hvor sygdommen i systemet er en anerkendt begrundelse for ikke at kunne arbejde, forholder det sig ikke helt på samme måde med et lavt sprogligt niveau. Som det ser ud i dag, forventes det fra systemets side, at man lærer sproget, når man *er* kommet i arbejde (FA:827-882; FS:239-247). Historier om sprog har således i højere grad den funktion, at kvinderne over for dem selv kan retfærdiggøre, at de ikke kan få et arbejde. Igen er dette en ubevidst måde at tackle et ydre forhold på.

⁵⁶ At sygdomshistorierne har en funktion bekræftes af en undersøgelse fra SFI: sygdommen fritager den syge fra de krav, der stilles på arbejdsmarkedet (SFI 2002:30).

For kvinderne bliver historierne om deres fysiske og sproglige begrænsninger begrundelser for ikke at have arbejdsmarkedet som primært mål: 'Jeg skal først blive rask; jeg skal først lære sproget'. En af forklaringerne på, at kvinderne har disse hæmmende historier, når de fleste af dem gerne *vil* arbejde, kan være, at de ikke oplever, at der reelt er plads til dem på arbejdsmarkedet. Som tidligere beskrevet fortæller flere af kvinderne om situationer, hvor de føler, at der mangler forståelse for og hensyntagen til deres begrænsede danskundskaber – dette gælder blandt andet hos en række af de offentlige myndigheder, de er i kontakt med⁵⁷. Elin mener, at mange af kvinderne bliver mødt med manglende tålmodighed, når de prøver at gøre sig forståelige på dansk: "*[J]eg synes også tit, at de bliver mødt af 'Hvabehar? Hvabehar? Jeg forstår dig ikke, jeg må have en tolk!'. I stedet for at man prøver at lytte lidt mere og sige 'Jeg forstår dig ikke, kan du lige prøve at sige det igen?'*" (E:110-112). Hadiya bekræfter, at hvis man tvivler på sine sproglige evner, bliver man endnu mere usikker på, om man kan klare arbejdsmarkedet: "*Dengang jeg kom til Danmark, var det andre tider. Min chef roste mig, selvom jeg slet ikke kunne dansk. Det er svært at komme ud, når folk er mindre forstående. Derfor er det svært at tage det skridt, når man ikke har sproget fuldt ud.*" (KA:90-92). Samtidig kan kvindernes hæmmende historier være en måde at tackle usikkerhed over for et arbejdsmarked, som kvinderne har meget begrænset kendskab til og erfaring med. De ansattes beskrivelse af Rasha's situation er et eksempel på en sådan usikkerhed over for arbejdsmarkedet. Maria siger om Rasha: "*Det er netop på grund af manglende mod. Fordi hun vil undgå de situationer, hvor hun ikke ved, hvad hun skal sige, og ikke ved hvad hun skal gøre, så det er jo netop et udtryk for ikke at have mod. Hun forestiller sig, at hvis hun nu kommer ud som sådan en dansk person, som kunne sproget og vidste hvordan...*" (FS:249-254). Simi fortsætter, og siger om Rasha: "*Hun forstår ret meget, og hun kan fortælle almindelige ting på normalt dansk niveau, men da hun så kom i praktik, der var hun bare mundlam. Hun turde slet ikke sige noget som helst. Så sagde jeg også til hende, 'Prøv det samme som du gjorde i klassen'. Men nej. Det er bare hendes frygt, der sidder der og siger, 'det er forkert, de kan ikke forstå mig'. Det er grænseoverskridende for dem*" (FS:259-263). De historier, som kvinderne fortæller om deres sygdom og deres sprogniveau påvirker således deres historier om deres arbejdsevne. Ifølge de ansatte kan kvinderne slet ikke se, at arbejdsmarkedet skulle kunne bruge dem til noget (E:51-52; FS:317), og de føler i det hele taget en stor usikkerhed over for dette arbejdsmarked, som de færreste har et kendskab til. Historierne har som beskrevet sammenhæng med de faktiske forhold i deres liv: der er således ingen tvivl om, at

⁵⁷ Jf. boksen i afsnit 5.2.7.

alle kvinderne i varierende grad *har* helbredsproblemer og *har* begrænsninger i forhold til at udtrykke sig på dansk.

Usikkerheden over for arbejdsmarkedet kan ses som en frygt for et tab af identitet, hvis man kommer i arbejde. For hvis man ikke længere er 'en der er for syg til at arbejde' og 'en der ikke forstår nok dansk til at arbejde', hvad er man så? Denne frygt bliver til en forhindring, fordi den hindrer begyndelsen af processen med at opbygge en arbejdsidentitet. En undersøgelse fra SFI påpeger, at man som kontanthjælpsmodtager står over for modstridende krav (Boll & Christensen 2002:31): så længe man er i det sociale system, fokuseres der på problemer, da sådanne skal fremhæves for at få støtte fra systemet. Men på arbejdsmarkedet er der en mere problemsky kultur: her skal man nedtone sine problemer for at få et arbejde (ibid). Denne omstilling kan være særdeles svær. Samtidig betyder det, at man fokuserer yderligere på sine problemer, så længe man er i det sociale system, da det er ens garanti for fortsat at få støtte. I disse kvinders tilfælde kan det betyde forskellen på matchgruppe 4, hvor 300-timers reglen gælder, og matchgruppe 5, hvor den ikke gør. Disse modstridende krav kan være baggrunden for, at kvinderne ifølge de ansatte vil være helt raske og kunne tale flydende dansk, før de kommer på arbejdsmarkedet: en lille forbedring risikerer at stille dem midt imellem henholdsvis systemets krav og arbejdsmarkedets krav, hvor de hverken kan få støtte eller få arbejde.

Det er centralt, at kvindernes historier bunder i en historik dvs. i nogle reelle, objektive forhold. Den ovenstående beskrivelse af kvindernes historier skal således ikke forstås sådan, at det kun er noget, der foregår i deres hoved. De objektive forhold, beskrevet i den foregående del af analysen, påvirker kvindernes opfattelse af dem selv igennem de historier, de fortæller, og disse historier har en ubevidst funktion for kvinderne. Historierne bliver en del af kvindernes mentale strukturer – deres habitus – som kun med en vis træghed er foranderlig. Historierne fungerer således ikke-intentionelt gennem habitus, som søger at opretholde historierne ved at sortere i kompromitterende information, der kan sætte spørgsmålstegn ved dem (Bourdieu 1990:60-61)⁵⁸.

⁵⁸ Jf. afsnit 5.1.3.

7.2. Sammenhængen mellem motivation og barrierer

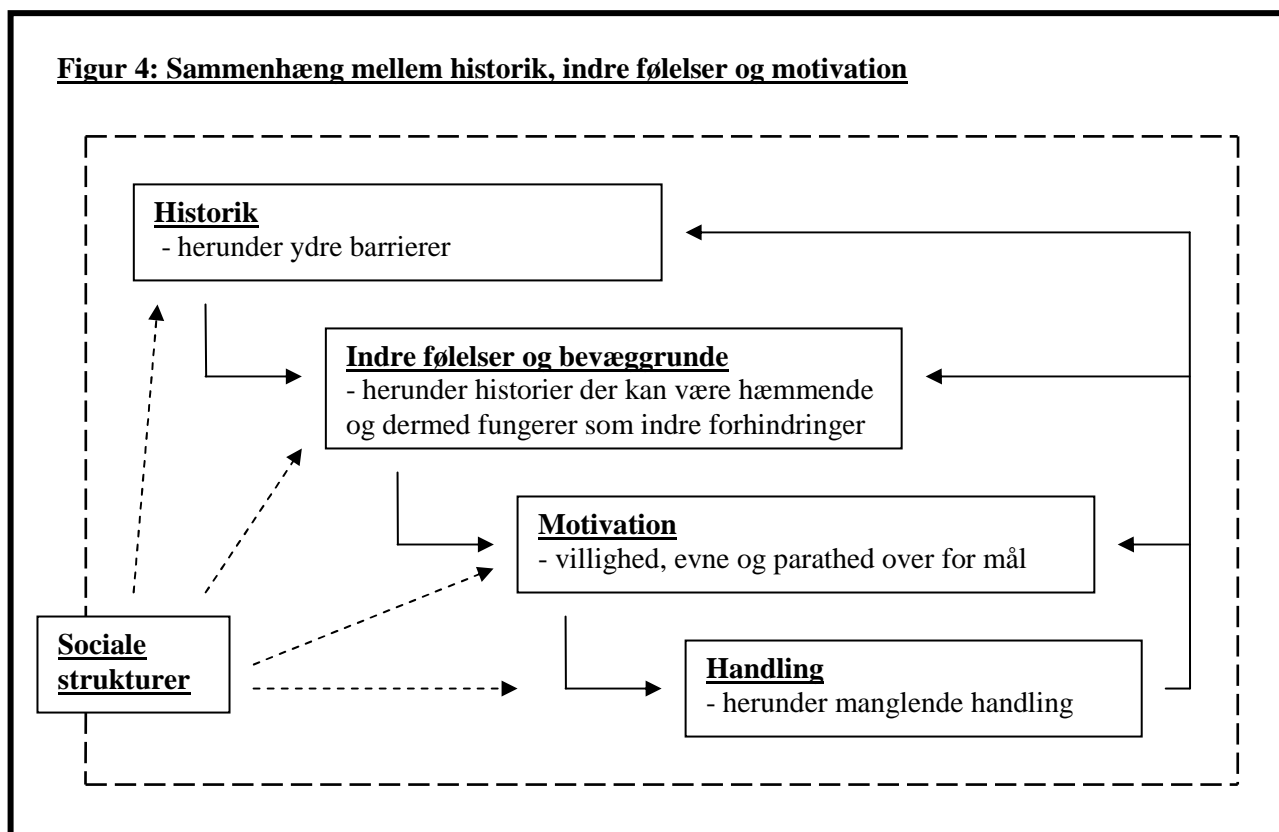
I opsamlingen på den første del af analysen kom vi frem til en beskrivelse af, hvad motivation er, og hvad den opstår på baggrund af ⁵⁹. Denne kan vi nu tilføje et element til:

De sociale strukturer omkring individet samt individets historik påvirker dets indre følelser og bevæggrunde (mentale strukturer), dog uden at være determinerende, da individet afspejler de sociale strukturer med en personlig stil og tilskriver individuel mening til objekter. De indre følelser og bevæggrunde fører til en villighed over for et mål, hvis målet er meningsfuldt for individet. Villigheden kan føre til handling, hvis individet har troen på sine evner i forhold til målet og vægter målet højere end andre mål.

Formålet med dette afsnit er at diskutere sammenhængen mellem motivation og barrierer. Derfor vil vi fokusere på den del af den beskrevne proces, der viser denne sammenhæng. I figur 4 viser vi, hvordan både de ydre og indre forhold er afgørende for, hvad individet er motiveret til, og dermed også for, hvordan individet handler. Det er fremhævet, hvorledes ydre barrierer og indre forhindringer spiller ind, da dette er centralt for at forstå den konkrete sammenhæng med kvindernes arbejdsmarkedsparathed.

⁵⁹ Jf. afsnit 5.3.

Figur 4: Sammenhæng mellem historik, indre følelser og motivation

Figuren viser, hvorledes et individs historik påvirker dets indre følelser og bevæggrunde, fordi individet fortæller subjektive historier om den objektive historik. Disse historier påvirker individets opfattelse af sig selv og kan være både hæmmende og støttende over for konkrete mål. Hvis historierne virker hæmmende bliver de en indre forhindring. Således opstår de indre forhindringer med baggrund i blandt andet individets ydre barrierer, som er en del af deres historik⁶⁰. De indre forhindringer påvirker sammen med individets øvrige følelser og bevæggrunde dets villighed over for et givent mål, dets tro på, at det har evnerne til at nå målet, samt dets parathed over for målet – altså i hvilken grad personen er motiveret i retning af målet. Kombinationen af disse tre fører til handling eller mangel herpå. Men processen går i ring: den afledte handling eller mangel på samme i retning af et konkret mål influerer på både historikken, de indre forhold og motivation. Individets ydre barrierer og indre forhindringer er en del af de forhold, der påvirker dets motivation. Dette afspejler Bourdieus pointe om, at man sjældent er motiveret til noget, der alligevel ikke er opnåeligt for én. Som modellen fremhæver, fører den manglende motivation til manglende handling og dermed også til, at individet ikke arbejder med at overkomme ydre barrierer og indre forhindringer. Ambivalens i

⁶⁰ Også andre ydre forhold – såsom de sociale strukturer – påvirker individets indre følelser og bevæggrunde. Det vil vi komme nærmere ind på i næste del af analysen.

forhold til motivationen for et konkret mål kan således få et individ til at blive handlingslammet over for målet.

Det er dog ikke kun ydre barrierer og indre forhindringer, der påvirker; også andre aspekter af historikken samt andre indre følelser og bevæggrunde (herunder individets meningstilskrivning til objekter⁶¹) har central betydning. Dette medfører, at to personer kan have de samme barrierer, uden at det resulterer i de samme indre forhindringer, og endvidere at villigheden, troen på evnerne og paratheden over for et konkret mål kan være forskellig. Modellen kan således både forklare de ligheder og de forskelle, der eksisterer i vores empiriske datamateriale i forhold til kvindernes motivation for arbejdsmarkedsdeltagelse: På den ene side minder historikken og de historier, kvinderne fortæller herom, meget om hinanden. På den anden side er det sjældent, at to personers indre forhindringer og ydre barrierer (samt kombination heraf) er identiske, og samtidig influerer også den øvrige historik og de indre følelser og bevæggrunde; sidstnævnte blandt andet på grund af individets personlighed, der gør at man tillægger forskellig betydning til objekter.

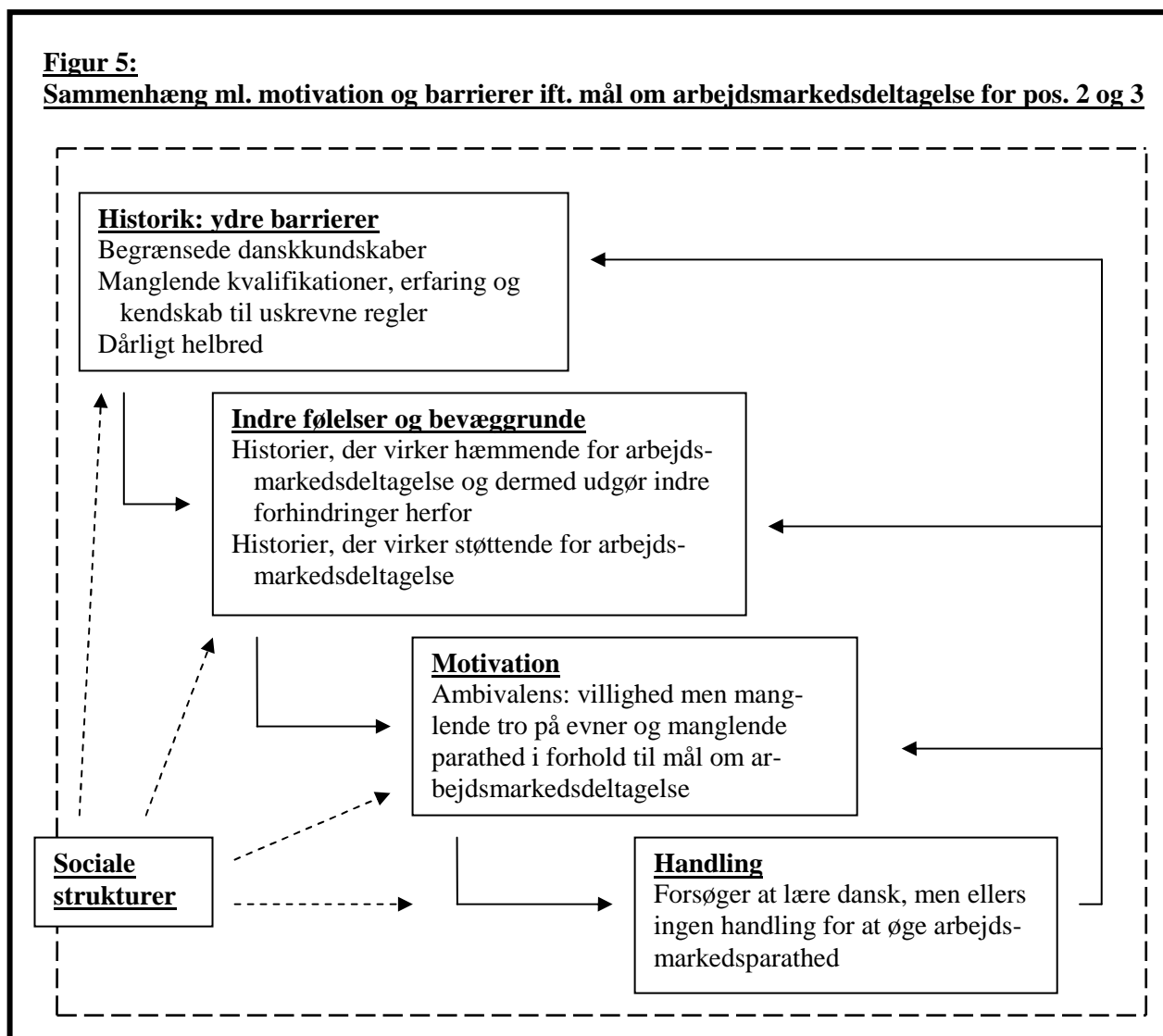
Sammenhængen bliver lettere at forstå, hvis man sætter et eksempel på. Dette har vi gjort i figur 5, hvor vi viser, hvordan sammenhængen ser ud for størstedelen af kvinderne i vores empiriske materiale (dem i position 2 og 3). De udtrykker henholdsvis: *'Jeg vil gerne have et arbejde, men jeg kan ikke klare at arbejde lige nu. Men i fremtiden...'* og *'Jeg ville gerne arbejde, men jeg kan ikke, og det kommer jeg heller ikke til at kunne'*⁶². Begge positioner udtrykker som beskrevet en høj grad af ambivalens – kvinderne er på den ene side villige til at arbejde, men giver samtidig udtryk for, at de ikke har evnerne. Samtidig er det tydeligt, at kvinderne har andre mål, de sætter højere end at få et arbejde, især at lære dansk.

⁶¹ Jf. afsnit 5.2.6.

⁶² Jf. afsnit 5.1.1.

Figur 5:

Sammenhæng ml. motivation og barrierer ift. mål om arbejdsmarkedsdeltagelse for pos. 2 og 3

Kvinderne i position 2 og 3 har en historik, der er præget primært af barrierer i forhold til arbejdsmarkedsdeltagelse: de færreste har nogen form for ressourcer, der er relevante på arbejdsmarkedet som felt. Barriererne er med til at påvirke kvindernes indre følelser og bevæggrunde. Således opstår en række indre forhindringer for arbejdsmarkedsdeltagelse gennem hæmmende historier. Alligevel ser kvinderne en række fordele ved at få et arbejde. Disse fordele udgør støttende historier i forhold til et mål om arbejdsmarkedsdeltagelse. At kvinderne således både har historier, der virker støttende for dette mål, og historier, der virker hæmmende herfor, betyder, at de – som tidligere beskrevet – står i en kombineret konflikt mellem ønsket om to alternativer (at arbejde eller ikke at arbejde), der begge har fordele og ulemper. Samlet set resulterer disse indre følelser og bevæggrunde i, at kvinderne har et ambivalent forhold til arbejdsmarkedet udtrykt ved: *'Jeg vil gerne have et arbejde, men jeg kan ikke klare at arbejde lige nu. Men i fremtiden...'* og *'Jeg ville gerne arbejde, men jeg kan*

ikke, og det kommer jeg heller ikke til at kunne'. De er således villige til at arbejde – det er et mål for dem – men de mener ikke, at de har evnerne til det, og samtidig er der andre mål, der er vigtigere for dem. Særligt vigtigt er det, at deres børn har det godt, og for kvinderne er dette mål vigtigere end at komme på arbejdsmarkedet. Ambivalensen øges yderligere af, at kvinderne til en vis grad oplever, at de to mål står i modsætning til hinanden. Anderledes er det i forhold til at lære dansk: kvinderne ser en forbedring af deres danskkundskaber som en fordel for deres børn. Denne forenelighed mellem målene betyder, at der ikke udtrykkes ambivalens over for målet om at lære mere dansk. Deres indre følelser understøtter et mål om at lære dansk, og derfor handles der i retning af dette mål.

Ambivalensen, som kvinderne oplever, er som tidligere beskrevet en naturlig del af deres motivation. Årsagerne til, at ambivalens opstår, kan vi uddybe yderligere med baggrund i den ovenstående figur. Som vi beskrev tidligere, kan ambivalens opstå på to måder⁶³. For det første kan man være ambivalent over for et konkret mål, fordi man kan se både fordele og ulemper ved det. For det andet kan man være ambivalent over for, om et konkret mål er et delmål i forhold til ens slutmål, dvs. om opnåelsen af et konkret mål vil kunne være et led i at opnå et mål, der er særligt betydningsfuldt for én. Vi kan forstå den ambivalens, kvinderne udtrykker i forhold til arbejdsmarkedsdeltagelse, som værende baseret på deres historier. Kvinderne giver således både udtryk for historier, der virker hæmmende for at opnå målet om arbejdsmarkedsdeltagelse, og historier, der virker støttende herfor. For eksempel på den ene side: 'Det er godt for mine børn, hvis jeg går på arbejde og tjener penge', men på den anden side 'Det er skidt for mine børn, hvis jeg går på arbejde, for så er jeg ikke hjemme til at opdrage dem'. Dette fører til en ambivalens over for det konkrete mål om at komme i arbejde. Samtidig dækker dette over en ambivalens over for, om et mål om arbejdsmarkedsdeltagelse vil være et delmål i forhold til det slutmål, kvinderne fremhæver mest: at deres børn er lykkelige. De historier, der resulterer i ambivalensen, er som beskrevet ovenfor baseret på kvindernes historik, og det er ambivalensen dermed også. Den bliver således en konsekvens af blandt andet kvindernes rollekonflikt, der som tidligere beskrevet udgør en barriere for arbejdsmarkedsdeltagelse.

Som nævnt kan figuren hjælpe os med at forstå og beskrive forskellen i graden af motivation mellem de fire positioner og sammenhængen med ydre og indre forhold. Således er position 1 (*'Jeg vil gerne have et arbejde, og jeg kan godt klare at arbejde'*) de kvinder, hvis historik i mindst grad

⁶³ Jf. afsnit 5.2.8.

udgør barrierer for arbejdsmarkedsdeltagelse. Som nævnt er der kun to kvinder, der giver udtryk for denne holdning, og af disse er det kun Sadaa, vi har indgående kendskab til. Det er dog tydeligt, at hun har færre barrierer for arbejdsmarkedsdeltagelse end de øvrige kvinder: hendes dansk er markant bedre, og hendes fysiske problemer er begrænset til en dårlig ryg, der ifølge hende selv blot betyder, at der er *visse* job, hun ikke kan klare. Hun har således også kunnet gennemføre flere praktikforløb. Hun er ikke i tvivl om, at hun godt kan arbejde, og ser det udelukkende som en fordel for hendes børn, hvis hun får et arbejde. Sadaa har heller ikke de samme indre forhindringer som de øvrige kvinder. De kvinder, der repræsenterer de andre positioner, har flere barrierer. Eksempelvis er kvinderne i den tredje og fjerde gruppe generelt ældre end dem i de to andre grupper og har færre kvalifikationer. Sandsynligheden for, at særligt kvinderne i position 4 (*'Jeg kan og vil ikke have et arbejde'*) reelt kan få et arbejde, er begrænset, hvilket smitter af på deres ønske herom. Dette skyldes – jf. modellen ovenfor – at de ydre forhold påvirker de indre forhold, således at kvindernes sygdom medfører en indre forhindring i form af en hæmmende historie om, at de er *for* syge til at arbejde. Dette påvirker igen motivationen, således at kvinderne i position 4 ikke har villigheden til at få et arbejde⁶⁴.

7.3. Motivationens centrale placering i sammenhængen

Den fremkomne model for relationen mellem motivation og barrierer tydeliggør, at motivation er central for kvindernes arbejdsmarkedsparathed. Empirien fra de ansatte afspejler den komplekse relation mellem de forskellige forhold. Samtidig er det på begge projekter tydeligt, at de ansatte på den ene side ser motivation som værende vigtig, men på den anden side ikke det eneste, der er afgørende. Om betydningen af motivation siger Maria således: *"Det betyder vel altid meget, at man er motiveret. (...) Motivation er vel grundlæggende altid vigtig."* (FS:25-29), men lidt senere også, at *"[n]ogle ting kan du med motivation ikke overkomme. Du kan simpelthen ikke overkomme en heftig depression med motivation. Eller du kan ikke overkomme, at du ikke kan gå med motivation. Men jeg tror, at hvis du har motivation, så tror jeg, at du kan finde løsninger (...)"* (FS:167-173). Begge pointer bakkes op af de andre ansatte på Solgården. Samtidig anerkender de ansatte, at det kan være svært at være motiveret til at få et arbejde, når det aldrig tidligere har været en mulighed for én, og man derfor aldrig har været i kontakt med arbejdsmarkedet. På Solgården siger Maria således, at det

⁶⁴ For kvinderne i position 4 er arbejdsmarkedsdeltagelse således kun et mål for dem i den forstand, at det er systemets mål for dem.

er svært at være motiveret til arbejdsmarkedet, når "[a]lt taler imod, at det skulle være noget, de[kvinderne] skulle gøre på alle mulige fronter." (FS:221-222). Dette uddybes på Agerhuset: "Når det hele ens liv bare har været: 'der er ikke noget liv for dig, du skal bare denne her vej, og din eneste mulighed er, at du bliver husmor, og du går derhjemme med dine børn'. Og der er ingen job og ingen uddannelse, og der er ikke noget. Så begynder man vel heller ikke at drømme [om at komme i arbejde eller få uddannelse] på den måde så nemt. Og hvis man heller ikke har forældre og sådan noget, der har det[arbejde eller uddannelse], så..." (FA:470-474). Samtidig giver de ansatte udtryk for, at for de fleste af kvindernes vedkommende er målet om at komme i arbejde så langt væk, at de ansatte ikke kan se det (FS:211;FA:194-197). De må derfor arbejde med andre mål, som reelt er opnåelige, især at forbedre kvindernes danskundskaber og at hjælpe dem til at få af-dækket deres helbredsmæssige problemer. De ansatte arbejder således både med at motivere kvinderne og med at overkomme barriererne. Samtidig søger de at konfrontere kvindernes indre forhindringer. Dette gør sproglærerne på Solgården blandt andet ved at være eksempler på, hvordan man kan forene familie og arbejde. Ligeledes inviterer de tidligere kursister, der er kommet i arbejde på trods af lignende barrierer, til at fortælle om det i undervisningen (FS:653;754-762). Begge dele virker dog ifølge de ansatte ikke helt efter hensigten: Kvinderne oplever i højere grad sproglærerne som rollemodeller for deres børn. Ligeledes kan de ikke se ligheden mellem dem selv og den kvinde, der fortæller om, hvordan hun fik arbejde, selvom hun ikke kunne dansk:

"Men så snakkede vi lidt om det bagefter og så sagde de[kvinderne]: 'nå men hun var også god til dansk. Så er det klart, at hun kunne få et job'. Så sagde jeg: 'jamen lagde I ikke mærke til, at hun sagde, at hun ikke kunne, da hun startede. Hun kunne meget lidt. Men så efterhånden, da hun havde været der i tre måneder, var hun blevet rigtigt god til det'. Det synes de ikke var rigtigt; det kunne ikke passe. Hun kunne nok sikkert meget mere dansk. De vil heller ikke rigtigt tage imod den besked, at det kommer, når du kommer ud og arbejder. Det tror de ikke rigtigt på. De vil have, at det hele skal være ordnet, inden at de træder ind på den første arbejdsplads." (FS:755-762).

Camilla fortæller om en lignende oplevelse. Hun beskriver, hvorledes de ansatte på Agerhuset arbejder med at få kvinderne til at få en forståelse af realiteterne om, hvad de kan klare på arbejdsmarkedet, og at der rent faktisk er job, de godt kan varetage. Blandt andet tager de på besøg på arbejdspladser, hvilket kvinderne reagerer meget forskelligt på:

"Nogle af dem reagerer med at sætte sig ned og sige: 'det er helt forfærdeligt, det kan jeg aldrig klare, jeg er så dårlig'. Og andre af dem, det er sådan 'nå, okay, det kan da egentlig godt være'. (...) Mange af dem har ikke nogen tilknytning til arbejdsmarkedet og ved ikke, hvad det handler om. Det er vigtigt at prøve at give dem et eller andet billede i hovedet af, hvad var det for et liv,

du kunne have, hvis du nu arbejdede. Hvad ville det så betyde? Så kunne du møde fra klokken dét til dét. Du kunne have det her job, og hvad skulle du så lave, og hvor meget ville du så tjene, og sådan noget. (...) Og ville du kunne klare det fysisk og alt det der.” (FA:264-276).

Disse eksempler viser, hvordan de ansatte arbejder med at forsøge at konfrontere kvindernes historier om, hvad der reelt udgør barrierer for dem. Samtidig viser eksemplerne dog også, at kvinderne skal være motiverede for at tage imod konfrontation af deres hæmmende historier, hvis det skal have en effekt. De ansatte udtrykker således samlet set, at både ydre barrierer, indre forhindringer og manglende motivation er centralt at arbejde med sideløbende, og de tildeler dermed motivation central betydning.

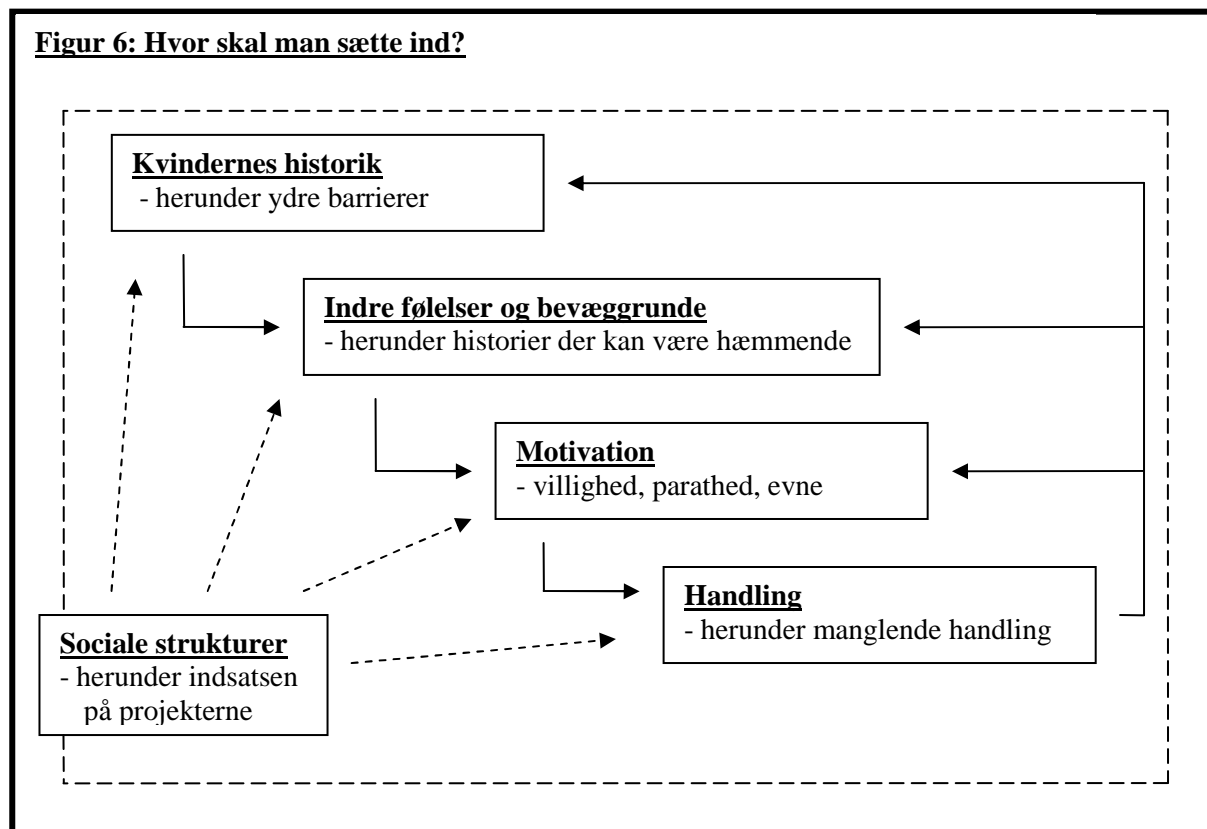
Som dette afsnit har vist, er der både empirisk og teoretisk en tæt sammenhæng mellem motivation, ydre barrierer og indre forhindringer for kvindernes deltagelse på arbejdsmarkedet. Denne sammenhæng er det centralt at være opmærksom på, når man arbejder med kvinderne. Derfor vil vi i næste afsnit samle op på dette kapitel ved at diskutere, hvilke implikationer de beskrevne sammenhænge har for arbejdet på projekterne med at hjælpe kvinderne nærmere arbejdsmarkedet.

7.4. Opsamling: Vigtigheden af en helhedsorienteret indsats

Ovenfor har vi beskrevet, hvorledes motivation har en central betydning, fordi den indgår i en tæt sammenhæng med ydre barrierer og indre forhindringer. Kvindernes historik (herunder deres barrierer) udgør objektive forhold i kvindernes liv. Disse objektive forhold opfatter kvinderne på en subjektiv måde; de har subjektive historier om deres historik. Dette betyder, at den samme historik ikke nødvendigvis tillægges den samme mening af kvinderne. Det centrale i denne sammenhæng er endvidere, at historierne påvirker kvindernes motivation. Som vi har redegjort for, er det de historier, kvinderne fortæller om deres barrierer, der er afgørende for, i hvilken grad de er motiverede over for målet om arbejdsmarkedsdeltagelse. Endelig er det centralt, at kvindernes motivation er afgørende for, om de handler. Dette betyder, at hvis kvinderne er ambivalente over for et mål om arbejdsmarkedsdeltagelse, vil de ikke arbejde på at nedbryde deres barrierer herfor. Dermed er der en tæt sammenhæng mellem motivation og barrierer.

I arbejdet med at fremme kvindernes arbejdsmarkedsparathed er det centralt, at man er opmærksom på den beskrevne sammenhæng. Indsatsen er en del af de sociale strukturer, der påvirker kvinderne.

Man må derfor foretage en helhedsorienteret indsats, der retter sig mod alle elementerne i processen. Dette har vi illustreret i figur 6:

Således må man hjælpe kvinderne med at overkomme deres barrierer over for arbejdsmarkedsdeltagelse, særligt gennem en forbedring af kvindernes helbred og af deres sprogkundskaber. Danskundervisning er et af de mest centrale elementer i den nuværende indsats på projekterne, og dette kan vi således kun bakke op om (FS:234). Et fokus på danskundervisning kan bruges som et led i at motivere kvinderne til at øge deres arbejdsmarkedsparathed. Samtidig forsøger de ansatte at hjælpe kvinderne med at få afklaret deres helbredsmæssige problemer (FS:823-828;992). Dette gør de dog i høj grad, fordi de personligt ser det som vigtigt, og ikke fordi at det egentlig er en del af deres officielle arbejdsbeskrivelse. Camilla siger: ”[M]en vi synes, det er nødvendigt (...). Vi snakker med deres læger, og vi gør alle de der ting; det er jo ikke en forventning, der ligger til os som sådan. Men vi har svært ved at se, hvordan de skal kunne komme videre uden.” (FA:796-798). Elin siger endvidere: ”For at de kan komme ud på arbejdsmarkedet, er vi nødt til at tage os af de problemer. Selvom det bliver sagt, at det ikke er vores arbejde. Vi skal bare styrke dem. Men skal vi på nogen som helst måde få dem ud på arbejdsmarkedet, så er vi nødt til at hjælpe dem med de her proble-

mer.” (E:65-68; se også FS:1025-1030). Som vist i vores model mener vi, at man må sætte ind på flere fronter, og derfor må vi konkludere, at helbredsmæssig afklaring i højere grad burde være en ”officiel” del af indsatsen for kvinderne⁶⁵.

Samtidig med, at man søger at mindske kvindernes ydre barrierer, er det nødvendigt, at man arbejder med deres indre forhindringer. Således kan man på projekterne give kvinderne mulighed for at få indblik i alternative familieroller, samt i hvordan man kan løse den rollekonflikt, kvinderne står i. Dette kan ske både gennem de andre kursister og gennem de ansatte: hvis man aldrig har oplevet et eksempel på, hvordan rollekonflikten kan løses, kan det være svært at forestille sig. Man må således hjælpe kvinderne med at sætte et billede på, hvordan deres verden ville se ud, hvis de havde et arbejde, og dermed skabe en begyndende arbejdsidentitet hos dem. Et led i dette kan være diskussioner i samfundsfagsundervisningen som dem, vi oplever på Solgården. Ligeledes må man både arbejde med at gøre kvinderne bedre til dansk og samtidig gøre dem bevidste om de muligheder, der er for at arbejde med det niveau af dansk, de har. Dette kan blandt andet gøres gennem praktikforløb. En ide kunne være, at kvinderne kom i endagspraktik, hvor de fulgte en anden kvinde med begrænsede danskkundskaber i hendes arbejde, så de konkret kan opleve eksempler på, at det kan lade sig gøre at arbejde trods deres barrierer.

I arbejdet med at nedbryde kvindernes sygdomsidentitet må man anerkende, at de *har* reelle helbredsmæssige problemer, og at det således ikke kun er en identitet. Ellers risikerer man, at de føler, at man ikke tror på dem – sådan som de oplever, at lægerne ikke gør. Dette har vi på det ene projekt oplevet et konkret eksempel på (OS6:29-33). Omvendt må man passe på, at accepten af sygdommen som hæmmende ikke bliver *for* stor. Dette er der en risiko for, da kvinderne i høj grad er præget af deres helbredsmæssige problemer og sygdomshistorier. Således blev eftermiddagsundervisningen på det ene projekt kun gennemført én ud af de fire dage, vi var til stede; de øvrige dage gik kvinderne hjem kl. 12, da ingen af dem mente, at de kunne klare mere. Vi mener således, at man må altså søge at opnå en balance mellem at arbejde med sygdomsidentiteten ved at udvide kvindernes forståelse af, hvad man kan klare på arbejdsmarkedet med deres helbredsmæssige problemer, samtidig med at man anerkender, at problemerne eksisterer. I denne forbindelse er det centralt, at man er bevidst om, at identiteterne som beskrevet har en funktion for kvinderne, fordi det freder dem fra

⁶⁵ I Odense Kommune har man som led i at afklare ikke-arbejdsmarkedssparate indvandrerkvinder helbredsmæssigt indført helbredsafklarende teams bestående af en læge, en socialrådgiver og en psykolog (Dørge 2007). Dette er én måde at øge fokus på kvindernes helbredsmæssige barrierer.

arbejdsmarkedet, men at det ikke er en bevidst funktion. Man må således fokusere på at mindske kvindernes følelse af fremmedgjorthed over for arbejdsmarkedet. Samtidig må man arbejde med kvindernes forventninger til, hvilken betydning det vil have for dem at komme på arbejdsmarkedet, således at de bliver mere bevidste om de positive konsekvenser. Som Miller & Rollnick fremhæver: ”[H]vad forandring angår, er det også vigtigt at forstå, hvad en person opfatter og forventer som resultat af forskellige handlemåder (...). Folk har bestemte forventninger til, hvad der er det sandsynlige resultat, i både positiv og negativ forstand, af bestemte handlinger. Disse forventninger kan have stor indvirkning på deres adfærd.” (2004:39). Man må altså med Blumers ord arbejde med den mening, kvinderne tillægger arbejdsmarkedsdeltagelse.

Endelig er det centralt, at man forsøger at gøre det lettere for kvinderne at handle. En sådan indsats kan eksempelvis bestå i at hjælpe dem med at søge et arbejde (når det bliver aktuelt) eller at gå med dem til lægen for at få afklaret deres helbredsmæssige problemer. Selvom kvinderne i så fald ikke handler på egen hånd, kan det være et skridt i retning af, at de kan komme til det. Her gælder det om at finde en balance, således at man hjælper kvinderne til at handle, uden at man tvinger dem. Det kan være nødvendigt at skubbe lidt på for at bryde med kvindernes usikkerhed og/eller modvilje. Hvis hjælpen til at handle tager form af tvang, vil det imidlertid ikke gøre en reel forskel, fordi egen motivation er en forudsætning for handling, der gør en forskel. Hermed er det igen tydeligt, hvor vigtigt det er, at indsatsen er helhedsorienteret, og at man søger at arbejde med både motivation, ydre barrierer, indre forhindringer og handling sideløbende. Ved at arbejde med alle elementerne øges muligheden for, at man kan hjælpe kvinderne til at komme tættere på arbejdsmarkedet.

8. Diskussion af indsatsen for kvinderne

Formålet med dette kapitel er at belyse problemformuleringens fjerde spørgsmål: *Hvordan kan tiltag på arbejdsmarkedet og i det offentlige system medvirke til at øge kvindernes parathed til arbejdsmarkedet og arbejdsmarkedets parathed til kvinderne?* I den foregående del af specialet har vi beskæftiget os primært med individforklaringer på kvindernes manglende arbejdsmarkedsdeltagelse. Vi har diskuteret kvindernes motivation og deres barrierer for arbejdsmarkedsdeltagelse samt betydningen af motivation for arbejdsmarkedsparat. I dette kapitel vil vi vende blikket mod den del af indsatsen for kvindernes arbejdsmarkedsdeltagelse, som fokuserer på ændringer af de sociale strukturer omkring kvinderne. Opsamlingen på kapitel 7 fokuserede på, hvordan de konkrete projekter udgør sociale strukturer, der påvirker kvinderne, og som derfor må indrettes efter de beskrevne sammenhæng mellem motivation og barrierer. I dette kapitel vil vi fokusere på, hvordan også den overordnede indretning af indsatsen udgør en central social struktur. Med Bourdieu kan vi argumentere for, at dette er vigtigt, fordi man med en ændring af de sociale strukturer kan påvirke kvindernes mentale strukturer og dermed deres motivation. Her sker således et markant skift i karakteren af analysen, hvilket afspejler sig ved, at vi i mindre grad vil inddrage nye aspekter fra empirien fra kvinderne. I stedet vil vi søge at fremdrage konsekvenserne af de allerede præsenterede empiriske fund suppleret af empirien fra de ansatte. Argumentationen vil blive understøttet med relevante undersøgelser og rapporter.

Vi har undervejs i de foregående kapitler diskuteret aspekter af motivationsarbejdet på projekterne og dermed berørt én meget konkret side af det offentliges indsats for at ændre på kvindernes problemer ud over ledighed. I afsnit 8.1. vil vi bevæge os væk fra indsatsen på projekterne for mere generelt at diskutere, hvordan vi mener, at det offentlige system kan optimere indsatsen for kvinderne, således at de får mulighed for at opnå øget arbejdsmarkedsparathed. Heri ligger altså en diskussion af, under hvilke strukturelle forudsætninger vi mener, at motivationsarbejde og arbejdet med at nedbryde barrierer for at komme i arbejde er mest frugtbart. Vi vil dernæst i afsnit 8.2. se på, hvad man fra arbejdsmarkedets side kan gøre for at øge kvindernes mulighed for at få arbejde. Hidtil har vi analyseret og diskuteret kvindernes motivation og deres problemer ud over ledighed samt betydningen heraf. Formålet med dette afsnit er at vende blikket mod den anden del af matchet, nemlig arbejdsmarkedet. Som nævnt i indledningen til specialet er det ikke kun kvinderne, der skal møde arbejdsmarkedets behov, men også arbejdsmarkedet der skal kunne rumme kvinderne.

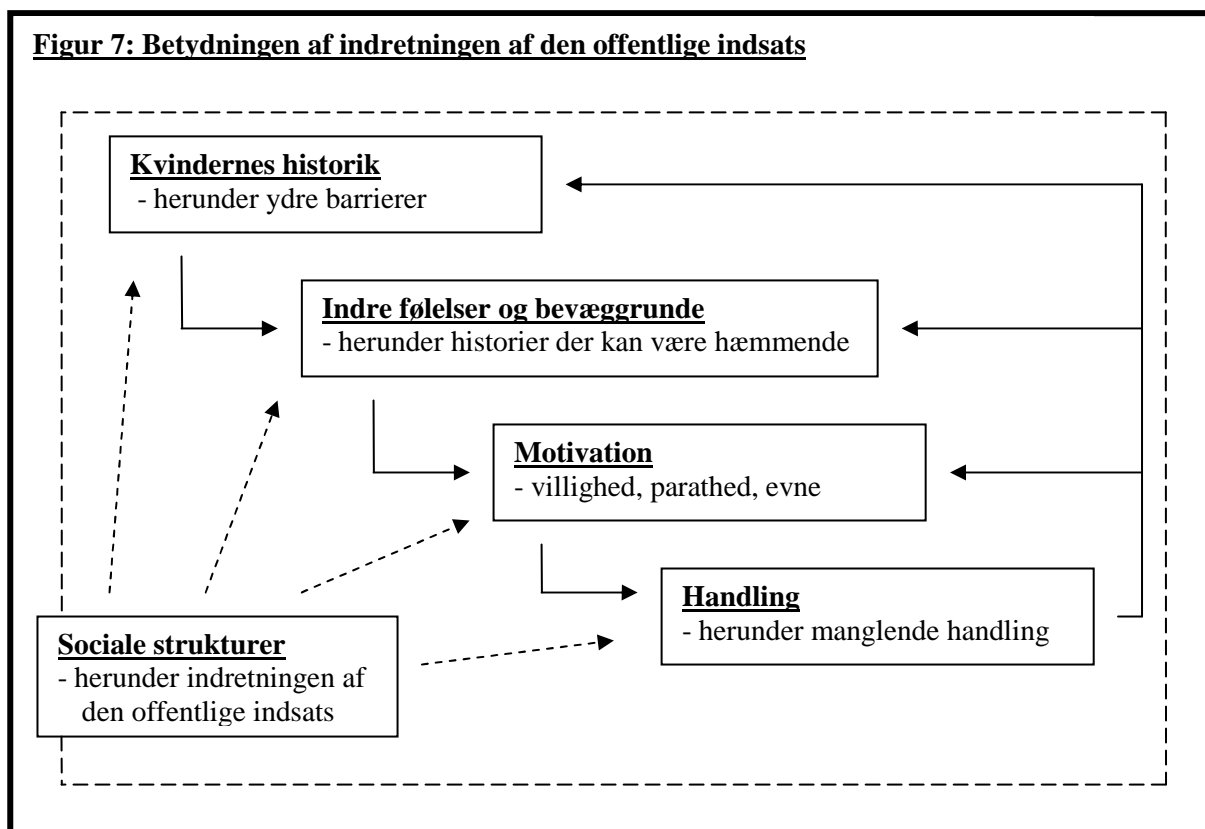
Matchgrupperne er et udtryk for en afstand *mellem* de ledige og arbejdsmarkedet og ikke et udtryk for de lediges afstand *til* arbejdsmarkedet. Heri ligger således en anerkendelse af, at arbejdsmarkedsparathed er relativ, hvilket i dette speciales sammenhæng betyder, at arbejdsmarkedets rummelighed⁶⁶ influerer på kvindernes arbejdsmarkedsparathed.

8.1. Det offentliges indsats for kvindernes arbejdsmarkedsparathed

I dette afsnit vil vi beskæftige os med, hvilke implikationer vores analyse har for indretningen af den offentlige indsats for kvinderne. Indretningen af indsatsen er en del af de sociale strukturer, der påvirker kvinderne og dermed deres motivation og barrierer. Dette ses i figur 7. På baggrund af vores studie af kvinderne og deres kontekst på projekterne vil vi give et bud på tre centrale forudsætninger for indsatsen. De tre forudsætninger er: en målretning af indsatsen; tid til indsatsen; og en inddeling af den arbejdsmarkedsrettede del af indsatsen i trin. Alle tre forudsætninger er baseret på, at indsatsen må tage højde for, at kvinderne har en række barrierer for arbejdsmarkedsdeltagelse, og at størstedelen af kvinderne samtidig er ambivalente over for, om de ønsker at komme på arbejdsmarkedet. Disse forudsætninger uddybes og diskuteres i de næste tre underafsnit.

⁶⁶ Arbejdsmarkedets rummelighed hænger uden tvivl tæt sammen med øget rummelighed i samfundet generelt (Hamburger 1997:163). Dette speciales problemformulering fokuserer dog på arbejdsmarkedets rummelighed, hvorfor vi ikke vil beskæftige os med samfundets generelle rummelighed.

Figur 7: Betydningen af indretningen af den offentlige indsats

8.1.1. Målbretning af indsatsen

Indledningsvist kan det være givtigt igen at overveje, hvad er det for nogle mennesker, vi har med at gøre. Vi har for det første at gøre med kvinder, som i deres voksne liv er indvandret eller flygtet til Danmark fra lande i Mellemøsten og Afrika. Både sprogligt og kulturelt har de en minoritetsposition i det danske samfund. De udgør ligeledes en minoritet, da de aldrig har haft en stabil tilknytning til arbejdsmarkedet og derfor ingen arbejdsidentitet har. Endelig har de væsentlige begrænsninger i kvalifikationer og ressourcer samt ingen eller meget nedsat arbejdsevne på grund af dårligt helbred. De kan derfor ikke indgå på det ordinære arbejdsmarked. Som vi har vist i de foregående kapitler, virker disse forhold sammen og forstærker dermed kvindernes marginale position i samfundet: Der er nogle særlige ydre barrierer og indre forhindringer, der gør sig gældende for disse kvinder, og som påvirker deres motivation: Trods det, at mange af kvinderne har en villighed til at arbejde, har de i mange tilfælde ikke troen på deres evner til det, og de har heller ikke paratheden til det, da andre mål vægtes højere. Situationen for ikke-arbejdsmarkedsparete indvandrerkvinder er således unik, og dette må de tiltag, som iværksættes over for kvinderne, tage højde for.

De to projekter, vi har besøgt, er netop eksempler på en meget målrettet indsats for en bestemt gruppe mennesker⁶⁷. En målretning har efter vores opfattelse den klare fordel, at det gør det nemmere at fokusere indsatsen på de problemer, som er særlige for gruppen. Fordi Solgården og Agerhuset er tilbud kun til ikke-arbejdsmarkedspare indvandrerkvinder, har de kunnet indrette indsatsen efter målgruppens karakteristika og behov. Der er altså ikke bare tale om en *inddeling*, men også en *indretning*, af indsatsen. Dette er centralt, fordi barriererne for arbejdsmarkedsdeltagelse er forskellige fra én gruppe af ledige til en anden. Trods fælles kulturel baggrund adskiller indvandrermand sig fra indvandrerkvinder, idet de som oftest i højere grad har en arbejdsidentitet⁶⁸. Ledige indvandrere har desuden ikke de samme problemer ud over ledighed som ledige med dansk oprindelse (Boll & Christensen 2002:29-32). Fordelen ved at sammenlægge indsatsen for kvinder af forskellige etniske oprindelser kunne ellers være, at der ad denne vej knyttes sociale forbindelser, som især vil være en fordel for indvandrerkvinderne, da de dermed får et større socialt netværk. Vi mener dog, at det vigtigste er at kunne rette indsatsen mod de barrierer, som de enkelte grupper af ledige har, og at man må finde andre måder, hvorpå man kan hjælpe kvinderne til at opnå større netværk. Således må indsatsen rettes specifikt mod kvindelige indvandrere. Man kan så diskutere om den yderligere skal opdeles efter, om man er arbejdsmarkedspare eller ikke-arbejdsmarkedspare. Ét forhold taler imod: Hvis man ikke har problemer ud over ledighed, har man ikke på samme måde brug for en afklaring, men snarere for hjælp til jobsøgning og forbedring af kvalifikationer. Det er derfor nogle andre værktøjer, der skal til for de arbejdsmarkedspare end de ikke-arbejdsmarkedspare. Ser vi på at skabe motivationsfremmende kontekster, kunne det dog være en fordel at blande kvinderne med indvandrerkvinder i matchgruppe 1-3. Disse arbejdsmarkedspare kvinder kan have en mere udviklet arbejdsidentitet, hvilket kan smitte af på de ikke-arbejdsmarkedspare kvinder. Det er dog ikke er sikkert – måske ikke engang sandsynligt – at kvinder som dem, vi har mødt, vil se arbejdsmarkedspare indvandrerkvinder som beviser på, at de selv kunne komme tættere på arbejdsmarkedet. Situationen på Solgården, hvor kvinderne bortforklarer, at en tidligere kursist er kommet i arbejde, indicerer, at de ikke-arbejdsmarkedspare kvinder skal kunne se en vis grad af lighed mellem dem selv og andre kvinder, før de kan se disse som

⁶⁷ Det er ikke givet, at man målretter indsatsen på denne måde. Der findes således projekter henholdsvis for både indvandrermand og -kvinder, og for både arbejdsmarkedspare og ikke-arbejdsmarkedspare. Et eksempel er Projekt Virksomhed Vollsrose, hvor man har et cateringprojekt for både mænd og kvinder (primært flygtninge og indvandrere) i matchgruppe 4 og 5. Projektets fokus er blandt andet afklaring, faglig opgradering og madlavning (Institut for serviceudvikling 2007:14). Et andet eksempel – ligeledes fra Virksomhed Vollsrose – er projektet Balder: dette projekt er både for arbejdsmarkedspare og ikke-arbejdsmarkedspare mænd (matchgruppe 3-5) og har fokus på jobsøgning, undervisning og basalt pc-kendskab (ibid).

⁶⁸ Dette skyldes, at de er vokset op under nogle sociale strukturer, hvor den mandlige rolle som familiens hovedforsørger er blevet indlejret i deres mentale strukturer (Jørgensen 1999:113-114).

rollemodeller og blive inspirerede af dem. Et forslag kunne derfor være, at man indrettede projekter, der havde separate forløb for henholdsvis arbejdsmarkedssparate og ikke-arbejdsmarkedssparate indvandrerkvinder, men med fælles samfundsfagsundervisning eller lignende. Således kunne man både arbejde med de specifikke barrierer for de ikke-arbejdsmarkedssparate kvinder og samtidig give dem mulighed for at opnå et socialt netværk af kvinder, der er tættere på arbejdsmarkedet.

Overordnet set mener vi, at det er centralt, at man indretter indsatsen efter de særlige kendetegn ved kvinderne som gruppe. Det betyder dog ikke, at man skal miste blikket for den enkelte. Dette er vigtigt især for denne gruppe af mennesker, fordi de har så mange problemer ud over ledighed. Som nævnt i foregående afsnit, er det afgørende, at man fokuserer på at hjælpe kvinderne til at øge både deres ønske om at komme i arbejde (villighed), deres tro på, at de har ressourcerne til at komme i arbejde (evne), samt deres prioritering af målet om arbejdsmarkedsdeltagelse (parathed). Hver enkelt kvindes motivation er præget af en kompleks kombination af disse tre elementer, foruden en særlig historik, der influerer på motivationen. Derfor er det en forudsætning for at hjælpe kvinderne nærmere arbejdsmarkedet, at man lader dem deltage i forløb, hvor der er afsat ressourcer til en individuel afklaring. En målretning af indsatsen implicerer altså både, at man skal indrette efter den særlige gruppe af ledige, som indvandrerkvinder i matchgruppe 4 og 5 tilhører, og på at man skal indrette den efter det enkelte individs behov. Dette leder os videre til næste afsnit, hvor vi vil argumentere for, at der bør afsættes mere tid til indsatsen for kvinderne.

8.1.2. Tid til indsatsen

Gennem vores studie af kvinderne på Agerhuset og Solgården er det blevet klart for os, at de tre eller seks måneders forløb, som kvinderne er i, er meget kort tid for de ansatte til at afklare kvindernes motivation og barrierer. Det tager tid dels at overkomme kvindernes barrierer og dels at motivere dem til at komme på arbejdsmarkedet. Først og fremmest er det nødvendigt med tilstrækkelig tid for kvinderne til at opnå tillid til de ansatte. Ifølge de ansatte er kvinderne angste for, hvad der skal ske, når de første gang kommer på projektet, og de har ingen tillid til de ansatte. Først når kvinderne efter et par måneder finder ud af, at de ansatte er der for at hjælpe dem, falder de til ro begynder at åbne op for deres problemer (E:62-71). Den indledende manglende tillid til de ansatte skal formodentlig ses i sammenhæng med, at mange af kvinderne har haft dårlige oplevelser med systemet⁶⁹

⁶⁹ Eksempler på sådanne dårlige oplevelser ses i den indledende boks i afsnit 5.2.7.

og ofte oplever sagsbehandlerne som deciderede modspillere (M:52-53; KA:56-58; E:231-236). At det tager så lang tid for kvinderne at opbygge tillid til de ansatte, kan vi forklare, når vi forstår de ansattes rolle som ”gadeplansbureaukrater” (Lipsky 1980:3). Gadeplansbureaukrater er på den ene side ”ude i marken”, hvor de har direkte kontakt med borgerne og skal hjælpe dem ved at formidle velfærdsydelse til dem. På den anden side er de en del af det offentlige system, hvilket sætter rammerne for deres måde at tackle borgernes sager på. For borgerne (her: kvinderne) tilbyder gadeplansbureaukraterne (her: de ansatte på projekterne) altså på den ene side hjælp til at overkomme en række problemer, men på den anden side medfølger kontrol og statslig styring (ibid:11). Denne mellemposition gør, at kvinderne ikke umiddelbart fatter tillid til de ansatte, men først skal se dem an. Det er således nødvendigt, at de ansatte har tid til at skabe den nødvendige tillid, således at kvinderne vælger at åbne op for deres problemer og dermed gør afklaringen mulig. Selve afklaringen tager desuden tid, da den som indiceret i foregående afsnit er en meget ressourcekrævende og omfattende opgave. Ofte besværliggøres arbejdet af, at hvert problem skal løses med hjælp fra hver sin offentlige instans (FA:737-747). Opsplitningen mellem forskellige offentlige instanser gør det tidskrævende for de ansatte at overskue hele den enkelte kvindes situation. Samme problem, må man formode, gør sig gældende for kvindernes sagsbehandlere i kommunen. Med sagsbehandlerens fokus på beskæftigelsesindsatsen er der risiko for, at de mister blikket for kvinderne som hele individer med en vid palet af problemer, der forhindrer dem i at komme på arbejdsmarkedet – trods det, at de visiterer dem som ikke-arbejdsmarkedsparete. Den indledende samtale, man som ledig har hos kommunen, er næppe lang nok til, at alle kvindernes problemer ser dagens lys. Elin fortæller netop, at kvinderne i en sådan sammenhæng ofte lægger ud med de mest synlige problemer, der gør mindst ondt, og når tiden er gået, er de slet ikke nået til deres mest alvorlige problemer (E:232-236). Hvis dette er tilfældet, kan det betyde, at sagsbehandlerne ikke får kendskab til det fulde omfang af kvindernes problemer, og at de dermed risikerer at undervurdere den tid, det vil tage, at afklare og afhjælpe kvindernes problemer.

De fleste af de kvinder, vi har mødt, er i tre- eller seks måneders forløb på projekterne. Udviklingen går imidlertid mod meget kortere afklaringsforløb, nemlig fire uger à 25 timer. Ifølge Elin hænger denne nedskæring sammen med et økonomisk rationale fra kommunernes side om kun at opfylde minimumskravet for at modtage refusion fra staten:

”Det ser ud som om, at jobcentrene i hele landet kører ud fra: ’okay, så bruger vi kun de penge, vi får i refusion på det her område, der hedder aktivering, og det vil sige, at det er fire uger [ak-

tivering] varer]. Får vi den rapport tilbage, som vi skal have, så krydser vi af, og så får vi penge til refusion fra staten'. Sådan kører det. Nu er borgeren blevet en vare. Og når man skal pakke den ud, det har man ikke lyst til, fordi uha, der er så mange ting, man skal tage stilling til, og når det er fire uger, jamen så kan man slet ikke pakke den ud, fordi du ved, at du aldrig vil kunne hjælpe denne borger på fire uger.” (E:132-138).

Ifølge de ansatte er de fire-ugers forløb således tilrettelagt fra kommunens side ud fra at opnå refusion fra staten. Da man intet vil kunne nå på så kort tid, bliver det imidlertid meningsløs opbevaring af kvinderne, fordi man reelt ikke kan hjælpe dem med deres problemer på den givne tid. Projekterne bliver, med en betegnelse fra en rapport fra LG Insight, *alibiprojekter*, som kvinderne visiteres til på trods af, at de ikke peger frem mod et job (Olsen 2006).

En anden problematik omkring tidsaspektet er ambivalensen mellem det, at en fremhævelse af ens sygdom vil virke befordrende for at blive i systemet og modtage kontanthjælp, mens en nedtoning af ens sygdom vil virke befordrende for at nærme sig arbejdsmarkedet (Boll & Christensen 2002:30-31). De ansatte fortæller, hvordan sagsbehandlere nogle gange *”(...) har stået og pustet dem[kvinderne] i nakken.”* og truet med at lukke deres kontanthjælp, hvis de ikke kommer i arbejde (FA:762-763). Dette psykiske pres er især nærværende for de kvinder, som er i matchgruppe 4 og derfor ikke er fritaget fra 300-timers reglen. Presset kan betyde, at kvinderne bevidst eller ubevidst fremhæver deres sygdom i et forsøg på at blive matchet nedad til gruppe 5 eller opnå førtidspension for at blive fritaget for 300-timers reglen. Vi mener derfor, at det vil være gavnligt for afklaringen, at man freder alle ikke-arbejdsmarkedssparate for økonomiske sanktioner (og altså ikke kun matchgruppe 5), mens afklaringen foregår, sådan at de har tid og rum til at tage imod hjælp. Får kvinderne det bedre, skal det være muligt for dem at nedtone deres sygdomsidentitet, uden at der stilles nye uoverkommelige krav, som får dem til at blive usikre og derfor igen søge trygheden ved sygdomsidentiteten.

Vi mener således, at lange forløb er vigtige dels for at skabe tillid, og dels for at kunne nå at foretage en individuel afklaring af kvinderne. Endvidere handler det om, at kvinderne skal føle sig sikre nok til at vise deres motivation. Som Birgitte siger, kan de ansatte ikke vurdere kvinderne, hvis de ikke ”spiller med”, men i stedet kryber uden om og gemmer sig (FA:216-220). Forløb på fire uger vil derfor i princippet være meningsløs opbevaring af mennesker, som har brug for meget mere, hvis de skal kunne nærme sig arbejdsmarkedet. En vurdering af, hvor lange forløbene skal være, rækker ud over dette speciales fokus. Samtidig er det individuelt, hvor langt et afklaringsforløb den

enkelte kvinde har brug for. Der kan dog ikke være megen tvivl om, at for kvinder med de beskrevne barrierer for arbejdsmarkedsdeltagelse, går udviklingen mod fire-ugers forløb i den forkerte retning. På begge projekter vurderer de ansatte, at det er nødvendigt med forløb på et til to år (FS:1128; E:75-76). Vi mener dog, at man samtidig må sikre sig, at indsatsen ikke kommer til at virke fastholdende, hvilket der er en risiko for, hvis forløbene bliver for lange (SFI 2002:38). Løbende praktikker kan være én måde at undgå dette på, da man derved får mulighed for at følge udviklingen i kvindernes mulighed for arbejdsmarkedsdeltagelse.

8.1.3. Inddeling af den arbejdsmarkedsrettede indsats i trin

Den sidste forudsætning for at skabe en indsats for kvinderne, der er baseret på at fremme motivation og nedbryde barrierer, handler om en inddeling af indsatsen i trin. Også dette relaterer sig til dels kvindernes mange barrierer for arbejdsmarkedsdeltagelse og dels til deres ambivalente motivation over for at komme på arbejdsmarkedet. Det er centralt, at man arbejder med delmål og slutmål, således at man ikke skaber fallitoplevelser hos kvinderne ved for tidligt i processen at stille krav om at komme ud på arbejdsmarkedet. Der er delmål, såsom at lære tilstrækkeligt dansk, få skabt opbakning i hjemmet til en udearbejdende mor, og få afklaret sin helbredssituation, som først skal opfyldes – og som det kan tage tid at opfylde. Kvindernes situation, sådan som både de selv og de ansatte har fremstillet den for os, viser med al tydelighed, at det næppe vil være frugtbart at sende kvinderne direkte ud på en arbejdsplads⁷⁰. Selv den korteste vej til arbejdsmarkedet for disse kvinder er meget lang. Derfor vil det være hensigtsmæssigt, at kommunen visiterer dem til forløb på projekter, som arbejder med, at kvinderne gradvist skal nærme sig arbejdsmarkedet. Med to begreber lånt fra en SFI undersøgelse af sagsbehandlingen i seks kommuner, kan vi sige, at forudsætningen for et vellykket arbejde med at nærme kvinderne arbejdsmarkedet, er, at der skal være tale om sagsbehandling ud fra en *trinmodel* frem for en *kravmodel* (Hohnen et al. 2007:11). Begrebet kravmodel bruges, når sagsbehandlere/kommuner anvender værktøjer som økonomiske sanktioner og straksaktivering på alle ledige ud fra den logik, at hvis man straffer den ledige hårdt nok, kommer vedkommende hurtigere i job. Omvendt kan begrebet trinmodel bruges når sagsbehandlere/kommuner fokuserer på ”den rigtige vej til arbejde for den enkelte borger” og trin for trin bringer borgeren tættere på beskæftigelse (ibid). Det er vores opfattelse, at værktøjer, som er udviklet på baggrund af en

⁷⁰ Dette er der ellers nogle stemmer i debatten, der giver udtryk for. I en ny rapport fra LG Insight hævdes det, at kommunerne bør integrere indvandrerkvinder i matchgruppe 4 og 5 via arbejdspladserne, i stedet for at sende dem ud i kurseslignende forløb (Bræmer 2008:9).

trinmodel, vil være mest givtige i forhold til at bringe kvinder, som dem vi har mødt, i arbejde på et tidspunkt. Dette kan understøttes med Miller & Rollnick, der argumenterer for, at motivation for forandring opstår, når forandringen forbindes med at opnå noget, der er af værdi for individet, frem for når straffen for ikke at forandre sig er stor (Miller & Rollnick 2004:30). Frem for at straffe kvinderne økonomisk, skal der derfor opsættes nogle delmål, som kvinderne gradvist kan opfylde, og de skal have vejledning og støtte til at opfylde målene. Samtidig må man sikre sig, at der er en økonomisk gevinst knyttet til at komme i arbejde og til at arbejde flere timer i takt med, at kvinderne nærmer sig ordinær beskæftigelse⁷¹. Især er det problematisk, hvis kvinderne skal ”have penge med på arbejde”, da de i forvejen har svært ved at få økonomien til at hænge sammen. En undersøgelse viser, at særligt indvandrerkvinder har ringe eller ingen økonomiske fordele ved at gå fra kontanthjælp til arbejde (Beskæftigelsesministeriet 2005:10). Man må således sørge for, at der er en økonomisk incitamentsstruktur, der modsvarer trinmodellen og de øgede krav, en sådan model stiller til kvinderne.

Et værktøj, som har karakter af trinmodellen, er jobpakkeordningen. Jobpakker er ”(...) *sammenhængende forløb, der gennem f.eks. sprogundervisning, virksomhedspraktik og praktiske kurser opkvalificerer den ledige med klart sigte mod et specifikt job i en virksomhed.*” (Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration 2006:1). Målgruppen er flygtninge og indvandrere, og der er indgået aftale om tolv jobpakker inden for produktions- og servicebranchen, altså primært ufaglært arbejde. Jobpakkerne hjælper den ledige i retning af ordinær beskæftigelse trin for trin støttet af vejledning og f.eks. mentorordning. Jobpakke-ordningen er således et koncept, som kunne komme vores kvinder til gode, hvis det blev tilbudt med et passende antal timer om ugen – dvs. et ret begrænset antal timer. Især muligheden for at inkorporere danskundervisning på arbejdspladsen ville gøre ordningen attraktiv for kvinderne selv⁷².

En variant af jobpakkekonceptet, der er specifikt rettet mod ufaglærte indvandrerkvinder, er den nyudviklede Gribskov-model⁷³. Her udarbejder kommunen og virksomhederne i fællesskab et pointsystem. Når kvinderne i løbet af et intensivt oplæringsforløb kan løse en opgave tilfredsstillende,

⁷¹ Kvinderne mener selv, at der vil være en økonomisk gevinst for dem ved at komme i arbejde. Det mener de ansatte dog ikke, hvilket bakkes op af en undersøgelse, der viser, at indvandreres økonomiske incitament til at arbejde er begrænsede (Beskæftigelsesministeriet 2005:10-13).

⁷² Jf. kapitel 7.

⁷³ Modellen har fået sit navn efter et projekt, som Gribskov Kommune har gennemført i samarbejde med Københavns Hotel- og Restaurationservice, hvor syv ud af ti ufaglærte indvandrerkvinder kom i ordinær beskæftigelse (Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration 2007b:7).

får de point, og når de har nået et bestemt antal point, er de garanteret virksomhedspraktik, job med løntilskud eller ordinær ansættelse på virksomheden. Undervejs i forløbet får kvinderne vejledning og støtte til at tackle de praktiske og følelsesmæssige problemer, der måtte opstå. Ligeledes indgår danskundervisning og motivationsfremmende aktiviteter såsom kåring af ”ugens medarbejdere” i oplæringsforløbet (Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration 2007b:7). Set fra systemets side er fordelene ved at arbejde med sådanne pointsystemer, hvor f.eks. 44 point = job, at sagsbehandlerne vil få et meget konkret billede af, hvor langt den enkelte kvinde er i forhold til at nå målet om arbejdsmarkedet. Set fra kvindernes side vil de ligeledes have det samme konkrete billede af, hvor langt der er igen, samtidig med at de vil have en garanti for, at der venter dem beskæftigelse eller praktik i sidste ende. Man må dog sikre sig, at forløbet ikke ender med at være ”*spild af tid og mennesker*”, som Sadaa siger med reference til hendes mange praktikker, der ikke har ført til job endnu (S:426). Samtidig vil det opleves som en succes for kvinderne, hver gang de opfylder et delmål og dermed får point. Succesoplevelser styrker motivationen (både villighed, evne og parathed), idet de får én til at fokusere på løsninger frem for på problemer, og dermed påvirkes ens indre følelser, således at de hæmmende historier vil træde i baggrunden i forhold til de støttende historier⁷⁴. En succesoplevelse med at opfylde et delmål gør således, at slutmålet ikke vil virke uopnåeligt og dermed tage modet fra kvinderne. Igen er anvendeligheden af Gribskov-modellen for kvinder som dem, vi har mødt, betinget af, at der i begyndelsen er tale om få timers fremmøde dagligt. Man kunne herefter arbejde på gradvist at øge timeantallet og f.eks. give point, når man kan klare at arbejde et bestemt antal timer dagligt.

Hvis kvinderne først er blevet indsluset på arbejdsmarkedet gennem et trinmodel-værktøj, er det også mere sandsynligt, at de vil kunne bruge ordninger om job på særlige vilkår. Et eksempel herpå er fleksjob eller skånejob, som er job med løntilskud fra staten (SFI 2002:19). Fleksjob bliver oftest tilbudt til folk, som allerede er på arbejdsmarkedet, men som udvikler en nedsat arbejdsevne (ibid:25-26). Er kvinderne først kommet ind på en arbejdsplads, handler det således ikke om at rekruttere nye medarbejdere med nedsat arbejdsevne, men derimod om at fastholde medarbejdere i virksomheden trods deres nedsatte arbejdsevne. Man må dog stadig arbejde på at gøre fleksjob tilgængelige for folk, som ikke er på arbejdsmarkedet (som også er tanken med ordningen). En måde samtidig at fremme brugen af ordningen på kunne være via en trinvis indslusning på arbejdsmarkedet. Vi vil derfor argumentere for, at man indfører flere trinmodel-værktøjer, der kan fremme denne

⁷⁴ Jf. afsnit 7.2.

proces med at ”bryde isen” til arbejdsmarkedet. Det er nødvendigt med isbryderordninger for de ikke-arbejdsmarkedsparete, på samme måde som man har indført isbryderordninger for højtuddannede indvandrere og for nyuddannede med fysiske handicap for at muliggøre deres indslusning på arbejdsmarkedet (Arbejdsmarkedsstyrelsen 2000; Institut for Menneskerettigheder 2008). Det er dog vigtigt at være opmærksom på, at der med fleksjobordningen ikke er tale om en trinmodel, hvilket betyder, at der ikke sker en bevægelse mod ordinær beskæftigelse. Det kan have som konsekvens, at man fastholdes i en marginal position på arbejdsmarkedet, og der kan derfor skabes en polarisering i samfundet, hvis alt for mange indvandrerkvinder ikke er på ’det rigtige arbejdsmarked’ (SFI 2002:11). Man må dog overveje, om fleksjob stadig er bedre end intet job for denne målgruppe, der er så marginaliseret. Man må anerkende, at vejen til ordinær beskæftigelse er så lang for kvinder som dem, vi har mødt, at diskussionen ikke handler om fleksjob versus ordinær beskæftigelse, men om fleksjob versus ingen beskæftigelse.

8.2. Arbejdsmarkedets rummelighed

Det ufaglærte arbejdsmarked har i dag et stort behov for arbejdskraft. Spørgsmålet er dog, om det kan rumme personer med barrierer som begrænset uddannelse og erhvervserfaring, begrænsede dansk kundskaber og dårligt helbred. I det første af de næste tre delafsnit vil vi diskutere arbejdsmarkedets rummelighed med inddragelse af de ansatte og kvindernes oplevelse heraf. Vi vil desuden vurdere, hvilke konsekvenser manglende rummelighed har for indsatsen for kvindernes arbejdsmarkedsparethed. Derefter vil vi vurdere, hvordan rummeligheden kan øges henholdsvis på det private og på det offentlige arbejdsmarked.

8.2.1. ”Der er jo ikke nogen, der kan bruge os”

Det danske arbejdsmarked er på mange måder blevet mere rummeligt som følge af den gunstige økonomiske udvikling, der har været de seneste år (SFI 2002:7). Den voksende mangel på arbejdskraft har gjort, at der er blevet mere plads til personer, der ikke umiddelbart lever op til kravene på arbejdsmarkedet. Rummeligheden har dog en slagside. En SFI rapport konkluderer, at *”(...)det danske arbejdsmarked er blevet mere rummeligt over for personer, der er eller har været tilknyttet arbejdsmarkedet, men af den ene eller anden grund har udviklet en nedsat arbejdsevne. Derimod er arbejdsmarkedet mindre rummeligt for grupper, der aldrig har haft en tilknytning til det danske*

arbejdsmarked.” (ibid). De kvinder, vi har mødt, er i langt de fleste tilfælde mennesker, som aldrig har haft tilknytning til det danske arbejdsmarked, eller hvis tilknytning har været meget begrænset og ligger flere år tilbage. Endvidere har de som nævnt meget begrænsede ressourcer og kvalifikationer. Kvinderne er bevidste om, at der er mangel på arbejdskraft i Danmark, men de oplever ikke, at *deres* arbejdskraft er efterspurgt. Én af de ansatte fortæller: *”Det er også det, de [kvinderne] siger: der er jo ikke nogen, der kan bruge os.”* (FS:317). Tarub, som er den eneste, der decideret søger arbejde selv, siger: *”Arbejdspladserne skal kunne rumme os, som gerne vil arbejde, men ikke har et godt dansk eller kun kan arbejde 4-5 timer om dagen.”* (KS:61-62; se også KS:15-26). Underforstået: det kan de ikke, som det er nu. Oplevelsen af ikke at kunne bruges bidrager til en reproduktion af arbejdsmarkedets forestillinger om, hvad der kvalificerer til deltagelse i feltet: Kvinderne ønsker ikke arbejdsmarkedet, hvis det ikke ønsker dem (Bourdieu 1990:54). Dette kan være den bagvedliggende årsag til, at de fleste af kvinderne nedprioriterer målet om arbejdsmarkedsdeltagelse (dvs. de mangler parathed) og nedvurderer deres evner til at opfylde målet⁷⁵.

De ansatte på Agerhuset og Solgården mener ikke, at rummeligheden på det danske arbejdsmarked er stor nok til at inkludere kvinderne. De er enige om, at der ikke er meget arbejdskraft at hente i den gruppe af kvinder, de arbejder med. Kvinderne kan højst klare at arbejde to-tre timer om dagen (FA:580-581; FS:397-398), og sådanne job findes ikke ifølge de ansatte: *”Der er ikke nogen job, hvor de stiller så lave krav, så de[kvinderne] kan følge med. Hvis man skabte de job, så kunne man sende dem ud. Og det ville de sikkert også synes var rigtig dejligt, når de havde fået det til at køre. Det der med at komme ud nogle timer om dagen fra hjemmet og føle, at de arbejdede; at de ikke bare var kontanthjælpsmodtagere mere.”* (FA:620-624). De ansatte ser altså tegn på arbejdspladsernes manglende rummelighed i forhold til viljen til at tage kvinderne ind. Det er f.eks. svært at finde praktikpladser til kvinderne, fordi arbejdsgiverne synes, at det er en belastning at have kvinderne i praktik; det gavner ikke virksomheden (FS:598-602). Ligeledes er arbejdspladserne ufleksible i forhold til arbejdstidens placering. Mange af kvinderne har på grund af deres små børn ikke mulighed for at møde meget tidligt om morgenen (hvilket meget ufaglært arbejde kræver), men det er ikke muligt at rykke arbejdstiden (FS:556-562). Samtidig oplever de ansatte, at arbejdspladserne ikke har tid til at se kvindernes ressourcer, fordi det går så stærkt. Ingen har overskud til at lære dem at udføre arbejdet (E:116-125). Den manglende rummelighed kommer altså til udtryk på flere dimensioner. Det handler både om en manglende vilje til at tilbyde de socialpolitiske ordninger (f.eks.

⁷⁵ Jf. kapitel 5.

fleks- og skånejob) til personer, der ikke er en del af arbejdspladsen, og om en manglende vilje til at iværksætte isbryderordninger⁷⁶, der kunne åbne døren til arbejdsmarkedet for svage ledige som disse kvinder. Endelig kommer den manglende rummelighed til udtryk gennem manglende anerkendelse af udenlandsk uddannelse og erhvervs erfaring, som nogle af kvinderne jo har. Man må desuden være opmærksom på, at også fraværet af diskrimination er et centralt aspekt af et rummeligt arbejdsmarked. Hvorvidt diskrimination er en medvirkende årsag til kvindernes oplevelse af arbejdsmarkedets manglende rummelighed, er der imidlertid ingen indikationer på i vores empiriske materiale, da det ikke har været et emne, vi har fokuseret på.

Ovenstående beskrivelse af arbejdsmarkedet indikerer, at der stilles nogle krav, som kvinderne ikke kan leve op til. En SFI-undersøgelse af svage ledige og arbejdsmarkedet viser imidlertid, at virksomhederne *ikke* kræver faglige kompetencer til de mange ubesatte ufaglærte job, men derimod personlige kompetencer såsom motivation, initiativ og mødestabilitet (Boll & Christensen 2002:11). Ikke desto mindre viser undersøgelsen også, at det forventes, at enhver medarbejder er sin løn værd, og at kollegerne ofte er kritiske over for at have ansatte på særlige vilkår (ibid:12). Hvad angår kvinderne, er det sandsynligt, at de i begyndelsen ikke 'vil være deres løn værd', fordi de skal tages 'under vingerne' og langsomt vænnes til at arbejde, som Elin siger (E:121-126). Virksomhederne skal derfor være indstillet på at se en ansættelse af disse kvinder mere som et udtryk for, at virksomheden tager et socialt ansvar⁷⁷, end som en egentlig økonomisk gevinst – i hvert fald i begyndelsen. Det gælder både arbejdsgiveren og kollegaerne.

Det er dog ikke entydigt, at virksomhederne ikke lægger vægt på faglige kvalifikationer. En anden SFI-undersøgelse viser, at de indvandrere, som efter længere tids ledighed kommer i arbejde, er de mest ressourcestærke i gruppen, som *har* faglige kvalifikationer. Samtidig viser undersøgelsen, at fortsat ledige indvandrere⁷⁸ i meget højere grad end de tidligere langtidsledige indvandrere⁷⁹ besidder blandt andet følgende karakteristika: De er flygtninge eller familiesammenførte med flygtninge; de er kvinder; de har små børn; de har en ægtefælle, der ikke er født i Danmark og ikke har arbejde;

⁷⁶ Jf. afsnit 8.1.4.

⁷⁷ Virksomhedernes sociale ansvar er en oversættelse af det amerikanske begreb Corporate Social Responsibility. Begrebet indebærer en anerkendelse af, at også de private virksomheder har et ansvar for at sikre samfundets fortsatte bæredygtighed. Dette ansvar omfatter f.eks. et ansvar for at skabe økonomisk vækst og beskæftigelse i samfundet for derved at afhjælpe nogle af samfundets sociale problemer (SFI 2002:15).

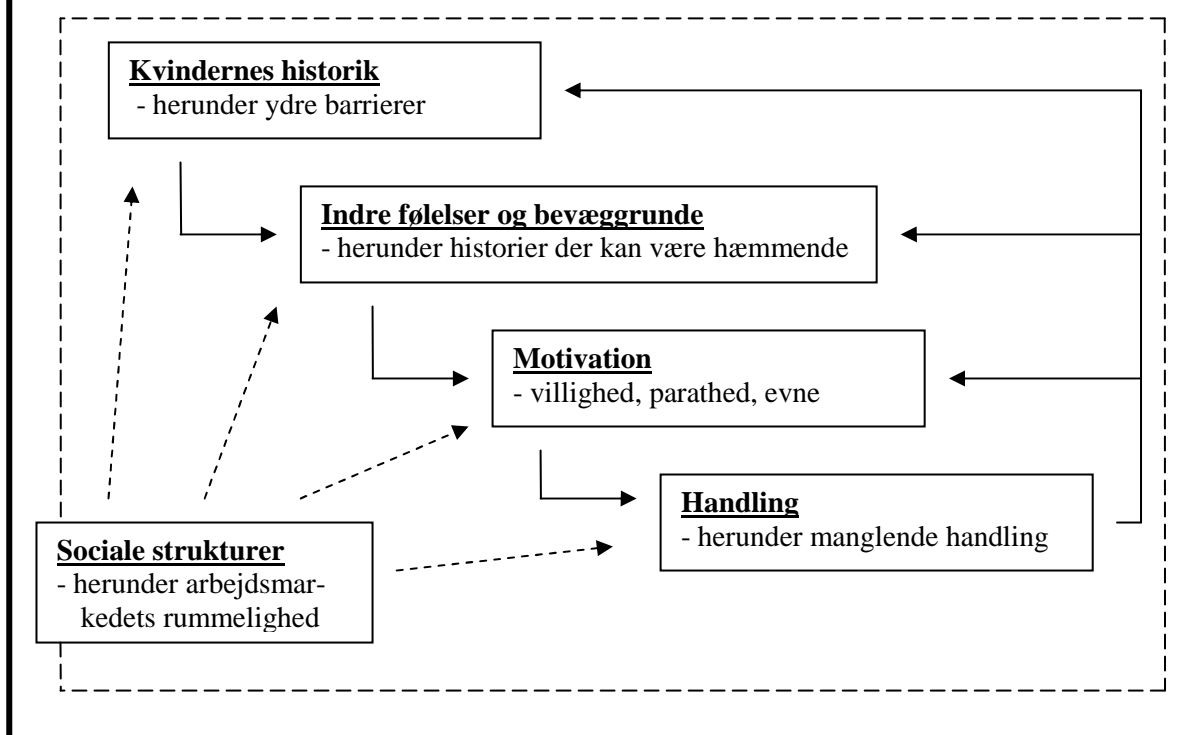
⁷⁸ I denne undersøgelse er fortsat ledige dem, som var ledige i hele 2003 samt første halvår af 2004.

⁷⁹ I denne undersøgelse er tidligere langtidsledige dem, som var ledige i hele 2003, men som havde arbejde i første halvår af 2004.

de har et dårligt helbred og problemer ud over ledighed; de har dårlige danskundskaber; de har hverken dansk erhvervsuddannelse eller erhvervs erfaring i Danmark; og de har intet arbejdsmarkedsrelevant socialt netværk samt ringe kontakt med danskere (Møller & Rosdahl 2006:7-8). Stort set alle disse karakteristika passer på de kvinder, vi har mødt. Med andre ord er det formodentlig ikke ikke-arbejdsmarkedsparate indvandrerkvinder, der er kommet i arbejde i denne undersøgelse.

Arbejdsmarkedets manglende rummelighed som systemforklaring er lige så væsentlig at diskutere som de tidligere gennemgåede individforklaringer på kvindernes barrierer for arbejdsmarkedsdeltagelse. Fordi det inden for det offentlige system handler om at 'matche borgeren i forhold til arbejdsmarkedet', er det vigtigt at huske på, at det ikke kun er kvinderne, der er langt fra arbejdsmarkedet (som blev vist i kapitel 6), men også arbejdsmarkedet, der er langt fra kvinderne, som der her er blevet argumenteret for. Vi kan nu udvide figuren fra forrige kapitel, således at den inkluderer arbejdsmarkedet som en social struktur, der influerer på kvindernes arbejdsmarkedsparathed. Kvindernes barrierer er ikke nødvendigvis barrierer *i sig selv*. De er barrierer i kraft af, at kvindernes ressourcer ikke modsvarer de krav, der stilles på arbejdsmarkedet. Hvis kravene ændres, bliver kvindernes barrierer mindre. Samtidig influerer arbejdsmarkedets rummelighed på kvindernes motivation: når kravene til arbejdsmarkedsdeltagelse er høje, vil det kunne influere på kvindernes tro på deres evne til at komme på arbejdsmarkedet og dermed på deres samlede motivation herfor. Eller med Bourdieus ord: man ønsker ikke noget, man alligevel ikke kan opnå. Samtidig påvirker arbejdsmarkedet som social struktur indsatsen for kvinderne, fordi de såkaldte gadeplansbureaukrater begrænses i deres muligheder for at hjælpe kvinderne i beskæftigelse eller for at indsluse kvinderne på arbejdsmarkedet i form af f.eks. virksomhedspraktikker eller de før omtalte trinmodel-værktøjer. Dette påvirker kvindernes mulighed for at overkomme deres barrierer, da de eksempelvis ikke kan opnå yderligere erfaring med det danske arbejdsmarked. Det komplekse samspil mellem disse forhold er illustreret i figur 8 nedenfor.

Figur 8: Betydningen af arbejdsmarkedets manglende rummelighed

Som vist i figuren ovenfor påvirker arbejdsmarkedets manglende rummelighed indsatsen for kvindernes arbejdsmarkedsparathed. Jo mindre rummeligt arbejdsmarkedet er, desto længere skal kvinderne rykke sig for at matche dets krav. Det gør arbejdet med barrierer og motivation mere omfattende. Endvidere begrænser det muligheden for handling. Der er dermed en risiko for, at den handling, som *kan* gennemføres, vil virke mere som tvang på kvinderne, fordi der er tale om et stort skridt, de ikke føler sig parate til at tage. Dette er ikke befordrende, da handling helst skal ske på baggrund af kvindernes egen motivation for egne mål. Ellers risikerer man med tvang at styrke den adfærd hos kvinderne, som man med handlingen har til hensigt at reducere (Miller & Rollnick 2004:40).

Det må betragtes som en væsentlig barriere for at få kvinderne i arbejde, at der er så få åbninger ind til arbejdsmarkedet for dem, som både de ansatte, kvinderne selv og de ovennævnte undersøgelser indicerer. De fleste af kvinderne er, som tidligere beskrevet, ikke i stand til at arbejde mere end to-tre timer om dagen, og der skal fra arbejdspladsens side afsættes så mange ressourcer til dem, at de ikke 'vil være deres løn værd' til at begynde med. Man kan dog diskutere, om arbejdsmarkedet overhovedet skal være så rummeligt, at selv folk med meget ringe arbejdsevne kan inkluderes. Når

loven er sådan, at disse kvinder *skal* i arbejde, mener vi dog, at det er et problem, hvis der ikke findes arbejdspladser, der stiller så tilpas få krav, at kvinderne vil kunne varetage jobbene. Matchgrupperne er af det offentlige system defineret ud fra en afstand *mellem* de ledige og arbejdsmarkedet, og man må derfor sikre, at denne afstand søges mindsket fra begge sider: både ved at hjælpe kvinderne nærmere arbejdsmarkedet og ved at skabe arbejdspladser, der reelt kan rumme kvinderne. Visse af kvindernes barrierer for arbejdsmarkedsdeltagelse (f.eks. kronisk sygdom) kan ikke fjernes, og hvis det skal give mening at fastholde disse kvinder i et arbejdsmarkedsperspektiv, må man sikre, at der reelt eksisterer job, som kvinderne på sigt vil kunne udfylde. De forudsætninger for en vellykket indsats, som vi opstillede i afsnit 8.1., vil vi derfor supplere med en diskussion af, hvad henholdsvis de private og de offentlige arbejdsgivere kan gøre for at åbne arbejdspladserne op for kvinderne (i henholdsvis afsnit 8.2.2. og 8.2.3.).

8.2.2. Socialt engagement på det private arbejdsmarked

Fordi mange ufaglærte job findes på det private arbejdsmarked⁸⁰, er det centralt at øge rummeligheden på denne del af arbejdsmarkedet. Fra det offentlige systems side kunne man medvirke til dette gennem eksempelvis lovindgreb, der stiller krav om kvoteordninger i forhold til etnisk oprindelse i private virksomheder. Vi vil dog fokusere på, hvad virksomhederne selv kan gøre, da vi som tidligere beskrevet diskuterer løsninger, der ligger inden for de allerede eksisterende rammer. Således vil vi med udgangspunkt i vores empiri komme med to bud på, hvad der kan gøres på det private arbejdsmarked for at øge rummeligheden, og dermed give kvinderne bedre mulighed for at blive arbejdsmarkedsparate. Vi vil argumentere for, at virksomhederne skal påtage sig et socialt ansvar på særligt to måder: For det første skal de arbejde aktivt for at benytte fleksible ordninger ved nyansættelser af medarbejdere, der som kvinderne, har nedsat arbejdsevne. Kvinder som dem, vi har mødt, har lang vej til arbejdsmarkedet grundet deres mange barrierer. Ved at benytte fleksible ordninger vil vejen blive kortere. For det andet skal de åbne for alternative rekrutteringskanaler i erkendelse af, at disse nye medarbejdergrupper ikke af sig selv finder frem til virksomhederne. Ufaglærte stillinger besættes ofte gennem uformelle rekrutteringskanaler. Dette er en barriere for kvinder som dem, vi har mødt, da de kun i begrænset omfang har et netværk, der kan benyttes som adgang til arbejdsmarkedet.

⁸⁰ F.eks. produktions- og servicevirksomheder.

Virksomhedernes sociale engagement er i høj grad et af midlerne til at nå målet om et mere rummeligt arbejdsmarked i forhold til kvinderne. Virksomhederne kan ændre deres praksis, således at de aktivt skaber flere åbninger for kvinderne. For at dette reelt set kan ske, skal der formodentlig som nævnt være tale om, at virksomhederne bevidst tager et socialt ansvar på sig. I dag hører man ofte omtalt, at de danske virksomheder i stadig stigende grad anerkender deres sociale ansvar i samfundet. En SFI-rapport viser dog, at forøgelsen af virksomhedernes sociale engagement ikke sker på baggrund af en holdningsændring på virksomhederne, men snarere på grund af ændringer i økonomiske konjunkturer (SFI 2002:8). Virksomhederne ser en økonomisk fordel i at påtage sig det sociale ansvar. Dermed er socialt engagement blevet et populært middel til at øge virksomhedernes konkurrenceevne. Socialt engagement kan give et image, som kan komme virksomhederne til gode både i deres fastholdelse og rekruttering af medarbejdere og i deres relationer til kunder og samarbejdspartnere (ibid:8). Det viser sig dog som nævnt, at det økonomiske rationale er afgørende for virksomhedernes lyst til at vise socialt engagement. Det skal kunne betale sig. For nogle typer engagement er det formodentlig mere tydeligt, at der ligger en økonomisk gevinst for virksomheden ved at udføre det, samtidig med at det kræver en begrænset indsats. Det kan være donationer til velgørehedsorganisationer eller en arbejdsdag for samme. Ved sidstnævnte styrkes virksomhedernes image, og man kan benytte lejligheden til at styrke sammenholdet blandt de ansatte og derved deres tilfredshed med arbejdsvilkår, som igen bidrager til deres fastholdelse i virksomheden.

På kort sigt vil der næppe være en økonomisk gevinst ved en ordinær ansættelse af ikke-arbejdsmarkedspartate indvandrerkvinder som dem, vi har mødt. Det vil kræve en forholdsvis stor indsats fra virksomhedernes side at oplære dem set i forhold til den arbejdskraft, de reelt får fra kvinderne. Da vi som tidligere beskrevet tager udgangspunkt i en konstruktiv kritik, som holder sig inden for de nuværende rammer, må vi respektere præmisserne om, at det er afgørende for private virksomheder at tjene penge. Man kan kun i begrænset omfang forvente, at private virksomheder vil sætte penge til på at ansætte arbejdskraft, der ikke er dens løn værd. Virksomhederne har dog mulighed for gennem f.eks. virksomhedspraktikker og job med løntilskud, at give kvinderne en chance, uden at det indebærer økonomiske omkostninger for virksomhederne. Ikke alle virksomheder er dog lige gode til at benytte disse muligheder. Undersøgelser viser, at traditionelle virksomheder med lavt teknologiniveau og arbejdskraftintensiv produktion er gode til at integrere personer uden beskæftigelse, mens moderne virksomheder med højt teknologiniveau og ikke-arbejdskraftintensiv produktion er bedre til at fastholde medarbejdere, der udvikler nedsat arbejdsevne (SFI 2002:55-

56). Da udviklingen går mod færre traditionelle virksomheder og flere moderne (ibid:56), er det vigtigt, at også de moderne virksomheder åbner op for svage medarbejdere, således at udviklingen ikke bidrager til, at personer uden beskæftigelse får endnu sværere ved at komme i job.

For at kvinderne kan blive ansat (på særlige vilkår) på virksomhederne, må de have adgang til virksomhedernes rekrutteringskanaler. I Danmark formidles mange ubesatte ufaglærte job gennem de ansattes omgangskredse, og de bliver derfor ikke slået op i stillingsannoncer (Jakobsen 2000:30). Det betyder, at netværk kan være afgørende for at komme i arbejde. Arbejdsmarkedet er således mindre rummeligt over for mennesker, som ikke har et netværk, simpelthen fordi det gør åbningen indtil arbejdsmarkedet mindre for dem. En undersøgelse af indvandreres netværk viser, at ledige indvandrere har færre nære venner og bekendte end beskæftigede indvandrere; mindre kontakt til danskere og til deres etniske netværk; kender færre med tilknytning til arbejdsmarkedet; og er mindre socialt udadvendte i form af foreningsdeltagelse (Petersen 2007). At dette også er tilfældet for kvinderne i vores undersøgelse, indiceres af de ansatte på Agerhuset: De mener, at kvinderne kun kender ganske få i deres omgangskreds, som er i arbejde (FA:281-283). Kvindernes manglende netværk udgør således endnu en barriere for deres arbejdsmarkedsdeltagelse. Ovennævnte undersøgelse viste nemlig, at halvdelen af de beskæftigede indvandrere havde fået arbejde gennem en person i deres netværk (Petersen 2007).

Det tyder således på, at kvinderne ikke har adgang til det private arbejdsmarkeds rekrutteringskanaler. Vi mener derfor, at en af måderne, hvorpå virksomhederne kan øge deres rummelighed er ved at benytte nye rekrutteringskanaler. Det kan ske ved, at virksomhederne aktivt opsøger partnerskaber med det offentlige, således at de ligesom med Gribskov-modellen får tilknyttet en gruppe af kvinder til arbejdspladsen, som i løbet af en oplæringsproces målrettet arbejder mod at opnå kvalifikationer til en ansættelse, hvor de vil være deres løn værd. Det kan også ske gennem andre kanaler. Her må virksomhederne i særlig grad fokusere på at samarbejde med jobpatruljer og jobcentre i de udsatte boligområder, da disse har vist sig særligt succesfulde i forhold til at øge beskæftigelsesfrekvensen i sådanne områder (Hougaard 2008).

8.2.3. Oprettelse af beskyttede stillinger på det offentlige arbejdsmarked

Det offentlige arbejdsmarked er et oplagt sted at sætte ind for at øge rummeligheden. Her kan man fra politisk side vedtage, at der skal arbejdes på dette mål og allokere de nødvendige økonomiske ressourcer til det, således at kvinderne ikke behøver at 'være deres løn værd'. Som vi har vist, er der store forskelle på kvindernes kvalifikationer og ressourcer. Nogle af dem vil have mulighed for at kunne blive indsluset på det private arbejdsmarked og vil her kunne besidde job på særlige vilkår. Imidlertid er kvinderne i matchgruppe 5 meget langt fra det ordinære arbejdsmarked. Generelt vurderes denne gruppe af sagsbehandlere til at stå så langt fra arbejdsmarkedet, at de aldrig vil kunne få et arbejde (Hohnen et al. 2007:19). Skal man få denne gruppe i arbejde, skal der derfor nogle særlige foranstaltninger til. Sådanne foranstaltninger kan kun i begrænset omfang indrettes på det private arbejdsmarked, fordi virksomhederne her har en økonomisk bundlinje at tage hensyn til. Dette ses som tidligere nævnt ved, at ansatte skal være deres løn værd. Vi mener derimod, at man med fordel kan benytte sig af mulighederne for at skabe job på det offentlige arbejdsmarked, hvor man i højere grad kan acceptere, at ansatte ikke er deres løn værd. Det er alligevel den offentlige statskasse, der betaler kvindernes underhold, hvis de er på kontanthjælp. Således kan man i højere grad skabe job, som kan varetages af mennesker, der kun kan arbejde et par timer om dagen, og som har lange sygdomsperioder. Men hvordan ser sådanne job ud? Som en af de ansatte på Agerhuset foreslår, kunne det være job i institutioner, hvor kvinderne f.eks. skulle tørre borde af og lave kaffe (FA:200-204). Gavnigheden af disse stillinger ville således fra arbejdspladsernes side bestå i, at kvinderne ville kunne aflaste f.eks. pædagoger. Der er en række opgaver i en institution, som skal udføres, og som er med til at få en arbejdsplads til at fungere og medarbejderne til at trives, men som egentlig ligger uden for pædagogernes fagområde. Der kunne også være tale om, at man oprettede skiftehold, således at den daglige rengøring på f.eks. en skole blev foretaget af ti kvinder med tre-timers vagter frem for af fem kvinder med seks-timers vagter. Mulighederne for oprettelsen af sådanne beskyttede job er mange. Kvindernes motivation til at springe ud i sådanne småjob afhænger selvfølgelig af, at de kan se nogle fordele ved det, samtidig med at det ikke føles for utrygt. Det ville derfor være oplagt at sørge for, at kvinderne havde en fast kontaktperson på arbejdspladsen, der kunne fungere som en slags mentor. Ligeledes ville kvindernes lyst til at tage springet fremmes, hvis de sideløbende blev tilbudt danskundervisning på arbejdspladsen. Et forslag kunne være, at man aktiverer kvinderne i offentlige projekter, hvor den ene halvdel af tiden går med eksempelvis at gøre rent på en skole med støtte fra en projektansat og den anden halvdel med at lære dansk; ikke ulig opdelingen i undervisning og syværksted på Agerhuset og Solgården.

Succesen af sådanne forslag til alternativ beskæftigelse afhænger selvfølgelig af, at personer, som er ansat i sådanne særlige beskyttede job, ikke bliver set som ”andenrangsmedarbejdere” i forhold til de medarbejdere, som arbejder i ordinære stillinger. Der er en risiko for, at man skaber et parallelt arbejdsmarked ved på denne måde at indrette særlige stillinger for de allersvageste. Vi mener dog, at den tilknytning til arbejdsmarkedet, som sådanne job vil give kvinderne, er gavnlig for kvinderne. Mange af dem har villigheden til at komme i arbejde og vil gerne ud af deres hjem et par timer nogle dage om ugen. De vil gerne føle, at de bruger sig selv til noget, og at de optimerer livskvaliteten for dem selv og deres børn. For disse kvinder – som man må erkende nok aldrig får en stærk tilknytning til arbejdsmarkedet – er det et spørgsmål om, at en tilknytning til en arbejdsplads gennem beskyttede job er bedre end ingen tilknytning. Samtidig er det dog vigtigt, at man er opmærksom på ovennævnte risiko og aktivt arbejder for at inddrage kvinderne i arbejdspladsens sociale netværk. Herunder er det særligt vigtigt at være opmærksom på kendetegnene ved de job mange af kvinderne eventuelt kan få: man opbygger kun i begrænset omfang netværk i majoritetsbefolkningen, hvis man gør rent med andre indvandrerkvinder, når de øvrige ansatte er gået hjem. Endelig må man desuden være opmærksom på muligheden for at få kvinderne i almindelige job, hvis det på sigt skulle vise sig at blive muligt.

Oprettelsen af beskyttede stillinger er én form for mangfoldighedsledelse på de offentlige arbejdspladser. Mangfoldighedsledelse handler om at skabe inkluderende arbejdspladser, hvor medarbejdernes forskelle ses som værdifulde (Institut for Menneskerettigheder 2006:6). Ligesom man mange steder arbejder målrettet med at opnå mangfoldighed f.eks. i forhold til køn, alder og etnicitet, handler det efter vores mening også om at opnå mangfoldighed i forhold til forskellige grader af arbejds-evne. Udvalgte offentlige arbejdspladser ville således kunne gå foran og eksperimentere med ”best practice” på dette område i et forsøg på at vænne os til, at selvom ikke alle mennesker kan arbejde med lige stor evne, kan de stadig inkluderes på offentlige arbejdspladser og udfylde nogle af de huller, som i mange tilfælde er dem, der giver de andre medarbejdere en stresset hverdag.

8.3. Opsummering: Tiltag der kan gøre en forskel

Formålet med dette afsnit har været at vurdere, hvilke strukturelle tiltag der kan mindske afstanden mellem kvinderne og arbejdsmarkedet. Denne vurdering har været baseret på den foregående analy-

ses beskrivelser af kvindernes barrierer for arbejdsmarkedsdeltagelse og deres motivation herfor. *For det første* kan det ske gennem ændringer af indsatsen for kvinderne, således at indsatsen i højere grad understøtter kvindernes mulighed for at nærme sig arbejdsmarkedet. Vi har argumenteret for, at der er tre centrale forudsætninger for, at indsats kan hjælpe kvinderne til at blive arbejdsmarkedsparate: 1) at indsatsen er rettet specifikt mod ikke-arbejdsmarkedsparate indvandrerkvinder; 2) at der er afsat den nødvendige tid til indsatsen; samt 3) at indsatsen inddeles i trin, der muliggør en progression for kvinderne. *For det andet* kan det ske gennem en styrket indsats for at øge rummeligheden på arbejdsmarkedet, således at arbejdsmarkedet nærmer sig kvinderne. Her er det centralt, at arbejdsgiverne på det private arbejdsmarked udviser et socialt engagement og gør en indsats for at åbne op for kvinderne. Samtidig må man udnytte muligheden for at oprette beskyttede stillinger på det offentlige arbejdsmarked. Gennem sådanne ændringer kan man skabe et strukturelt grundlag, der kan føre til en øget arbejdsmarkedsdeltagelse blandt kvinderne.

De beskrevne strukturelle forandringer er der økonomiske årsager til at foretage. For systemets side vil en øget arbejdsmarkedsdeltagelse betyde, at kvinderne kommer ud af det offentlige system og forsørger sig selv frem for at blive forsørget af staten. For arbejdsmarkedet vil det være en økonomisk gevinst at få mere arbejdskraft til at dække den nuværende mangel herpå. Hvis indsatsen i højere grad indrettes ud fra et hensyn til målgruppens karakteristika, vil sandsynligheden for succes være større, og dermed vil ovenstående fordele kunne opnås. Vi mener dog samtidig, at især det offentlige desuden har en *etisk forpligtigelse* til at indføre de strukturelle tiltag, der er præsenteret i dette afsnit. Det er flere gange blevet indiceret af de ansatte på projekterne, at sagsbehandlere godt ved, at det ikke gør en forskel for kvinderne med de nyligt indførte fire-ugers forløb. Disse er blevet indført af økonomiske årsager: Da man alligevel ikke tror på, at det kan lykkes at få kvinderne i arbejde, er fire-ugers forløb billigst for kommunerne, fordi det er det, de får refusion til af staten. Man er således ikke fra kommunernes side villig til at bruge de yderligere ressourcer, på trods af at man ved, at 4-ugers forløb ikke vil gøre en forskel. Dette bakkes op af flere undersøgelser baseret på blandt andet interview med sagsbehandlere, der viser, at man benytter sig af såkaldte alibi projekter eller parkeringsaktivering: Ledige visiteres til projekter eller sendes i aktivering på trods af, at sagsbehandleren vurderer, at personen ikke vil kunne komme i arbejde (Olsen 2006; Boll & Christensen 2002:66). Dette mener vi er problematisk, da man dermed fastholder kvinderne i forløb, der har et mål, som ikke kan nås. Indsatsen er dermed ikke indrettet på kvindernes præmisser og ud fra

et hensyn til deres situation. Vi mener således, at det er problematisk at fastholde kvinderne på et mål, som er uopnåeligt, fordi indsatsen reelt ikke er indrettet på at skulle gøre en forskel.

9. Konklusion

Fokus i dette speciale har været på ikke-vestlige indvandrerkvinders arbejdsmarkedsdeltagelse. Dette er et emne, der diskuteres ofte i den offentlige debat, hvor der er stor fokus på, hvordan man kan øge kvindernes arbejdsmarkedsdeltagelse. Ét af de aspekter, der fremhæves som centralt af både arbejdsgivere og sagsbehandlere samt fra politisk side, er kvindernes motivation: det afgørende, for at kvinderne kan komme i arbejde, er, at de er motiverede. En del af de ikke-vestlige indvandrerkvinder er dog af myndighederne betegnet som ikke-arbejdsmarkedsparate, hvilket betyder, at de har problemer ud over ledighed – eksempelvis manglende danskkundskaber eller helbredsmæssige problemer. Der er således på den ene side et fokus på betydningen af motivation, samtidig med at det anerkendes, at kvinderne har nogle barrierer for at komme på arbejdsmarkedet. Formålet med dette speciale har været at diskutere betydningen af motivation for kvindernes arbejdsmarkedsparathed, hvilket vi har gjort på baggrund af følgende problemformulering:

1. *Hvordan kan vi beskrive og forstå ikke-arbejdsmarkedsparate, ikke-vestlige indvandrerkvinders motivation for at komme på arbejdsmarkedet?*
2. *Hvordan kan vi beskrive og forstå kvindernes barrierer for arbejdsmarkedsdeltagelse, dvs. de forhold, der gør, at de er ikke-arbejdsmarkedsparate?*
3. *Hvilken betydning har motivation for kvindernes arbejdsmarkedsparathed set i forhold til betydningen af de beskrevne barrierer?*
4. *Hvordan kan tiltag på arbejdsmarkedet og i det offentlige system medvirke til at øge kvindernes parathed til arbejdsmarkedet og arbejdsmarkedets parathed til kvinderne?*

Problemformuleringen er blevet belyst gennem et meget empirinært studie, der har haft kvinderne som primære informanter. Empirien har bestået af flere forskellige dele; alle indsamlet i konteksten af to afklaringsprojekter for ikke-arbejdsmarkedsparate, ikke-vestlige indvandrerkvinder, nemlig Solgården og Agerhuset. Her fik vi kontakt med i alt 25 kvinder og 13 ansatte.

I de følgende afsnit vil vi konkludere på forskellige elementer af vores speciale. I afsnit 9.1. vil vi opsummere hovedresultaterne af vores studie af kvindernes motivation. I afsnit 9.2. og 9.3. vil vi konkludere på, hvorvidt henholdsvis specialets metode og teori har været givtige i forhold til at be-

svare problemformuleringen. Endelig konkluderes der i afsnit 9.4. på resultaternes pålidelighed, gyldighed og generaliserbarhed.

9.1. Opsummering af resultaterne

Med problemformuleringens første spørgsmål ønskede vi at beskrive og forstå kvindernes motivation for arbejdsmarkedsdeltagelse. Vi tog udgangspunkt i, hvorvidt kvinderne ytrede et ønske om at komme i arbejde. Svarene viste sig at kunne indplaceres i fire overordnede positioner, hvoraf størstedelen lå i position 2 og 3:

- Position 1: Jeg vil gerne have et arbejde, og jeg kan godt klare at arbejde.
- Position 2: Jeg vil gerne have et arbejde, men jeg kan ikke klare at arbejde lige nu. Men i fremtiden...
- Position 3: Jeg ville gerne arbejde, men jeg kan ikke, og det kommer jeg heller ikke til at kunne.
- Position 4: Jeg kan og vil ikke have et arbejde.

For at kunne forklare variansen i kvindernes udsagn tog vi udgangspunkt i henholdsvis Pierre Bourdieu og George Herbert Meads teoriapparat. Disse teorier satte os i stand til at forstå motivationens opståen ud fra to forskellige perspektiver. Med et fokus på det strukturalistiske element af Bourdieus teori kunne vi forstå de sociale strukturer, som påvirker kvindernes mentale strukturer og dermed sætter rammerne for det rum – habitus – hvori kvindernes motivation til arbejdsmarkedsdeltagelse kan opstå. Vi fik således blik for, hvordan sociale strukturer baseret på, at kvinder er hjemmegående, påvirker den enkelte kvindens ønske om at arbejde. Mead satte os omvendt i stand til at se, at strukturerne ikke glider ubesværet gennem kvindernes habitus, men møder modstand fra deres reflekterede selv. Dermed fik vi blik for, hvordan motivation til arbejdsmarkedsdeltagelse kan opstå, på trods af at mange af kvinderne er vokset op i sociale strukturer baseret på, at kvinden ikke arbejder.

For at få en dybere forståelse af karakteren af motivation inddrog vi psykologerne William R. Miller og Stephen Rollnicks motivationsteori. Miller & Rollnick beskriver motivation som bestående af tre elementer: villighed, evne og parathed. Villighed har i denne sammenhæng at gøre med selve ønsket om at nå målet om at komme i arbejde, mens evne omhandler troen på, at man har evnerne til at nå dette mål. Endelig har parathed at gøre med, om man vægter målet om arbejdsmarkedet

højere end andre mål, således at man er parat til at handle på det. Med Miller & Rollnicks teori kunne vi dermed forstå variationen i kvindernes motivation, idet nogle udtrykte både villighed, evne og parathed, mens andre (dog kun få) ikke gav udtryk for nogle af delene. Vi viste desuden, at kvindernes motivation (dvs. deres grad af villighed, evne og parathed) til at komme i arbejde opstår på baggrund af en afvejning af fordele og ulemper ved at arbejde. Kvinderne kunne samlet set se mange fordele ved at arbejde. Disse omhandlede især selvbestemmelse, økonomisk uafhængighed og anerkendelse. Kvinderne så dog også en vægtig ulempe ved at arbejde, nemlig mindre tid til det huslige arbejde og børneopdragelse. Med Herbert Blumer og Steen Scheuer viste vi, at kvinderne hver især tilskriver deres egen individuelle mening til disse fordele og ulemper og således foretager en individuel afvejning heraf. Disse forskellige teoretiske perspektiver har samlet set sat os i stand til at forklare den varians, der er i kvindernes motivation. Kvinderne gav udtryk for motivation (villighed, evne og parathed) i forskellige grader og samtidig en høj grad af ambivalens over for arbejdsmarkedsdeltagelse: de er splittet mellem to alternativer (arbejde og ikke-arbejde), som begge har fordele og ulemper. Vi kan i vores analyse af kvindernes udsagn se, at de fleste af dem vægter familien højere end arbejdsmarkedet. De ser ikke arbejdsmarkedsdeltagelse som et entydigt delmål, der kan føre til det slutmål, som er vigtigst for dem, nemlig deres børns lykke. Kvinderne oplever derimod en forbedring af deres danskundskaber som et delmål, der kan føre til det nævnte slutmål. Konklusionen er således, at man ikke kan udtrykke kvindernes motivation for arbejdsmarkedsdeltagelse som et enten-eller, men derimod må forstå karakteren og graden af deres motivation, da dette er et centralt led i at hjælpe dem nærmere arbejdsmarkedet.

Med problemformuleringens andet spørgsmål ønskede vi at beskrive og forstå kvindernes barrierer for arbejdsmarkedsdeltagelse. De fleste af kvinderne har meget lidt erfaring med lønnet arbejde. I et bourdieusk perspektiv kan vi konkludere, at kvinderne i høj grad mangler den adgangsgivende kulturelle kapital for at komme ind på arbejdsmarkedet: Kvinderne mangler formelle kvalifikationer (uddannelse, arbejds erfaring og sprog), og de mangler uformelle kvalifikationer (viden om samfundet generelt og om arbejdsmarkedets spilleregler specifikt). Kvinderne har desuden et dårligt helbred, hvilket er problematisk i forhold til de fysisk hårde job, som er de eneste, de ville kunne få adgang til med deres ressourceprofil. Disse forhold udgør barrierer for kvinderne. Kvinderne står endvidere i en konflikt mellem den traditionelle familieform, der er udpræget i deres hjemland, og den postmoderne familieform, der er udbredt i Danmark. De oplever en konflikt mellem på den ene side arbejdsmarkedet og på den anden side moderskabet og omsorgen for børnene. I denne dybe

værdikonflikt er kvinderne tilbøjelige til at tillægge familien størst betydning. Tilvalget af arbejde er for dem et fravalg af familien. På grund af den manglende kapital og den traditionelle kvinderolle må vi konkludere, at de fleste af kvinderne ikke har en arbejdsidentitet. Det betyder samlet set, at kvinderne er meget langt fra arbejdsmarkedet, hvilket også er årsagen til, at de af sagsbehandlerne vurderes som ikke-arbejdsmarkedsparete.

Med problemformuleringens tredje spørgsmål ønskede vi at diskutere betydningen af motivation for kvindernes arbejdsmarkedsparethed set i forhold til betydningen af deres barrierer. Barriererne har betydning for kvindernes habitus, idet de påvirker de subjektive historier, kvinderne fortæller om deres objektive barrierer og om deres mulighed for arbejdsmarkedsdeltagelse. Historier er altså den måde, hvorpå kvinderne forstår både tidligere og eksisterende forhold i deres liv, f.eks. sygdom og danskkundskaber. Da kvinderne på hver deres individuelle måde tilskriver mening til barriererne, fortæller de også forskellige historier om deres barrierer i forhold til arbejdsmarkedsdeltagelse. I relation til målet om arbejdsmarkedsdeltagelse kan vi konkludere, at kvindernes historier virker hæmmende; de bliver til indre forhindringer for motivationens opståen, og forhindrer dem dermed i at handle i retning af målet.

Kvindernes hæmmende historier om deres barrierer gør, at mange af dem har en decideret sygdomsidentitet samt en identitet som 'en der ikke er god nok til dansk'. Disse identiteter har en *ikke-intentionel* funktion for kvinderne. For det første er identiteterne medvirkende til, at kvinderne kan retfærdiggøre deres manglende arbejdsmarkedsdeltagelse over for dem selv. De er overbeviste om, at de er nødt til at blive helt raske og til at blive bedre til dansk, før de kan komme på arbejdsmarkedet. For det andet freder identiteterne kvinderne for omverdenens krav – krav, som de ikke føler, at de kan leve op til. Kvindernes selvvaluerede arbejdsevne smitter af på systemets vurdering af kvindernes arbejdsmarkedsparethed. Der eksisterer således et komplekst samspil mellem kvindernes ydre barrierer og deres indre følelser, som har betydning for deres motivation til arbejdsmarkedsdeltagelse. Denne bliver for de fleste kvinders vedkommende ambivalent, fordi de trods barriererne også ser en række fordele ved arbejdsmarkedsdeltagelse og ønsker at leve op til det postmoderne samfunds forventning om, at kvinder er udearbejdende. Resultatet heraf er, at kvindernes eneste handling i retning af målet om arbejdsmarkedet er et forsøg på at lære mere dansk. Vi må hermed konkludere, at skal man hjælpe kvinderne til at øge deres arbejdsmarkedsparethed, er det vigtigt

med en helhedsorienteret indsats, der sætter ind i forhold til både barrierer, hæmmende historier og motivation.

Med problemformuleringens fjerde spørgsmål ønskede vi på baggrund af analysens resultater at fremlægge vores bud på en række forudsætninger for en vellykket indsats for at øge kvindernes parathed til arbejdsmarkedet og arbejdsmarkedets parathed til kvinderne. Arbejdsmarkedsparathed er defineret som en afstand *mellem* den ledige og arbejdsmarkedet, og vi mente derfor, at det var centralt at fokusere på, hvad man kan gøre på et strukturelt plan for at lette kvindernes adgang til arbejdsmarkedet. Her fokuserede vi både på tiltag i det offentlige system og på arbejdsmarkedet.

På baggrund af vores analyse kunne vi fremsætte tre centrale forudsætninger for en optimal offentlig indsats for at øge kvindernes arbejdsmarkedsparathed. Den *første* forudsætning omhandlede en målretning af indsatsen. Vores empiriske studie har vist, at kvindernes situation i forhold til arbejdsmarkedet er så kompleks, at det er centralt, at man målretter indsatsen mod ikke-arbejdsmarkedsparate indvandrerkvinder. Dermed bliver det muligt at indrette indsatsen efter de særlige karakteristika ved gruppen, som vi i specialets analyse har beskrevet. Den *anden* forudsætning handler om at skabe den nødvendige tid til indsatsen. Grundet de mange barrierer for kvindernes arbejdsmarkedsdeltagelse samt deres ambivalente motivation herfor er det centralt, at man afsætter den nødvendige tid til at arbejde med begge dele. Den *tredje* forudsætning er, at man inddeler den arbejdsmarkedsrettede indsats i trin. Kvindernes vej til arbejdsmarkedet vil for mange være så lang, at målet ikke er til at se. For at øge motivationen og kvindernes mulighed for at nå målet, må man inddele indsatsen i trin baseret på delmål, som det er muligt for den enkelte kvinde at nå inden for en overskuelig fremtid.

På arbejdsmarkedet er en forudsætning for en optimal indsats for kvindernes arbejdsmarkedsparathed, at man søger at øge rummeligheden: Det er afgørende for indsatsen, at det reelt er muligt for kvinderne at opnå deltagelse på arbejdsmarkedet, på trods af at visse af deres barrierer ikke kan overkommes (f.eks. kronisk sygdom). Som et led heri må virksomhederne tage et socialt ansvar og i højere grad være parate til at benytte fleksible ordninger ved nyansættelser af medarbejdere, der som kvinderne, har nedsat arbejdsevne. De må også være parate til at benytte trinmodel-værktøjer, der trinvist hjælper kvinderne på arbejdsmarkedet gennem f.eks. jobpakkeordninger. Samtidig må man fra virksomhedernes side søge at åbne for alternative rekrutteringskanaler. I dag besættes man-

ge ufaglærte job via netværk, hvilket kvinderne kun har i meget begrænset omfang. Virksomhederne må derfor aktivt søge at skabe adgang for kvinderne på anden vis f.eks. gennem jobpatruljer i de udsatte boligområder. Endelig må man udnytte muligheden for at skabe beskyttede stillinger på det offentlige arbejdsmarked. Her er det i højere grad muligt at skabe stillinger af sociale hensyn frem for økonomiske. Dette kan udnyttes til at ansætte kvinderne i stillinger, der er indrettet efter kvindernes muligheder for at arbejde og ud fra et hensyn til deres motivation og barrierer for arbejdsmarkedsdeltagelse.

9.2. Hvordan fungerede metoden?

I denne del af konklusionen vil vi samle op på de centrale metodiske valg, vi foretog forud for empiriindsamlingen. Vi ønskede at undersøge ikke-arbejdsmarkedsparate indvandrerkvinders motivation til at komme i arbejde ud fra deres *egne* oplevelser og ikke ud fra genfortalt andenhåndsviden. Derfor gik vores første metodiske valg i retning af at skabe kontakt til nogle mennesker, som ikke er nemt tilgængelige. Det mest optimale var at opsøge kvinderne i en bestemt kontekst. Vi mente, at afklaringsprojekterne var en oplagt case at fokusere vores studie på. Her har vi både fået adgang til erfaringspersonerne (kvinderne) og konsekvens eksperter med stor viden om kvinderne (de ansatte).

Vi har benyttet tre metoder til at belyse kvindernes motivation, alle inden for den kvalitative forskning: observationsstudie, klassediskussioner og interviews. Vores valg af metoder har været præget af en præmis om stor uforudsigelighed i et vanskeligt terræn. Dette fordrede en vis grad af nytænkning og vilje til at gribe de chancer, som bød sig. At vi lagde ud med den ”blødeste” form for empiriindsamling var med til at vinde kvindernes tillid til os, hvilket også var et af formålene. Samtidig opnåede vi et selvstændigt datamateriale fra observationsstudiet, som er meget righoldigt og har givet stor indsigt i kvindernes situation. Klassediskussionerne er et eksempel på en slags ”eksperimenterende metode”, der blev udviklet som følge af, at ingen af kvinderne forud for vores observationsstudie havde ønsket at stille op til hverken enkelt- eller gruppeinterview – formodentlig fordi de var utrygge ved at være genstand for forskning. Klassediskussionerne blev derfor en måde, hvorpå vi kunne skabe trygge rammer for kvinderne, samtidig med at de indgik i en dialog med os om vores emne. Klassediskussionerne var meget vellykkede: kvinderne deltog med stor entusiasme. Som følge af at vi i høj grad følte os accepterede og vellidte af kvinderne, spurgte vi tre af dem, om de ville medvirke i enkeltinterview. At de ville det, er endnu en indikation på, at vi opnåede tillid.

Disse interviews uden tolk fungerede godt; der var kun meget få sproglige vanskeligheder forbundet med dem, og de blev løst undervejs. De interview, vi foretog med de ansatte (fokusgruppe- og enkeltinterview), var også vellykkede og bidrog som forventet til at øge vores viden om kvinderne. Det har således været givtigt at benytte to typer personkilder i empiriindsamlingen, som supplerede hinanden. I vores situation har det været af stor værdi at opnå førstehåndsviden fra kvinderne selv som erfaringspersoner, fordi de er de nærmeste til at beskrive deres ønsker i forhold til arbejdsmarkedet. Det har dog samtidig været af stor værdi at kunne diskutere denne viden med de ansatte i kraft af deres rolle som konsekvens eksperter, der til daglig beskæftiger sig med kvinderne. Dette metodiske valg var således formålstjenstligt, og har desuden positive implikationer for specialets pålidelighed og gyldighed, hvilket vi vil vende tilbage til i afsnit 9.4.

Vi mener således, at vores valg af case har givet os en mulighed for at triangulere i flere henseender. Trods vanskelighederne med at opnå adgang til feltet har casen derfor været velvalgt. Detaljerigdommen i det datamateriale, som vi har fået ud af casen, kan vi tilskrive både en triangulering af metoder med hver deres styrke, en triangulering af kilder (erfaringspersoner og konsekvens eksperter på to forskellige projekter), samt en triangulering af forskere; to sæt øjne og ører er altid bedre end et, når man indsamler empiri. Alt i alt har dette speciales metode altså bidraget til at besvare problemformuleringen.

9.3. Hvordan fungerede teorien?

Vi ønskede at besvare problemformuleringen ud fra en meget empirinær tilgang til vores case. Specialets teoretiske betragtninger blev derfor sat i spil som et led i en hermeneutisk meningsfortolkning af kvindernes subjektive oplevelser af og holdninger til arbejdsmarkedsdeltagelse. Med de empirinære, fænomenologiske briller på stillede vi som udgangspunkt skarpt på kvindernes livsverden for derefter at underlægge denne en analyse og fortolkning på baggrund af etableret teori. Herefter forlod vi den empirinære tilgang og bevægede vi os på et mere kritisk niveau. Her brugte vi resultaterne af vores analyse og tolkning i en vurdering og problematisering af den offentlige indsats for kvinderne samt af arbejdsmarkedets rummelighed. Teorien har således fået sin plads i specialet som *anvendt* teori (abduktion): ved hjælp af teoretiske begreber har vi sluttet bagud for at kunne forklare de mekanismer, der ligger bag kvindernes udsagn og handlinger. At vi gav teorien denne rolle, mener vi, har været passende i forhold til specialets metode. Vi har bevæget os ind på

et felt, som vi havde *begrænset* forhåndskendskab til. Derfor var det oplagt at ”lade feltet tale til os”, inden vi satte teoretiske begreber på vores observationer. En deduktiv tilgang til feltet ville således have mindsket vores mulighed for at være styret af empirien i vores analyse. Derimod *kunne* vi have valgt en induktiv tilgang og decideret udviklet ny teori på baggrund af empirien (Thagaard 2002:173). Da vores empiri viste sig at være meget mangfoldig og indeholdt mange forskelligartede observationer inden for en meget konkret kontekst (afklaringsprojekterne), mente vi imidlertid, at en decideret teoriudvikling ville være uhensigtsmæssig. Vi har ikke gjort os observationer, der nødvendigvis er generelle for *alle* ikke-arbejdsmarkedsparte, ikke-vestlige indvandrerkvinder, og derfor ville vi ikke kunne frembringe en generel teori. Gennem en induktiv teoriudvikling ville vi derfor have tilskrevet vores studie en uforsvarlig generaliserbarhed⁸¹. Med vores abduktive tilgang til feltet har vi derimod søgt at tydeliggøre meningsfulde sammenhænge i vores empiri, som ikke udelukker nye empiriske observationers meningsfuldhed inden for og uden for en projektkontekst (Bertilsson 2000:542-543). Vi mener således, at den abduktive tilgang var oplagt i forhold til feltet karakter.

Den abduktive tilgang gav os endvidere mulighed for at anvende flere forklaringsdygtige teoretiske begreber – en teoretisk triangulering. Overordnet set ønskede vi at have både et strukturorienteret og et aktørorienteret perspektiv. Som et strukturorienteret perspektiv valgte vi at benytte Bourdieus teori til at sætte fokus på rammerne, hvori motivation kan opstå. Til trods for at Bourdieu også har levnet plads til aktørerne i sin teori, mener vi, at det er Boudieus styrke at sætte fokus på de sociale strukturer, der påvirker individets habitus. Som aktørorienteret perspektiv valgte vi Meads teori til at sætte fokus på, hvordan motivation til noget, der møder modstand fra individets habitus, har mulighed for at opstå. Selvom Mead også beskæftiger sig med strukturernes virkning på individet, er hans force et skarpt blik for aktørens muligheder for selvstændigt at navigere mellem strukturerne. Med Blumer og Scheuer kunne vi gøre det endnu tydeligere, at handling altid sker på baggrund af aktørens individuelle tilskrivning af mening til forskellige fænomener, f.eks. arbejdsmarkedsdeltagelse. Endelig fik vi med psykologerne Miller & Rollnicks motivationsteori mulighed for at kunne karakterisere motivation nærmere. Vi har således med alle de inddragede teoretikere gjort brug af deres styrker i forhold til at komme nærmere en forståelse af motivationsbegrebet. Den teoretiske triangulering satte os i stand til at forstå motivation i dybden ved at kombinere et strukturorienteret og et aktørorienteret fokus. Ligeledes var det givtigt at supplere de sociologiske teorier med Miller

⁸¹ Specialets generaliserbarhed vil vi vende tilbage til i næste afsnit.

& Rollnicks psykologiske forståelse af motivation. Den teoretiske triangulering har således også bestået i at søge forklaringer uden for sociologien, dér hvor dens forklaringskraft ebbede ud. Dette gjorde, at vi ikke var bundet af at skulle passe motivationsbegrebet ind i de sociologiske teoretikers hele teoriapparater som sådan. Alt i alt mener vi derfor, at vi med vores teorivalg nåede frem til et samlet teoretisk hele, der kunne forklare kvindernes motivation. For at mindske risikoen for at *skabe* en meningsfuld sammenhæng mellem uforenelige teorier har vi dog forsøgt at være kritiske over for vores egen teorianvendelse. Dette har vi gjort ved at afprøve vores tolkninger af del og helhed i datamaterialet både på hinanden og på de ansatte på projekterne. De ansatte kunne som konsekvenser be- eller afkræfte vores tolkninger. Ved at lytte til de ansatte kunne vi dermed sikre gyldigheden af vores forståelse og tolkning af kvindernes motivation.

9.4. Samlet vurdering af specialets kvalitet

I denne del af konklusionen vil vi samle op på tre elementer i en samlet vurdering af kvaliteten af den viden, vi har frembragt i vores speciale: pålideligheden af data fra empiriindsamlingen; gyldigheden af tolkningerne i vores analyse og diskussion af datamaterialet; samt generaliserbarheden af specialets resultater til andre sammenhænge.

9.4.1. Pålidelighed

Pålidelighed relaterer sig til, hvorvidt vi i empiriindsamlingen har frembragt troværdige data (Thagaard 2002:170). Vores overvejelser herom er primært centreret om interaktionen mellem os og kvinderne, da det er her, der kunne forekomme pålidelighedsproblemer. Den største udfordring i forhold til at frembringe pålidelige data bestod i, at vi havde med en marginaliseret målgruppe at gøre, som ikke var vant til at være genstand for forskning. Derfor er det i vores overvejelser om pålidelighed vigtigt både at fokusere på vores virke i rollen som forskere, der skal opfange kvindernes handlinger og udsagn, og på kvindernes måde at fremstille sig selv på (Fog 1994:156-160). Det første aspekt var især vigtigt for at kunne få adgang til kvindernes livsverden. Vi distancerede os derfor fra forskerrollen og tog i stedet en eksisterende rolle i feltet, som ikke virkede fremmed på kvinderne, nemlig rollen som hjælpelærere. Med denne rolle opnåede vi en god kontakt til kvinderne. Dermed minimerede vi risikoen for, at de skulle opfatte os som truende.

Ser vi på kvindernes måde at fremstille sig selv på, er følgende spørgsmål vigtige at stille for at finde ud af, om kvinderne har fremstillet deres livsverden sandfærdigt: Er der medløb i deres svar, således at de sagde det, de troede, vi ville høre? Har de opfattet os som systemets repræsentanter eller som uafhængige heraf? Har de haft tilstrækkelig tillid til os? Disse forhold er vigtige for, at vi kan tro på vores data, hvilket vi har været opmærksomme på forud for empiriindsamlingen. Vi mener dog ikke, at vi har grund til at tro, at kvinderne har villet fremstille sig selv og deres motivation for arbejdsmarkedsdeltagelse usandfærdigt. For det første har vi undersøgt deres motivation i en kontekst, hvor det er acceptabelt at sige, at man ikke har lyst til at arbejde – hvilket nogle af kvinderne også har gjort. For det andet har vi gjort klart for kvinderne, at vi ikke repræsenterede systemet, og vi har lovet dem anonymitet. For det tredje oplevede vi en så god kontakt med kvinderne, at vi ikke har grund til betvivle deres udsagn. Endvidere var deres udsagn om ønsket om at komme i arbejde så mangefacetterede og indeholdt som omtalt en så stor grad af ambivalens, at vi ikke har grund til at tro, at de blot sagde det, de troede, vi ville høre.

Et særligt forhold i empiriindsamlingen var, at vi var afhængige af tolke på grund af manglende fælles sprog mellem os og kvinderne. Tolkning kan være kompromitterende for et empirisk studie som dette, fordi der indsættes et mellemlid i den før omtalte interaktion mellem os og kvinderne. Af flere årsager vil vi dog argumentere for, at denne afhængighed ikke har forringet empiriens pålidelighed. *For det første* har vi ingen grund til at tro, at hverken tolkene eller sproglærerne skulle have en interesse i at oversætte forkert. For tolkenes vedkommende gælder det, at de er professionelle tolke, der er ansat til at oversætte og ikke har nogen interesse i problemstillingen. Dermed har de ingen interesse i at fordreje informanternes ord. For sproglærernes vedkommende gælder det, at de som konsekvens eksperter *har* en interesse i problemstillingen, men eftersom denne ikke omhandlede en vurdering af de ansatte selv eller projektet, har de ingen interesse i at fordreje kvindernes ord. *For det andet* har vi både ved enkeltinterviews og under observationsstudiet diskuteret specialets emne med kvinderne uden tolkebistand og uden ansatte til stede. Eftersom der har været konsistens mellem kvindernes udsagn på dansk og i oversættelse, har vi endnu en grund til at tro, at tolkningen har været pålidelig. Vi mener således, at de data, som er fremkommet på baggrund af vores empiri, kan siges at være pålidelige. Hermed mener vi ikke, at enhver anden forsker vil kunne gå ud og indsamle præcis de samme data som vores. Vores data er kontekstafhængige, fordi de netop er et resultat af interaktionen mellem os og kvinderne. Dette mener vi dog ikke er et problem for pålideligheden. Snarere er det en forudsætning for pålideligheden, fordi denne i kvalitativ forskning skabes via

forskerens gennemskinnelighed og ikke gennem, at forskeren optræder som et mekanisk måleinstrument (Fog 1994:158-159).

9.4.2. Gyldighed

Gyldighed er overordnet set et spørgsmål om, hvorvidt man undersøger det, man tror, man undersøger (Fog 1994:163). Gyldigheden omhandler således resultaternes forhold til virkeligheden, og den relaterer sig dermed til fremstillingen og fortolkningen af data (Thagaard 2002:170). To aspekter, der er afgørende for dette speciales gyldighed, vil blive berørt her: den kritiske efterprøvning af vores resultater samt ekspliciteringen af vores normative positionering i forhold til feltet.

Som beskrevet i analysestrategien⁸² har vi efterprøvet vores fortolkninger både på hinanden og på andre med viden på området for herved at undgå selektive og ensidige fortolkninger (Kvale 1997:237-239). Dermed har vi søgt at sikre konsistensen mellem vores resultater og virkeligheden. Vi har påtaget os rollen som djævlens advokat i forhold til vores egne resultater og kritisk gennemgået vores egne tolkninger – en proces, som bliver nemmere, når man er to forskere. Tolkningerne er desuden efterprøvet på andre i mere end en forstand. Som tidligere nævnt har vi afprøvet tolkninger af kvindernes udsagn og handlinger på de ansatte på projekterne (konsekvensesperterne). Ligeledes har vi kunnet underbygge vores tolkninger med forskningsresultater fra andre undersøgelser af feltet. Gennem argumentation har vi således forsøgt at anskueliggøre, at de fortolkninger af kvindernes udsagn og handlinger, vi har præsenteret, er plausible og udtryk for ikke-tilfældige sammenhænge. Argumentationen er desuden blevet underbygget af teoretiske argumenter, der kan understøtte vores udlægning af empirien. Vi mener således, at resultaterne stemmer overens med den virkelighed, som de udspringer af. Desuden mener vi, at analyse og fortolkning er ”internt konsistente”, idet vi har hele tiden har forsøgt både at have øje for del og helhed i datamaterialet.

Man kan alligevel spørge, om resultaterne af vores undersøgelse kan være gyldige, når de er blevet frembragt med udgangspunkt i et normativt standpunkt. Det er vigtigt, at gøre sig sit ståsted klart, når man tolker på sit datamateriale og positionere sig i forhold til feltet (Thagaard 2002:170). Som beskrevet i specialets indledning udspringer vores interesse i at beskæftige sig med indvandrerkvinders deltagelse på arbejdsmarkedet i to normative betragtninger: For det første mener vi, at arbejde

⁸² Jf. kapitel 3.

er en meget central måde, hvorpå individet kan skabe mening i sin tilværelse, og derfor som udgangspunkt er et gode. For det andet mener vi, at indvandrerkvindernes status som medborgere i dette samfund er vigtig at sikre, således at de ikke sættes ud på et sidespor og isoleres. Arbejde kan være *en af måderne* for kvinderne til at opnå dette medborgerskab. Vi mener ikke, at disse normative betragtninger underminerer specialets gyldighed. Tværtimod kan de være med til at sikre den: som forsker er det umuligt at sætte sig ud over sin forforståelse, når man møder sine informanter i feltet. Ved at gøre sig denne forforståelse klart og fremlægge den i sin afrapportering af resultaterne, bidrager man således til en gennemsigtighed, som gør, at andre kan læse ens resultater velvidende, hvad der har været forskerens forudsætninger for at frembringe dem. Også på dette punkt vil vi derfor argumentere for gyldigheden af den viden, vi har frembragt.

9.4.3. Generaliserbarhed

Som nævnt er den viden, vi har frembragt i dette speciale, kontekstafhængig, og spørgsmålet om generaliserbarhed bliver derfor også relevant. Kan vi overføre den viden, vi har frembragt i den konkrete kontekst, til viden generelt om ikke-arbejdsmarkedsparate, ikke-vestlige indvandrerkvinder og deres motivation til arbejdsmarkedsdeltagelse? Den empirinære tilgang til feltet betyder, at vi hele tiden har været opmærksomme på at fremstille kvindernes version af deres situation i forhold til arbejdsmarkedet. Vi har således opnået en stor diversitet i vores datamateriale og intet tyder på, at empirien på det ene projekt adskiller sig fra empirien på det andet projekt på andet end tilfældige måder. Derved har vi frembragt et detaljerigt materiale på tværs af projekterne, der viser kvinderne som en meget mangfoldig gruppe, som har meget forskellige ståsteder i forhold til ønsket om arbejdsmarkedsdeltagelse. Vi mener således at have opnået en stor bredde i vores studie af kvinderne. Med denne bredde kan vi argumentere for, at vi kan generalisere den viden vi har frembragt *inden for* konteksten af afklaringsprojekter for ikke-arbejdsmarkedsparate, ikke-vestlige indvandrerkvinder. Vi kan derimod ikke være sikre på, at den viden, vi har frembragt, også gælder *uden for* denne kontekst. Afklaringsprojekter er en meget særlig kontekst at studere motivation og barrierer i, fordi der netop arbejdes med begge dele på projekterne. Havde vi studeret kvinderne i en anden kontekst, hvor der ikke var et iboende fokus på motivation og barrierer i forhold til arbejdsmarkedet, havde vi måske opnået andre resultater.

Ikke desto mindre er det sandsynligt, at mange af de resultater, vi er kommet frem til, på sigt vil kunne *bidrage* til frembringelsen af generel viden om kvindernes motivation i forhold til arbejdsmarkedet. En sådan generel viden kan opnås, hvis vores speciale sættes i relation til andre forskeres resultater på området. Er flere forskeres resultater samstemmende, til trods for at de har indsamlet deres viden i forskellige kontekster, øger det forskningsresultaternes gyldighed (Thagaard 2002:170). Det samme mener vi kan gøre sig gældende med generaliserbarheden. Der er allerede på nuværende tidspunkt frembragt viden om kvindernes motivation til at arbejde og betydningen heraf i andre kontekster end afklaringsprojekter (se f.eks. Jagd 2007 og Breidahl 2007). Med dette speciale mener vi således at være nået et stykke videre ad vejen mod en generaliserbar viden om ikke-arbejdsmarkedsparete, ikke-vestlige indvandrerkvinders motivation for arbejdsmarkedsdeltagelse.

10. Perspektivering: Er arbejdsmarkedsdeltagelse integration?

På den politiske dagsorden ses indvandreres beskæftigelsesfrekvens sædvanligvis som et udtryk for indvandreres grad af integration. Begrebet integration benyttes synonymt med deltagelse på arbejdsmarkedet: Hvis indvandrere og efterkommere er en del af det danske arbejdsmarked i samme grad som danskere, er det udtryk for integration. Denne brug af begrebet integration er som nævnt udbredt i dansk politik (Emerek 2003:9), men også i forskning er den at genfinde (se f.eks. Pedersen 2002; Tranæs 2005). I specialets indledning fremhævede vi, at vi med resultaterne af vores empiriske studie af ikke-arbejdsmarkedsparate, ikke-vestlige indvandrerkvinders motivation ikke som sådan ønsker at indskrive os i en integrationsdebat. I stedet tydeliggjorde vi, at vi ser arbejdsmarkedsdeltagelse som *én* vigtig del af et aktivt medborgerskab i det danske samfund. Arbejdsmarkedsdeltagelse kan være *medvirkende* til at bygge bro mellem en minoritet i samfundet (borgere med indvandrerbaggrund) og majoriteten (borgere af dansk oprindelse). Vores anerkendelse af den samfundsmæssige og personlige vigtighed af deltagelse på arbejdsmarkedet betyder således ikke, at vi sidestiller arbejdsmarkedsdeltagelse med integration.

Vores speciale har taget udgangspunkt i de politiske rammer, som samfundet sætter for indsatsen for at øge beskæftigelsen og bekæmpe ledigheden. Vi har i specialets analyse og diskussion ikke problematiseret disse rammer, men i stedet givet vores bud på, hvilke forudsætninger, vi mener, skal være til stede inden for rammerne, for at de ikke-arbejdsmarkedsparate indvandrerkvinders muligheder for at komme i arbejde øges. Med denne perspektivering ønsker vi at problematisere det politiske fokus på arbejdsmarkedsdeltagelse; ikke for at underkende betydningen af at arbejde, men for at fremdrage betydningen af at fokusere *for ensidigt* på arbejdsmarkedsdeltagelse. Som et led i dette vil vi i denne perspektivering både diskutere de *analytiske* aspekter ved begrebsmæssigt at reducere integration til arbejdsmarkedsdeltagelse og de *personlige* og *samfundsmæssige* konsekvenser heraf. En sådan diskussion kan virke meget normativ og vil til tider også være det. Det skal dog bemærkes, at diskussionen virker særligt normativ, fordi integration i så høj grad sættes lig arbejdsmarkedsdeltagelse inden for både politik og forskning. Vi tager altså afstand fra en meget udbredt brug af integrationsbegrebet.

For at kunne belyse sammenhængen mellem integration og deltagelse på arbejdsmarkedet er det centralt først og fremmest at gøre klart, hvilken definition af integration, vi abonnerer på, da begre-

bet i dag tillægges mange forskellige betydninger. Det er især adskillelsen mellem begreberne integration, assimilation og segregering, der bliver uklar; dette ses blandt andet i dansk politik, hvor betegnelsen integrationspolitik benyttes om en politik, der reelt er mere præget af assimilation (Hamburger 1990:310; Emerek 2003:9). Denne sammenblanding af begreberne er problematisk, da de udtrykker vidt forskellige måder at tackle kulturel mangfoldighed og sameksistens på. Mens assimilation finder sted, når en minoritetskultur frivilligt eller under tvang opgiver deres egen kultur og i stedet tager majoritetskulturen til sig, beskriver segregering et samfund, hvor majoritet og minoritet bibeholder deres kultur og frivilligt eller tvunget lever adskilt med et minimum af kontakt (Emerek 2003:5). Heroverfor står begrebet integration, der oprindeligt betyder ”at gøre hel”, ”at sammenslutte flere dele” eller ”at forbinde en mangfoldighed” (Hamburger 1990:307). Integration finder således sted, når minoritetskultur og majoritetskultur bibeholdes og eksisterer side om side i et flerkulturelt samfund på baggrund af et fælles kulturelt grundlag⁸³. I modsætning til assimilation bibeholdes begge kulturer; i modsætning til segregering sker det på baggrund af et fælles grundlag og med interaktion mellem kulturerne. Der skabes således en samfundsstruktur, som begge kulturer kan eksistere i, og som bygger på en fælleskulturel forståelse og gensidig tilpasning fra minoritet og majoritet (Favell 2003:18; Hamburger 1990:309).

Som nævnt indledningsvis bruges integration ofte synonymt med deltagelse på arbejdsmarkedet. Hvis man ser på ovenstående definition af integration, giver dette dog ikke mening, for når integration sættes lig arbejdsmarkedsdeltagelse, er det et udtryk for politisk fokus på udelukkende økonomiske forhold (Emerek 2003:4). Problemet er, at integration beskriver en overordnet samfundsproces, der ikke kan reduceres til at omhandle et enkelt område, men derimod omhandler alle samfundssfærer. Samtidig er det en gensidig proces mellem minoritet og majoritet, der ikke kan reduceres til minoritetens deltagelse, men som handler om forholdet mellem minoritet og majoritet. Ved at sætte integration lig med deltagelse på arbejdsmarkedet reduceres begrebets betydning væsentligt, samtidig med at en række centrale forhold ignoreres som værende af betydning for integrationen. For eksempel medfører dette, at der i mange integrationstiltag ikke fokuseres på et meget centralt område som politisk deltagelse. Det er således mere korrekt begrebsligt at omtale deltagelse på arbejdsmarkedet som inklusion på ét område i samfundet og dermed: ”(...) *reservere begrebet integration til at betegne integration i helheden i ordets reelle betydning og derfor nøjes med at bruge*

⁸³ Denne betydning af ordet integration betegnes oftest som pluralistisk integration. Der findes også en version, der kaldes smeltedigelintegration, hvor der skabes en helt ny kultur på baggrund af de eksisterende kulturer i samfundet. Vi benytter os af den førstnævnte (jf. Hamburger 1990:309).

begrebet inklusion om delområderne.” (Emerek 2003:7). Hermed opnås yderligere begrebsmæssig nuancering, hvorved det bliver muligt at beskrive en konkret samfundssituation mere præcist. Dette er centralt for at kunne vide, på hvilke områder indvandrere ikke er inkluderede, og dermed hvilke områder, der er med til at mindske muligheden for en samlet integration. Som følge af denne skellen mellem integration og inklusion vil vi argumentere for, at det ikke giver mening at tale om, at enkeltpersoner kan være mere eller mindre integrerede. På individniveau mener vi således, at man bør benytte ordet inklusion i forhold til konkrete delområder (f.eks. arbejdsmarkedsinklusion og inklusion i den politiske proces), mens man på samfundsplan kan bruge begrebet integration om forholdet mellem minoritet og majoritet. Det første problem ved at antage, at integration er lig med arbejdsmarkedsdeltagelse, er altså begrebsligt: Integration er bredere end inklusion, og derfor er det mere korrekt at tale om *inklusion på arbejdsmarkedet* og *integration i samfundet* som helhed. Det andet problem opstår, hvis man ser enkeltpersoners inklusion på arbejdsmarkedet som det eneste udtryk for, at samfundet som helhed er præget af integration. Dette fokus er meget snævert og har flere konsekvenser for marginaliserede grupper i befolkningen; eksempelvis for de ikke-arbejdsmarkedsparate indvandrerkvinder i dette speciale.

Som vist i specialets indledning indeholder myndighedernes betegnelse af en borger som ikke-arbejdsmarkedsparat to antagelser: 1) borgeren kan *på den ene side* ikke komme på arbejdsmarkedet i sin nuværende situation på grund af omfattende begrænsninger i ressourcer og kompetencer; 2) borgeren er *på den anden side* ikke syg nok til at få førtidspension. Der findes en gruppe af mennesker, som kommer i klemme mellem disse antagelser: På grund af ændringer i pensionslovgivningen er det i dag svært at opnå førtidspension⁸⁴. Det betyder, at mennesker, som har meget begrænset arbejdsevne fortsat stilles over for et mål om at opnå arbejdsmarkedsdeltagelse. Dette sker på trods af, at sagsbehandlerne faktisk vurderer, at de aldrig vil kunne komme i arbejde (Hohnen et al. 2007:19). *Nogle* af de ikke-arbejdsmarkedsparate indvandrerkvinder er i denne klemme; de kommer aldrig i arbejde. En snæver forståelse af integration i samfundet som helhed som værende lig arbejdsmarkedsdeltagelse kan derfor have som konsekvens, at disse kvinder aldrig vil kunne blive en del af samfundsfællesskabet. Det samme gælder dem, der fravælger at arbejde for at blive forsørget af deres mand (hvilket der jo også er danske kvinder, der gør). De vil af samfundet aldrig kunne blive set som værende integrerede, selvom de tager del på andre samfundsområder. Dermed bliver

⁸⁴ Førtidspensionsreformen fra 2003 betyder en nedsættelse af statens refusion til kommunerne fra 50 pct. til 35 pct. af udgifterne, og at tilkendelse af førtidspension først kan ske efter en udtømming af alle muligheder for at få personen i beskæftigelse. Arbejdsevnen skal desuden være nedsat med 75 pct. i modsætning til 50 pct. ved fleksjob (SFI 2002:22).

integration *i denne optik* en umulighed: hvis man ikke anerkender, at der er andre veje til integration end arbejdsmarkedsdeltagelse, har man samtidig udelukket en gruppe mennesker fra fællesskabet. Samtidig betyder det ensidige fokus på arbejdsmarkedsinklusion som vejen til samfundsmæssig integration, at der er en risiko for, at man fastholder et mål om arbejdsmarkedsdeltagelse uafhængigt af, om det er realistisk at nå. Dette er tilfældet for en gruppe af de indvandrerkvinder, som dette speciale omhandler. Både kvinderne selv, de ansatte på projekterne og sagsbehandlerne vurderer, at kvinderne aldrig vil kunne komme i arbejde. Dermed bliver projekterne 'alibi projekter' eller 'parkeeringsaktivering' for at låne begreber fra analyser af indsatsen for de svageste ledige (Olsen 2006; Boll & Christensen 2002:66): Sagsbehandlerne er bevidste om, at kvinderne aldrig vil kunne komme i arbejde, men da de ikke kan tilkende dem førtidspension, fordi reglerne herfor er skærpet, sendes kvinderne i aktivering eller ud på afklaringsprojekter. Dette sker, selvom man ved, at det ikke vil gøre en forskel for kvindernes arbejdsmarkedsparathed. Dermed fastholdes kvinderne på et mål om arbejdsmarkedsdeltagelse, hvilket som vist i afsnit 8.1.2. er problematisk. Hermed ikke sagt, at problemet ville blive løst, hvis man tilkendte kvinderne førtidspension. Med det ensidige fokus på arbejdsmarkedsdeltagelse som vejen til integration vil førtidspension betyde, at man opgiver at hjælpe kvinderne til at blive inkluderet i samfundsfællesskabet. Dette er yderligere problematisk, da PISA-undersøgelsen viser, at moderens tilknytning til arbejdsmarkedet er en af de vigtigste forudsætninger for, at børnene klarer sig godt i folkeskolen (Mortensen 2007). Hvis man således opgiver kvinderne, fordi de ikke kan arbejde, opgiver man samtidig deres børn, og det er hverken minoriteten eller majoriteten tjent med.

Vi mener således, at fokuset på arbejdsmarkedsdeltagelse som værende lig integration betyder, at man afholder nogle svage indvandrerkvinder fra at blive inkluderet i samfundsfællesskabet. Derfor er det centralt at overveje, hvordan man kan gøre en indsats for de kvinder, der ikke kan og heller ikke kommer til at kunne arbejde. En af fordelene ved, at kvinderne fastholdes i kontanthjælpssystemet, er, at der stilles krav til dem og deres familier, som binder dem til det danske samfund. Vi mener, at det er positivt, at man på denne måde har fået nogle af kvinderne ud af hjemmet, som ellers ville være meget isolerede fra omverdenen. Også kvinderne selv betragter det som positivt at komme ud af hjemmet, og de ansatte på projekterne fremhæver samtidig, at et krav fra statens side kan være nødvendigt, for at kvinderne får lov af deres mænd (E:282-287). Derfor må man overveje, om der ikke også skal stilles krav til de kvinder, som ikke kan have arbejdsmarkedet som mål. Manglende krav kan nemlig også ses som en form for ligegyldighed fra systemets side. En mulig-

hed er, som Elin nævner, at oprette væresteder for denne gruppe af kvinder. Kvinderne har ofte et stort behov for at komme ud af hjemmet og lære dansk og knytte kontakter til andre kvinder (E:269-286). Hvor Elin mener, at det skal være et koncept baseret på frivillighed frem for tvang, mener vi dog, at det kan være nødvendigt, at man fastholder det overordnede krav om, at kvinderne skal møde op et givet antal timer om ugen for at få udbetalt deres understøttelse. Herved sikrer man, at de kvinder, som ellers ville blive holdt tilbage af deres mænd, også kommer ud af hjemmet og møder op på værestedet. På et sådant værested ville man have mulighed for at arbejde med inklusion af kvinderne på andre områder end arbejdsmarkedet, som kan være lige så vigtige for at sikre integration, f.eks. deres politiske deltagelse, deres engagement på børnenes skoler, i boligområdet, og i frivillige foreninger.

Der er to problematikker, der kort skal berøres her, knyttet til på den beskrevne måde at stille særlige krav til indvandrerkvinderne til gengæld for, at de modtager ydelser fra staten. Den ene er, at man derved fastholder kvinderne i et afhængighedsforhold til staten. Som kvinderne selv fremhæver, er det hårdt for dem, at staten stiller krav, hvis de ikke har udsigter til at komme i arbejde på noget tidspunkt. Man må dog overveje, at det i høj grad handler om, *hvilke* krav der stilles: Hvis kravene opfattes som rimelige og mulige at opfylde, vil de sandsynligvis i mindre grad opfattes som en byrde, end hvis de som nu opfattes som urimelige (f.eks. kvindernes opfattelse af deres manglende frihed i forhold til at rejse ud af landet på ferie). Dette understøttes af, at de ansatte mener, at mange af kvinderne er glade for kravet om at skulle møde op på et projekt. Således er der både fordele og ulemper ved at stille krav til kvinderne. Det andet problematiske aspekt ved at stille særlige krav til indvandrerkvinder er, at det vil være et krav, der knytter sig til deres etniske baggrund. Dette skyldes, at kravet er baseret på, at kvindernes mænd på grund af deres kulturelle baggrund ikke vil lade kvinderne komme ud af hjemmet, med mindre det er et krav fra systemets side. Sådanne etnisk specifikke krav kan problematiseres ud fra, at de kan opfattes (og også reelt kan være) udtryk for diskrimination og for forsøg på at assimilere indvandrere frem for at integrere dem. Det centrale her er ikke at nå frem til en konklusion i forhold til, hvorvidt systemet skal stille krav til de indvandrerkvinder, som ikke har mulighed for på et tidspunkt at komme på arbejdsmarkedet. Det centrale er derimod at påpege, at der er brug for nytænkning, i forhold til hvilken betydning arbejdsmarkedsdeltagelse har for integration.

Litteraturliste

Adler, Patricia A. & Peter Adler 1994: 'Observational Techniques', in Denzin, Norman K. & Yvonna S. Lincoln (eds.) 1994: *Handbook of Qualitative Research*. London: Sage Publications.

Arbejdsmarkedsstyrelsen 2000: *Bryd isen: Ansæt en flygtning eller indvandrer med tilskud*. København: Arbejdsmarkedsstyrelsen.

Arbejdsmarkedsstyrelsen 2004: *En ny måde at møde ledige på – et nyt værktøj til at visitere ledige skal tages i brug af alle kommuner, AF og andre aktører den 1. december 2004*. København: Arbejdsmarkedsstyrelsen.

Arbejdsmarkedsstyrelsen 2006: *Analyse af anvendelsen af matchkategoriseringerne*. København: Arbejdsmarkedsstyrelsen.

Arbejdsmarkedsstyrelsen 2008: *Dialogguide*.

http://ams.dk/graphics/dokumenter/visitation/puslespil_v3.pdf. 15/6 2008.

Berg, Bruce L. 2001: *Qualitative Research Methods for the Social Sciences*. Needham Heights: Allyn & Bacon: pp. 111-132.

Bertilsson, Margareta 2000: "Fra Aristoteles til moderne samfundsteori", i Andersen, Heine & Lars Bo Kaspersen (red.): *Klassisk og moderne samfundsteori*. København: Hans Reitzels Forlag.

Beskæftigelsesministeriet 2005: *Indvandreres beskæftigelse: Rådighed og incitament*. København: Beskæftigelsesministeriet.

Beskæftigelsesministeriet 2008a: *Flere i arbejde*. <http://www.bm.dk/sw656.asp>. 15/6 2008

Beskæftigelsesministeriet 2008b: *300-timers-reglen*. <http://www.bm.dk/sw19376.asp>. 15/6 2008

Bjerg, Lars 2004: *Interviewteknik: Kildeidentifikation*.

<http://www.cfje.dk/cfje/vidbase.nsf/ID/VB00080015>. 15/6 2008

Blumer, Herbert 1969: 'Symbolic Interactionism', in Collins, Randall (ed.) 1994: *Four Sociological Traditions. Selected Readings*. Oxford: Oxford University Press.

Boll, Joachim og Thomas Qvortrup Christensen 2002: *Kontanthjælpsmodtagere og arbejdsmarkedet. Casestudie fra Vestegnen*. København: SFI.

Bourdieu, Pierre 1990: *The Logic of Practice*. Cambridge: Polity Press.

Bourdieu, Pierre 1994: *Af praktiske grunde. Omkring teorien om menneskelig handlen*. København: Hans Reitzels Forlag.

- Brante, Thomas 2007: "Rolleteori", i Andersen, Heine, Thomas Brante og Olav Korsnes (red.): *Leksikon i sociologi*. København: Akademisk Forlag.
- Breidahl, Karen Nielsen 2007: *Hvad bringer kvinder med anden etnisk baggrund end dansk i beskæftigelse og hvad forhindrer det? Et bidrag til debatten om arbejdsmarkedsintegration i Danmark*. Aalborg: Aalborg Universitet.
- Bræmer, Michael 2006: 'Ledige indvandrere kan ikke mætte arbejdsmarkedet'. *Ugebrevet A4*, nr. 35: 16. oktober.
- Bræmer, Michael 2008: 'Svage indvandrerkvinder kan sagtens få job'. *Ugebrevet A4*, nr. 12: 31. marts.
- CABI 2007: *Kortuddannede indvandrerkvinder I job – fastholdelse i fokus*. Århus: CABI
- Collins, Randall 1994: *Four Sociological Traditions. Selected Readings*. Oxford: Oxford University Press, pp. 253-266.
- Dahlgaard, Jens Jørn og Ole Skyum 1988: *Kvalitet – Danmarks fremtid*. København: Centrum.
- Danmarks Statistik 2008a: *Nyt fra Danmarks Statistik. Indvandreres beskæftigelse er øget*. Nr. 119, 18. marts 2008.
- Danmarks Statistik 2008b: *Statistiske begreber*.
www.dst.dk/Vejviser/dokumentation/Varedeklarationer/emnegruppe/emne.aspx?sysrid=40223. 15/6 2008
- Danmarks Statistik 2008c: *Vestlige / Ikke-vestlige lande*.
www.dst.dk/Vejviser/Portal/Befolkning/Definitioner/IELANDG3.aspx. 15/6 2008
- Denzin, Norman K. 1989: *A Theoretical Introduction to Sociological Methods*. New Jersey: Prentice-Hall: pp. 235-247.
- Dørge, Henrik 2007: 'Den indbildt syge'. *Weekendavisen*, d. 2. april: 3.
- Ehn, Billy & Ovar Löfgren 1986: *Tolkning og analysemetoder i Kulturanalys. Ett etnologisk Perspektiv*. Malmø: Liber Förlag.
- Emerek, Ruth 2003: *Integration – eller inklusion? Den danske diskussion om integration*. Aalborg Universitet: AMID Working Paper Series 31/2003.
- Favell, Adrian 2003: 'Integration Nations: the Nation-state and Research on Immigrants in Western Europe'. *Comparative Social Research, Yearbook*, 22, Nov. 2003, pp 13-42.
- Flyvbjerg, Bent 1991: *Rationalitet og magt. Bind I. Det konkrete videnskab*. København: Akademisk Forlag: s. 137-158.

- Fog, Jette 1994: *Med samtalen som udgangspunkt. Det kvalitative forskningsinterview*. København: Akademisk Forlag.
- Gilje, Nils & Harald Grimen 2002: *Samfundsvidenskabernes forudsætninger. Indføring i samfundsvidenskabernes videnskabsfilosofi*. København: Hans Reitzels Forlag: s. 164-220.
- Gundelach, Peter & Esther Nørregård-Nielsen 2007: *Etniske gruppers værdier – Baggrundsrapport. Tænk tanken om udfordringer for integrationsindsatsen i Danmark*. København: Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration.
- Hamburger, Charlotte 1990: *Assimilation som et grundtræk i dansk indvandrerpolitik*. *Politica* 22, nr. 3.
- Hamburger, Charlotte 1997: 'Etniske minoriteter og social integration', i Zeuner, Lilli (red.): *Social Integration*. København: SFI 97:9.
- Hohnen, Pernille, Marie Dam Mortensøn & Caroline Klitgaard 2007: *Den korteste vej til arbejdsmarkedet. En kvalitativ undersøgelse af indsatsen over for ikke-arbejdsmarkedsparede ledige*. København: SFI.
- Hougaard, Jakob 2008: 'Jobtilbud til borgerne'. *Lokalavisen for Nørrebro og Nord-Vest*. 21. maj: 18.
- Institut for Menneskerettigheder 2006: *Inspirationskatalog om mangfoldighed i arbejdslivet*. København: Institut for Menneskerettigheder.
- Institut for Menneskerettigheder 2008: *Ordninger for handicappede på arbejdsmarkedet*. <http://www.mangfoldighed.dk/?ID=498>. 16/6 2008.
- Institut for Serviceudvikling 2007: *Mobilisering til ansvar for eget liv – erfaringer fra Virksomhed Vollsrose*. Odense: Institut for Serviceudvikling.
- Jakobsen, Vibeke 2000: 'Marginalisering og integration – indvandrere på det danske arbejdsmarked 1980-1996'. *Tidsskrift for arbejdsliv*, 2, nr. 2: 19-37.
- Jagd, Christina Bækkelund 2007: *Medborger eller modborger? Dansksomalieres kamp for at opbygge en meningsfuld tilværelse i det danske samfund – gennem et arbejde*. København: Institut for Antropologi.
- Järvinen, Margaretha 2000: 'Pierre Bourdieu', i Andersen, Heine & Lars Bo Kaspersen (red.): *Klassisk og moderne samfundsteori*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Jørgensen, Per Schultz 1999: 'Familieliv – i børnefamilien', i Dencik, Lars og Per Schultz Jørgensen (red.): *Børn og familie i det postmoderne samfund*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Kaspersen, Lars Bo 2000: 'Anthony Giddens', i Andersen, Heine & Lars Bo Kaspersen (red.): *Klassisk og moderne samfundsteori*. København: Hans Reitzels Forlag.

- Keller, Mads 2007: 'Ledige indvandrerkvinder ønsker ikke job'. *Agenda*, d. 13. december: 1.
- Korsgaard, Gitte 2007: 'Stor mangel på ufaglært arbejdskraft i København'. *Jyllands-Posten Øst*, d. 17. august: 6.
- Kvale, Steinar 1997: *InterView. En introduktion til det kvalitative forskningsinterview*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Kærgård, Niels 2007: 'Noget for ingenting'. *Politiken*, d. 26. marts.
- Lipsky, Michael 1980: *Street Level Bureaucracy – Dilemmas of the Individual in Public Services*. New York: Russel Sage Foundation
- Madsen, Mikkel Bo, Marie Dam Mortensen & Anders Rosdahl 2006: *Arbejdsmarkedsparat eller ej? En kvalitativ undersøgelse af visitationen af kontanthjælpsmodtagere i ti kommuner*. København: SFI.
- Madsen, Per Kongshøj & Lisbeth Pedersen 2003: 'I miraklernes værksted', i Madsen, Per Kongshøj & Lisbeth Pedersen (red.): *Drivkræfter bag arbejdsmarkedspolitikken*. København: SFI.
- Manning, Sofia 2004: *Coaching. Det handler om at stille de rigtige spørgsmål*. København: Aschehoug Dansk Forlag.
- Mead, George Herbert 1934: 'Thought as Internalized Conversation', in Collins, Randall (ed.) 1994: *Four Sociological Traditions. Selected Readings*. Oxford: Oxford University Press.
- Miller, William R. & Stephen Rollnick 2004: *Motivationssamtalen*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration 2006: *Firepartsaftale om integration 2006*. København: Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration.
- Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration 2007a: *Tal og fakta – udlændinges tilknytning til arbejdsmarkedet og uddannelsessystemet*. København: Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration.
- Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration 2007b: *Nye initiativer skal styrke etniske minoritetskvinders netværk og beskæftigelse*. København: Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration.
- Mortensen, Henrik Bach 2007: 'Indvandrerkvinder skal ud på jobmarkedet', *Berlingske Tidende*, d. 20. april: 13.
- Mortensen, Nils 2000: 'Amerikansk pragmatisme', i Andersen, Heine & Lars Bo Kaspersen (red.): *Klassisk og moderne samfundsteori*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Møller, Simon Skovgaard & Anders Rosdahl 2006: *Indvandrere i job. Marginalisering og beskæftigelse blandt ikke-vestlige indvandrere og efterkommere*. København: SFI.

- Nannestad, Peter 2001: 'Den svære integration', i Seeberg, Peter (red.): *Ubekvemme udfordringer*. Odense: Odense Universitetsforlag.
- Necef, Mehmet Umit 2001: 'Indvandring, den nationale stat og velfærdsstaten', i Seeberg, Peter (red.): *Ubekvemme udfordringer. Aktuelle tendenser i den danske og europæiske indvandrerdiskussion*. Odense: Odense Universitetsforlag.
- Olsen, Lars 2006: 'Indvandrerkvinder må ud af offerrollen'. *Ugebrevet A4*, nr. 10: 13. marts.
- Pedersen, Peder J. 2002: *Arbejdsmarkedsintegration, arbejdsmarkedspolitik og overførselsindkomster – forskningsmæssig viden om immigration fra mindre udviklede lande siden 1980*. Aalborg: AMID Working Paper Series 7/2002.
- Petersen, Ditte 2007: 'Analyse: Integration. Netværk lige så vigtigt som sprog'. *Politiken*, d. 30. juni: 6.
- Portes, Alejandro 2000: 'The Two Meanings of Social Capital'. *Sociological Forum*, 15, No. 1 (Mar., 2000), pp. 1-12.
- Rasmussen, Morten 2003: 'Indvandrerkvinder isoleres'. <http://www.kristeligt-dagblad.dk/artikel/142105:Danmark--Indvandrerkvinder-isoleres>. 27/06 2008.
- Scheuer, Steen 1999: *Motivation – Aktørmotiver i arbejdslivet*. København: Handelshøjskolens Forlag.
- SFI 2002: *Danske arbejdspladser – Plads til alle? Resultater og perspektiver fra Socialforskningsinstituttets forskning om arbejdsmarkedets rummelighed*. København: SFI.
- Stigaard, Mads V., Mette Fjord Sørensen, Søren C. Winter, Nina Friisberg & Annemette C. Henriksen 2006: *Kommunernes beskæftigelsesindsats*. København: SFI.
- Sundhedsstyrelsen 2008: *Forebyggelse og sundhedsfremme blandt etniske minoriteter – inspiration til kommunen*. København: Sundhedsstyrelsen.
- Thagaard, Tove 2002: *Systematikk og innlevelse. En innføring i kvalitativ metode*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Thorsager, Linda, Eva Børjesson, Ivan Christensen & Vibeke Pihl 2007: *Metoder i socialt arbejde. Begreber og problematikker*. København: SFI.
- Togeby, Lise 2003: 'Indvandringen til Danmark'. I Magtudredningen: *Fra fremmedarbejde til etniske minoriteter*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Tranæs, Torben 2005: 'Hvorfor er indvandrere blevet stadig dårligere integreret på arbejdsmarkedet?', i *Etniske minoriteter – et nyt proletariat?* Temanummer Social Forskning. Marts 2005. København: SFI.

Winther, Søren C. 2004: 'Bestemmes kommunernes indsats over for borgerne af politikerne eller sagsbehandlerne?', i SFI: *Det kommunale råderum – kvalitet, effektivitet og forskellighed i velfærdsydelser*. København: SFI.

Yin, Robert K. 1987: *Case Study Research. Design and Methods*. Californien: Sage Publications: pp. 13-26 & 99-120.

English Summary

During the last few years, there has been an increasing focus on non-western immigrant women participating in the Danish labour market. As it is now, a considerably lesser part of these women – compared to Danish women – are working: 46 pct. of immigrant women compared to 76 pct. of Danish women. This is deemed problematic for several reasons: First, there is a general scarcity of labour on the Danish labour market. Especially unskilled workers are in demand. Some say this shortage can be met (partly) by including more immigrant women in the labour market. Second, where the majority of Danish women on public benefits are students or pensioners, a considerable part of the immigrant women are on benefits because they are incapable of working but not to an extent that makes them eligible for early retirement. This means that a considerable part of the unemployed immigrant women could be included in the workforce if the public measures succeeded in helping them closer to the labour market. Third, participation in the labour market is seen as the primary basis of integration of immigrants into the Danish society. At the same time, immigrant women are seen as the key to integrating the whole family. This results in a focus on integrating immigrant women in the workforce.

The purpose of this dissertation is to discuss the significance of motivation for the integration of immigrant women⁸⁵ in the workforce. In order to do this we have focused our analysis on four questions: 1) How can we describe and understand the motivation of non-western immigrant women towards participation in the workforce? 2) How can we describe and understand the barriers that the non-western immigrant women are facing in relation to becoming part of the workforce? 3)

How significant is motivation for the integration of immigrant women in the workforce compared with the described barriers? 4) How can public measures and measures on the labour market contribute to the integration of non-western immigrant women in the workforce?

The dissertation is based on a qualitative study of women who has been referred to the projects Agerhuset and Solgården by their social worker. The aim of the projects is to clarify the work potential of the women and help them closer to the workforce. The empirical material is based on ob-

⁸⁵ The focus has been on the unemployed women who by their social worker have been described as ‘not ready for the workforce’. This means that a person is not able to work under the current circumstances and that measures are needed in order to make the person available for the workforce.

servational studies, class discussions, individual interviews and focus groups with staff from the each project. In total we have been in contact with 25 women and 13 members of staff. Our focus has been on the empirical data from the women which then has been backed up by the empirical data from the staff.

The first part of the analysis showed that non-western immigrant women are in fact motivated towards working. The vast majority do want to work – but don't believe that they can manage it physically. The difference in the positions expressed by the women can, taken as a whole, be described by whether they *want* to work and whether they think they *can* work. We have described these differences as being a result of two overall processes. On one hand the women are influenced by the social structures of their home country and of Denmark. This means that they in their motivation towards working are influenced by: 1) whether they have grown up with the possibility of becoming a working woman or not; 2) whether it is accepted by their immediate relations at present, and 3) the fact that it is not only accepted but also expected that women work in Denmark. On the other hand their motivation towards working is determined by the meaning that the individual woman ascribes to working. At the same time it is clear that the motivation of the women can not be described in terms of being motivated or not being motivated. A more sophisticated understanding is needed. We have described their motivation through an understanding that includes three elements: willingness towards the goal, readiness towards the goal and belief in ability to reach the goal.

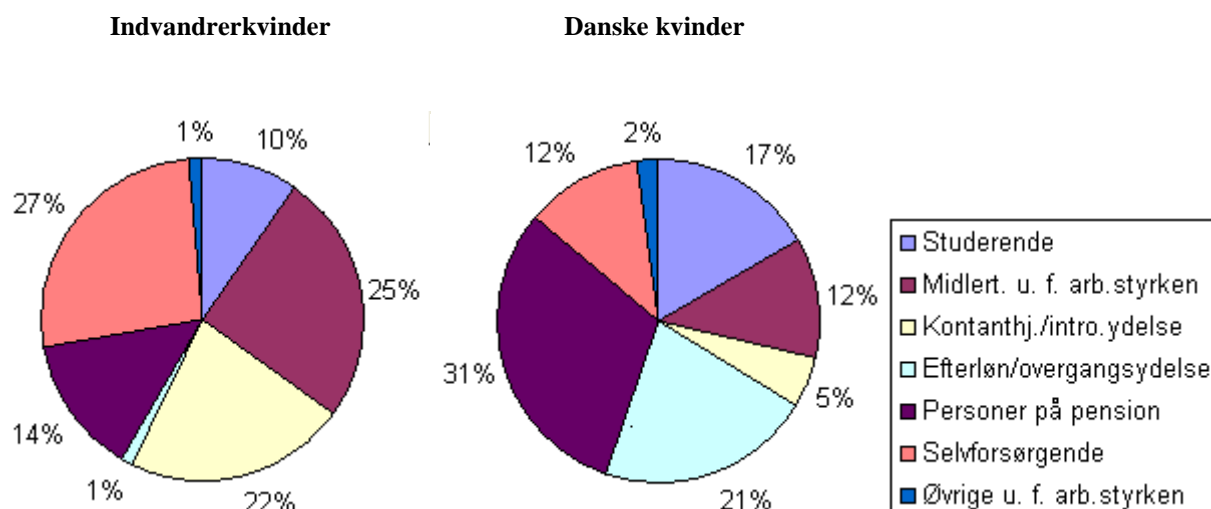
The second part of the analysis described the various barriers to the women becoming part of the workforce. The women in our study turned out to be a diversified group of individuals. However, they do have some things in common. They are all to some extent marked by illness; most of them to a degree that they can't be present at the project for more than a maximum of four hours a day. All of the women have limited Danish skills though the variation in skills is considerable. Most of the women have none or limited education and the few that has an education can't use it in Denmark. If they have work experience it lays years back from before they became too ill to work. All of these characteristics mean that the women have very few resources that are relevant in the labour market. The characteristics constitute barriers to the entrance of these women into the workforce.

The third part of the analysis discussed the significance of motivation in integrating the women into the labour market. The described barriers of the women are objective facts in the life of the women. But each individual understands objective facts in an individual way; it ascribes an individual meaning to the fact. This understanding can either be supporting or limiting in relation to a specific goal – it is not supporting or limiting *in it self* but can be so in relation to a goal. As described in the second part of the analysis, the characteristics of the women constitute barriers to the entrance of the women into the workforce. At the same time most of the women understand their characteristics in a way that make the characteristics limitations in relation to a goal of participation in the labour market because they influence the motivation of the women.

The fourth part of the analysis discussed, how public measures and measures on the labour market can contribute to the integration of non-western immigrant women in the workforce. In relation to the public measures we argued that it is essential that: 1) they are directed at the very specific target group that non-western immigrant women furthest from the workforce are; 2) enough time is set aside to build up the needed motivation and break down the barriers; and 3) they are divided in to manageable steps to make a progress possible for women with the kind of barriers described. In relation to measures on the labour market we argued that barriers are relative in the sense that they constitute barriers because they mean that the women can't meet the demands of the labour market. Therefore it is of utmost importance that there are actual jobs that these women can fulfil. Employers must realise their social responsibility and create jobs that these women can manage if they are to be integrated in the labour market.

Bilag 1: Danske kvinder og indvandrerkvinder uden for arbejdsstyrken

Andelen af 16-64-årige danske kvinder og indvandrerkvinder fra ikke-vestlige lande uden for arbejdsstyrken, 1. januar 2006

Kilde: Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration 2007a:49

Noter: Studerende, der udfører lønnet arbejde med en varighed af mindst én time i referenceugen ultimo november, kategoriseres som beskæftigede og indgår derfor ikke i denne kategori.

Personer midlertidigt uden for arbejdsstyrken omfatter beskæftigede uden løn, orlov, sygedagpenge, barselsdagpenge, uddannelsesforanstaltning, revalidering, introduktionsuddannelse, aktivering ifølge kontanthjælpsregistret, anden aktivering samt uoplyst aktivering.

Personer på pension omfatter folkepensionister, førtidspensionister samt tjenestemandspensionister.

Selvforsørgende er personer, der fx forsørges af en ægtefælle eller lever af formue.

Øvrige uden for arbejdsstyrken omfatter personer på ledighedsydelse og en lille gruppe personer under 16 år, som figurerer i tabellen pga. den statistiske opgørelsesmetode.

Bilag 2: Spørgeguide til klassediskussion på Solgården og Agerhuset

Indledning

- Nogle af jer har fået at vide, hvorfor vi er her, men vi vil lige kort genfortælle det, så alle ved det. Vi læser Sociologi på universitetet, og er ved at skrive vores speciale og har valgt, at det skal handle om indvandrerkvinder og arbejdsmarkedet. Ikke fordi at vi synes, at I nødvendigvis skal have et arbejde, men fordi at vi godt kunne tænke os at vide, hvad I synes om det med at arbejde. Vi vil gerne bruge vores opgave til at fortælle om jeres holdning til det med at komme på arbejdsmarkedet. Og fordi vi gerne vil høre jeres mening, er vi rigtig glade for, at vi må være her i dag.
- Evt.: Hvis de reagerer negativt på ovennævnte, så understreg anonymitet!!
- Vi har tænkt os, at det bliver ligesom en samfundsfagsundervisning, hvor vi snakker om et emne. Først snakker vi en times tid og så holder vi en pause, hvor vi har bagt noget brød. Efter pausen snakker vi en times tid mere. Vi vil skrive lidt op på tavlen undervejs, og vi vil også skrive lidt ned, så vi kan huske alle de kloge ting, I siger.
- Har I nogen spørgsmål til os, inden vi går i gang?

Første del: Diskussion af kvindernes position i forhold til arbejdsmarkedet

Formål: at få en ide om den situation, kvinderne står i, og deres opfattelse heraf.

- Har I haft arbejde i Danmark og/eller hjemland? Hvilket/hvilke?
- Vil I gerne have et arbejde/har I tidligere villet have et arbejde? Hvilket?
- Hvorfor/hvorfor ikke?
- Hvad tænker I om "den offentlige holdning" om beskæftigelse, beskæftigelse, beskæftigelse? HUSK: SKAL IKKE BLIVE FOR PROBLEMORIENTERET!

Andel del: Om kvindernes døtre og deres motivationsfaktorer for at komme på arbejdsmarkedet

- Nu har vi snakket om, at I har svært ved at se jer selv på arbejdsmarkedet... Nu vil vi derfor i stedet snakke om jeres døtre. Hvor mange af jer har døtre? Ellers forestil jer, at vi snakker om jeres (kommende) svigerdatter. Synes I, at de skal have et arbejde?
- Beslutningsregnskab: Nu deler vi tavlen op i to dele. En plus og en minus. Plus er alle de gode ting ved at arbejde. Minus er de dårlige ting. Hvis I skulle snakke med jeres døtre om at arbejde, hvad ville så være det gode ved at få et arbejde, og hvad ville være det dårlige? Hvorfor skulle jeres døtre få et arbejde, og hvorfor skulle de ikke?
- Hvad kan gøre det svært for jeres døtre at få et arbejde? Hvilke barrierer er der? Ser barriererne anderledes ud for jeres døtre end for jer?
- Hvad kan gøre det nemmere for jeres døtre at få et job?
- EVT: Snakker I med jeres døtre om betydningen af at få et arbejde/vil I snakke med dem om det, når de bliver større? Kan I gøre noget for at hjælpe dem?

Afslutning: Opsummering af, hvad vi har fået ud af vores snak + kommentarer og/eller spørgsmål

Husk:

- at skrive op på tavlen for at give alle parter et bedre overblik
- at bruge os selv som eksempler: vi vil fortælle, hvordan vi selv efter at have afsluttet vores uddannelse skal til at tage stilling til, hvordan vi vil afbalancere arbejde og familieliv, og at det giver baggrund for en række overvejelser om fordele og ulemper ved forskellige prioriteringer.

Bilag 3: Interviewguide til enkeltinterview med kvinderne

Indledning

- Vi optager på bånd, sådan at vi kan huske, hvad vi snakker om.
- Vi anonymiserer dig, dvs. at dit navn ikke bliver nævnt i opgaven
- Nogle spørgsmål?

1) Først vil vi meget gerne have dig til at fortælle om dig selv:

- Hvor kommer du fra?
- Hvor mange år gik du i skole i dit hjemland?
- Arbejdede du i dit hjemland? Som hvad og hvor længe?
- Hvor mange år har du været i Danmark?
- Har du gået i skole i Danmark? Hvor mange år?
- Har du arbejdet i Danmark? Som hvad og hvor længe?
- Er du gift? Arbejder din mand?
- Har du børn? Hvor mange og hvor gamle er de?

2) Nu vil vi gerne snakke lidt om, hvad du synes om at skulle arbejde:

- Vil du gerne arbejde? Hvorfor/hvorfor ikke?
- Eventuelt: Hvad vil du gerne i stedet for at arbejde?
- Kan du arbejde? Hvorfor/hvorfor ikke?
- Hvad er det gode ved at arbejde?
- Hvad er det dårlige ved at arbejde?
- Hvad skulle man gøre for at gøre det nemmere for dig at komme i arbejde?
- Hvad ville være din drøm for, hvordan dit liv så ud i forhold til at arbejde?

3) Vi vil også gerne høre lidt om Solgården/Agerhuset:

- Hvad synes du om at være på Solgården/Agerhuset? Har du været på andre projekter el. lignende?
- Kunne du godt tænke dig at komme i praktik, mens du er på Solgården/Agerhuset?
- Hvad synes du om det, staten gør for at få dig i arbejde?
- Hvad vil du gerne efter Solgården/Agerhuset? Kan du være med til at bestemme det?

Bilag 4: Interviewguide til fokusgruppeinterview på Solgården og Agerhuset

1. Briefing

Velkommen til... Inden vi går i gang, vil vi lige komme med lidt praktisk info om hvad der skal ske de næste halvanden time:

- Vi skal skrive speciale om indvandrerkvinder og motivation i forhold til at komme i arbejde.
- Formålet med interviewet er at få jeres syn på emnet. Fordi I arbejder med kvinderne til dagligt, ligger I inde med en stor viden på området, og den håber vi at I vil dele med os 😊.
- Vi har fået lov at optage interviewet på video. Det er kun til eget brug, så vi kan se hvem der siger hvad. Håber det er ok med alle?
- Vi vil gerne understrege, at I er anonyme i vores opgave, og at vi altså ikke bruger jeres rigtige navne.
- Interviewet kommer til at foregå sådan, at den ene af os er ordstyrer og stiller spørgsmål, mens den anden supplerer og holder øje med videooptageren. Meningen er, at det er jer der skal snakke mest, så det kommer til at foregå sådan, at vi smider nogle spørgsmål på bordet, som I så skal diskutere med hinanden. Vi vil selvfølgelig også deltage.
- De spørgsmål, vi stiller, refererer til kursisterne på Solgården/Agerhuset generelt og ikke kun dem, der er her nu.

Har I nogen spørgsmål, inden vi går i gang?

2. Præsentationsrunde

Til at starte med kunne vi godt tænke os at tage en tur rundt om bordet, hvor I hver især siger et par ord om jer selv. Det kunne fx være:

- Jeres uddannelse
- Jeres funktion på Solgården/Agerhuset
- Hvor længe I har været her
- Hvilke tidligere relevante jobs I har haft.

3. Om motivation

Som bekendt skal vi skrive speciale om betydningen af motivation i forhold til at få indvandrerkvinder i matchgruppe 4 og 5 i arbejde. Dvs. vi har en formodning om, at motivation spiller en rolle for at komme i arbejde, og vi vil derfor gerne belyse omfanget og karakteren af denne motivation. Vi forestiller os også, at der måske kan være andre ting, der har betydning for, om kvinderne kan komme i arbejde på et tidspunkt, og det vil vi også komme ind på. Vi skal også tale om, hvordan I arbejder med motivation her på Solgården/Agerhuset – hvis I gør det.

A. Motivationsfaktorer

Det første vi har på programmet er et lille kreativt indslag. Vi vil forsøge at lave et såkaldt ”beslutningsregnskab” sammen med jer. Med det mener vi, at der både kan være faktorer, der virker motiverende for kvinderne til at komme i arbejde, og faktorer der virker demotiverende. Dem vil vi gerne have skrevet ind i det her ”plus” og ”minus”- regnskab.

- Med jeres viden om kvinderne (både dem nu og tidligere kursister), hvad vil I så sige virker som motiverende faktorer for dem i forhold til på et tidspunkt at komme på arbejdsmarkedet? Og hvad virker som *demotiverende* faktorer?

Overordnede motiverende/demotiverende faktorer, der kan spørges specifikt til, hvis deltagerne ikke selv nævner dem:

- Penge/økonomi
 - Kulturelle forestillinger om kvinders rolle (herunder andres især ægtemandens holdning til kvinder på arbejdsmarkedet)
 - Religion (herunder forestilling – reel eller ej – om tørklædet som barriere)
 - Medierne
 - Viden om arbejdsmarkedet specifikt og det danske samfund generelt
 - Netværk (kendskab til andre, venner eller familie, der er i arbejde)
 - Diskrimination (fx at det er svært som etnisk minoritetskvinde at få arbejde)
 - Sygdom
- Er der nogle af de motiverende faktorer, I mener det er særligt vigtigt at arbejde på, fordi de har særligt stor positiv/negativ betydning?

De motiverende faktorer tegnes under plus og de demotiverende under minus.

B. Om kvindernes motivation

Det næste vi gerne vil tale lidt om er betydningen af motivation for at kvinderne kommer på arbejdsmarkedet, og hvilke andre faktorer der også kunne have betydning.

- Hvilken betydning mener I, at motivation har for, at kvinderne kommer på arbejdsmarkedet? (Og for deres udbytte af at være på Solgården/Agerhuset?)
- Er der andre faktorer end motivation, som I mener er centrale for at få kvinderne i arbejde på et eller andet tidspunkt? (fx overkommelse af forskellige mangler/barrierer hos kvinderne selv eller forhold på arbejdsmarkedet)
- Oplever I, at kvinderne er motiverede? – og i så fald, hvad er det helt præcist, de er motiverede til? - At få et arbejde eller noget andet?
- Evt. Er kvinderne motiverede i den betydning, at de er parat til at handle/handler på deres ord, eller er det mere ønsketænkning, når de siger, at de gerne vil have et arbejde?

C. Om motivationsarbejde på projekterne

Nu vil vi gerne gå over til at tale om jeres arbejde her på Solgården/Agerhuset.

- Beskriv med jeres egne ord, hvad jeres opgave over for kvinderne er på Solgården/Agerhuset. (Evt. Hvad er succeskriterierne for et ”vellykket” forløb for kvinderne?)
- Bruger I motivation i jeres arbejde med kvinderne her på Solgården/Agerhuset? I hvilken grad og hvordan? - Eller hvorfor ikke?
- Hvis ja, hvad er det helt præcist, I vil motivere dem til (at komme på arbejdsmarkedet eller et delmål, fx lære dansk)?
- Mener I, at motivationsarbejde fylder nok her på Solgården/Agerhuset, eller ville I gerne arbejde mere/mindre med motivation?

4. Afslutning

Her til sidst vil vi gerne bede jer om at drømme lidt. Der er masser af ting, som i virkelighedens verden er afgørende for, hvilke indsatser der sættes i gang over for de ikke-arbejdsmarkedsparete kvinder, især hvad det koster. Men

- Hvis I skulle se bort fra økonomiske forhold, hvad mener I så ville være den ideelle indsats for disse kvinder?

5. Debriefing

Tak for hjælpen, håber I synes det var spændende osv.